

CRNA GORA

MINISTARSTVO ODRŽIVOG RAZVOJA
I TURIZMA

**Izvještaj o sprovođenju
NACIONALNE STRATEGIJE
U OBLASTI KLIMATSKIH PROMJENA
DO 2030. GODINE**

izvještajni period
septembar 2015 - septembar 2018. godine

Podgorica, novembar 2018. godine

SADRŽAJ:

1. Uvod.....	3
Sumarni pregled aktivnosti na realizaciji, uključujući ukupan stepen realizacije obaveza Strategije o klimatskim promjenama sa Akcionim planom.....	6
2. Najnovije informacije o institucionalnim aranžmanima, pravnom okruženju, klimatskoj politici i klimatskim aktivnostima, uključujući kratak pregled politike i ciljeva EU.....	10
3. Pregled realizacije obaveza po podoblastima za period 2015. –2018. godine.....	18
3.1. Pregled mjera mitigacije	18
3.2. Prilagođavanje klimatskim promjenama	42
3.3. Usklađenost sa propisima EU u oblasti klimatskih promjena.....	45
4. Preporuke za unapređenje implementacije NSKP	62
4.1 Mjere mitigacije: Plan prioriternih mjera za postizanje pune implementacije Strategije	62
4.2 Prilagođavanje klimatskim promjenama: Izrada NAP-a	64
4.3 Usklađenost sa propisima EU: Preporuke za ažuriranje NEAS-a	65
PRILOG 1.....	67

1. Uvod

Vlada Crne Gore je na sjednici od 17. septembra 2015. godine usvojila *Nacionalnu strategiju u oblasti klimatskih promjena do 2030. godine*, (u daljem tekstu: Strategija) koja sadrži mjere za smanjenje i dodatno smanjenje emisija gasova sa efektom staklene bašte, nacrt strateškog okvira za prilagođavanje klimatskim promjenama, uključujući i procjenu troškova i socijalno-ekonomskih uticaja sprovođenja mjera predviđenih strategijom, kao i prateći akcioni plan. Imajući u vidu da je ovo prvi dokument te vrste u Crnoj Gori Strategija je morala biti sveobuhvatna i postaviti nekoliko ključnih ciljeva:

- Strategijom su sagledane mogućnosti niskokarbonskog razvoja odnosno smanjenja emisija gasova sa efektom staklene bašte u momentu kada se na globalnom nivou očekivalo potpisivanje međunarodnog obavezujućeg sporazuma u oblasti klimatskih promjena. Pored namjeravanog nacionalnog utvrđenog doprinosa Crne Gore globalnom smanjenju emisija gasova sa efektom staklene bašte koji je usvojen kao sastavni dio Strategije;
- Dokumentom su utvrđene smjernice za izradu Nacionalnog plana prilagođavanja klimatskim promjenama u skladu sa Okvirom za prilagođavanje koji je utvrđen na konferenciji strana ugovornica Okvirne konvencije Ujedinjenih nacija o klimatskim promjenama (u daljem tekstu: UNFCCC¹) održanoj u Kankunu, Meksiko;
- Pored toga, u skladu sa procesom evropskih integracija, Strategija detaljno razrađuje aktivnosti u procesu usklađivanja domaćeg zakonodavstva sa zakonodavstvom EU u ovoj oblasti.

Na osnovu Zakona o životnoj sredini ("Sl. list CG" br. 52/16) Izvještaj o sprovođenju Nacionalne strategije u oblasti klimatskih promjena do 2030. za period od tri godine sačinjava Ministarstvo održivog razvoja i turizma i dostavlja ga na usvajanje Vladi. Ovim, prvim izvještajem o sprovođenju *Nacionalne strategije u oblasti klimatskih promjena do 2030. godine* obuhvaćen je inicijalni trogodišnji status realizacije 17. septembar 2015. - 17. septembar 2018. godine.

Tokom navedenog izvještajnog perioda usvojeno je više zakonodavnih i strateških dokumenata od izuzetne važnosti, kako na međunarodnom, tako i na nacionalnom nivou:

- Pariski sporazum, kako je i očekivano prilikom izrade strategije, usvojen je u decembru 2015. godine i stupio na snagu u novembru 2016. godine. Crna Gora je postala strana ugovornica Pariskog sporazuma u decembru 2017. godine, čime je namjeravani nacionalno utvrđeni doprinos smanjenju emisija gasova s efektom staklene bašte (INDC²), koji je usvojen kao prilog strategije, postao obavezujući i preinačen u nacionalni utvrđeni doprinos (NDC³). Crna Gora je ponovo dostavila Sekretarijatu Okvirne konvencije Ujedinjenih nacija o klimatskim promjenama (UNFCCC) taj isti dokument 21. decembra 2017. godine, od kada se on smatra nacionalno utvrđenim

¹ UNFCCC - United Nations Framework Convention on Climate Change - Okvirna konvencija Ujedinjenih nacija o klimatskim promjenama

² INDC - Intended Nationally Determined Contribution - Namjeravani nacionalno utvrđeni doprinos

³ NDC - Nationally Determined Contribution - Nacionalno utvrđeni doprinos

doprinosom Crne Gore. Nacionalno utvrđeni doprinosi se Sekretarijatu UNFCCC dostavljaju svakih pet godina, tako da je sljedeći rok za nove ili ažurirane dokumente ove vrste 2020. godina. Prilikom utvrđivanja namjeravanog nacionalnog doprinosa, Crna Gora je zadržala pravo da preispita svoj INDC do 2020. godine nakon što budu dostupni tačniji podaci i poboljšaju se tehnički uslovi u pogledu podataka o korišćenju zemljišta, prenamjeni zemljišta i šumarstvu, kao i da to unese u svoj nacionalno utvrđeni doprinos.

- Prvi dvogodišnji izvještaj Crne Gore o klimatskim promjenama (BUR⁴) dostavljen je Sekretarijatu UNFCCC u januaru 2016. godine. Drugi dvogodišnji dopunski izvještaj je u finalnoj fazi izrade. Drugi dvogodišnji izvještaj Crne Gore o klimatskim promjenama sadrži ažurirani inventar gasova s efektom staklene bašte (u daljem tekstu GHG⁵) za period 2014.-2015. godina, politike i mjere smanjenja GHG gasova, kao i poglavlje o potrebama i ograničenjima za sprovođenje klimatske politike u pogledu finansija, tehnologija i izgradnje kapaciteta.
- Nacionalna strategija za transpoziciju, implementaciju i primjenu pravne tekovine EU u oblasti životne sredine i klimatskih promjena sa Akcionim planom za period 2016-2020. godina usvojena je u julu 2016. godine. Ovom strategijom utvrđena je dinamika usklađivanja zakonodavstva sa pravnom tekovinom EU u oblasti klimatskih promjena. Vlada Crne Gore je u julu 2017. godine usvojila pregovaračku poziciju za poglavlje 27 – životna sredina i klimatske promjene, kojom je ova dinamika dalje usaglašena sa dinamikom procesa pregovaranja. U toku je postupak prihvatanja pozicije od strane država članica EU.
- Takođe, u julu 2016. godine Vlada Crne Gore je usvojila Nacionalnu strategiju održivog razvoja do 2030. godine (U daljem tekstu: NSOR). Ova strategija temelji se na 17 globalno utvrđenih ciljeva održivog razvoja od kojih je jedan (cilj br.13) posvećen borbi protiv negativnih efekata klimatskih promjena. NSOR uzima za strateški cilj smanjenja emisija gasova sa efektom staklene bašte definisan Nacionalnom strategijom u oblasti klimatskih promjena do 2030. godine – 30% smanjenja emisija do 2030. godine u odnosu na 1990. godinu. Takođe, NSOR potvrđuje da mjere prilagođavanja na klimatske promjene moraju zauzeti centralno mjesto u izgradnji otpornosti čovjeka, prirode i društveno-ekonomskih sistema.
- Skupština Crne Gore je 28. jula 2016. godine donijela novi Zakon o životnoj sredini, kojim se uređuju određena pitanja u oblasti klimatskih promjena. U toku je izrada Zakona o klimatskim promjenama kojim će se preuzeti i unaprijediti odredbe ovog zakona.
- Evropska komisija je u martu 2018. godine usvojila novu direktivu (EU) 2018/410 kojom se dopunjuje Direktiva o evropskom sistemu trgovine emisijama. U junu 2018. godine postignut je sporazum o upravljanju energetsom unijom kojim se između ostalog, u formi regulative koja je u procesu usvajanja pred Evropskim parlamentom utvrđuje obaveza država članica da pripreme nacionalne energetske i klimatske planove za period 2021-2030. godina, kao i dugoročne strategije na period od najmanje 30 godina, od 2020.

⁴ BUR – Biennial Update Report - Dvogodišnji dopunski izvještaj

⁵ GHG – Greenhouse Gasses – Gasovi sa efektom staklene bašte

godine. Regulativa će takođe sadržati izmjene i dopune Regulative o mehanizmu monitoringa u pogledu izvještavanja o obavezama koje potiču iz Pariskog sporazuma.

- Vlada Crne Gore je u julu 2018. godine usvojila Uredbu o načinu i postupku izrade, usklađivanja i praćenja sprovođenja strateških dokumenata. Ovom uredbom i pratećom metodologijom namjerava se postizanje bolje međusobne usklađenosti domaćih strateških dokumenata, njihove usklađenosti sa relevantnim međunarodnim i evropskim politikama, kao i usaglašavanje njihovog sadržaja, načina praćenja implementacije i izvještavanja.

Pored navedenog, u toku je priprema Trećeg nacionalnog izvještaja Crne Gore o klimatskim promjenama prema Sekretarijatu UNFCCC. Izvještavanje prema ovoj međunarodnoj konvenciji u velikoj mjeri je povezano sa izvještavanjem o sprovođenju Strategije, naročito kada je u pitanju njen osnovni cilj, postizanje smanjenja emisija sa efektom staklene bašte. Posljednji zvanični podaci iz inventara emisija GHG odnose se na 2013. godinu i obuhvaćeni su prvim dvogodišnjim dopunskim izvještajem prema UNFCCC. Na osnovu ovih podataka izrađene su projekcije emisija u Strategiji o klimatskim promjenama do 2030. godine. U procesu izrade Prvog dvogodišnjeg izvještaja Crne Gore o klimatskim promjenama inventar je ažuriran za period 2014/2015. godina, dok će se prilikom izrade trećeg nacionalnog izvještaja on ažurirati i za 2016. i 2017. godinu. Imajući u vidu da je cilj smanjenja emisija dugoročan (odnosi se na 2030. godinu) i da se radi o kratkom periodu za koje su dostupni novi podaci, ovaj Izvještaj sadrži određene naznake o trendu emisija GHG, ali je prerano na osnovu tog trenda ocjenjivati efekat sprovedenih mjera preporučenih Strategijom. Pregled realizacije mjera za smanjenje emisija GHG dat je u poglavlju 3.1.

Nacionalni izvještaji u skladu s metodologijom utvrđenom u okviru UNFCCC obavezno sadrže i mjere prilagođavanja klimatskim promjenama. Kako taj dio trećeg nacionalnog izvještaja još nije formulisan, kroz ovaj izvještaj nije moguće ažurirati mjere prilagođavanja na klimatske promjene jer su mjere utvrđene Drugim nacionalnim izvještajem već obuhvaćene Strategijom. Jedna od ključnih preporuka Strategije u ovom kontekstu je izrada Nacionalnog plana prilagođavanja klimatskim promjenama, tako da Izvještaj sadrži pregled realizacije mjera utvrđenih Strategijom (Tabela 11) koje se odnose na glavne potrebe i preduslove za izradu i sprovođenje nacionalnog plana prilagođavanja klimatskim promjenama, koji je dat u poglavlju 3.2.

Iako će se stepen usklađivanja zakonodavstva u oblasti klimatskih promjena sa pravnom tekovinom EU ubuduće pratiti kroz realizaciju Nacionalne strategije za transpoziciju, implementaciju i primjenu pravne tekovine EU u oblasti životne sredine i klimatskih promjena, pregled realizacije mjera za usklađivanje sa propisima EU u oblasti klimatskih promjena dat je u poglavlju 3.3. Ovo poglavlje takođe sadrži uporednu analizu mjera koje u pogledu usklađivanja zakonodavstva predviđaju Nacionalna strategija u oblasti klimatskih promjena do 2030. godine i Nacionalna strategija za transpoziciju, implementaciju i primjenu pravne tekovine EU u oblasti životne sredine i klimatskih promjena.

Sumarni pregled aktivnosti na realizaciji, uključujući ukupan stepen realizacije obaveza Nacionalne Strategije u oblasti klimatskim promenama do 2030. godine sa Akcionim planom

Nacionalnom strategijom u oblasti klimatskih promjena je do 2030. godine predviđena realizacija 69 mjera ublažavanja klimatskih promjena, zatim 10 potreba za izradu Nacionalnog plana prilagođavanja klimatskim promjenama i usklađivanje propisa domaćeg zakonodavstva sa EU propisima iz oblasti klimatskih promjena.

Od ukupnog broja mjera (69), realizovano je 10 mjera, u toku je realizacija ukupno 34 mjere, dok realizacija preostalih 25 mjera nije otpočela, jer nisu dospjele na realizaciju, što čini 15% realizovanih mjera, odnosno 49% mjera, koje su u toku realizacije. Stepenn realizacije se može sagledati i na način da je **od ukupnog broja mjera 64% mjera realizovano ili u toku realizacije.**

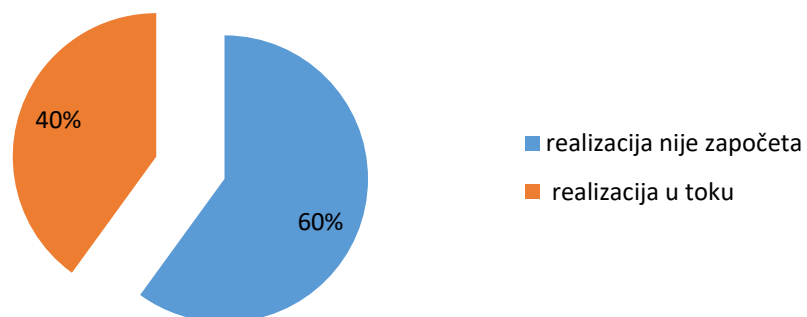
Grafik 1 – Realizacija mjera ublažavanja klimatskih promjena

Od ukupnog broja potreba (10) i preduslova za izradu Nacionalnog Plana prilagođavanja klimatskim promjenama, u toku je realizacija ukupno 4 aktivnosti, dok realizacija preostalih 6 nije otpočela, **što čini 40% aktivnosti, čija je realizacija u toku.**

Grafik 2 – Realizacija aktivnosti (potrebe i preduslovi) za izradu Nacionalnog plana prilagođavanja klimatskim promjenama

Realizacija aktivnosti (potrebe i preduslovi) za izradu NAP-a

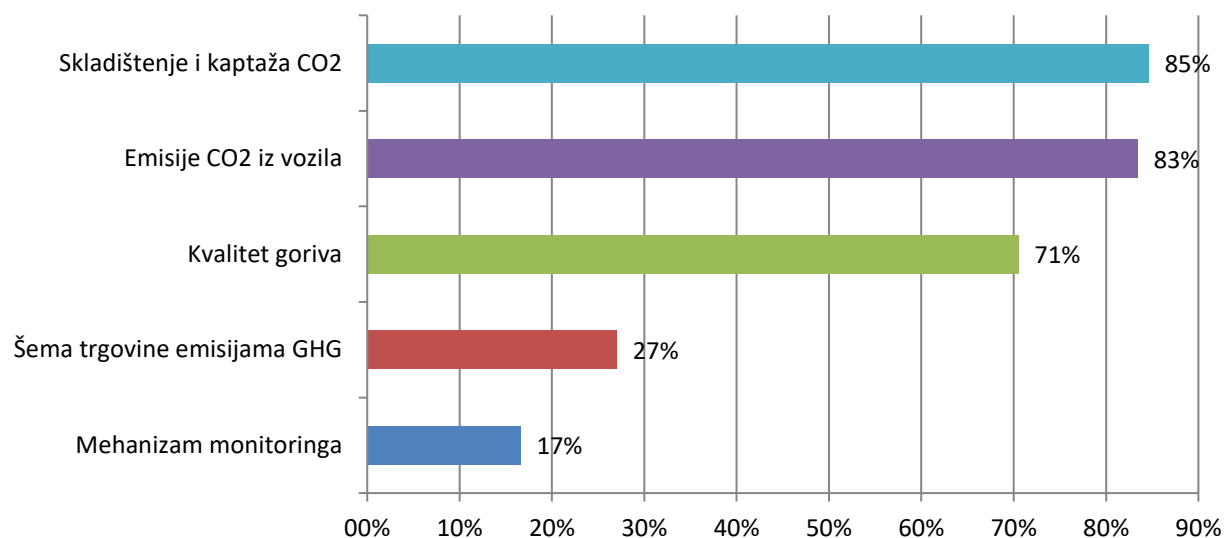
NSKP predviđa usklađivanje sa pravnom tekovinom EU u sljedećih 7 oblastih:

- 1) Mehanizam monitoringa
- 2) Šema trgovine emisijama GHG
- 3) Podjela napora (za smanjenje emisija GHG)
- 4) Supstance koje oštećuju ozonski omotač i fluorisani gasovi
- 5) Kvalitet goriva
- 6) Emisije CO₂ iz vozila
- 7) Skladištenje i kaptaža CO₂

Koraci za transpoziciju, odnosno implementaciju propisa iz ovih oblasti predstavljeni su vrlo detaljno imajući u vidu dugoročnost strategije, tako da u svakoj od ovih oblasti postoji dio realizovanih i nerealizovanih koraka, kao što je predstavljeno kroz poglavlje 3.3. Sumarno, od 12 koraka za implementaciju Mehanizma monitoringa, realizacija dvije aktivnosti je u toku, dok ostalih 10 nije dospjelo za realizaciju, što predstavlja **16,6% aktivnosti čija je realizacija u toku**. U oblasti zakonodavstva vezanog za trgovinu emisijama GHG tri aktivnosti su u toku dok ostalih 8 nije dospjelo za realizaciju, tako da je **realizacija 27% aktivnosti u toku**. Što se tiče usklađivanja sa Odlukom o podjeli napora, imajući u vidu da su njome propisane obaveze država članica EU do 2020. godine, i da je u maju 2018. godine usvojena Regulatorna (EU)

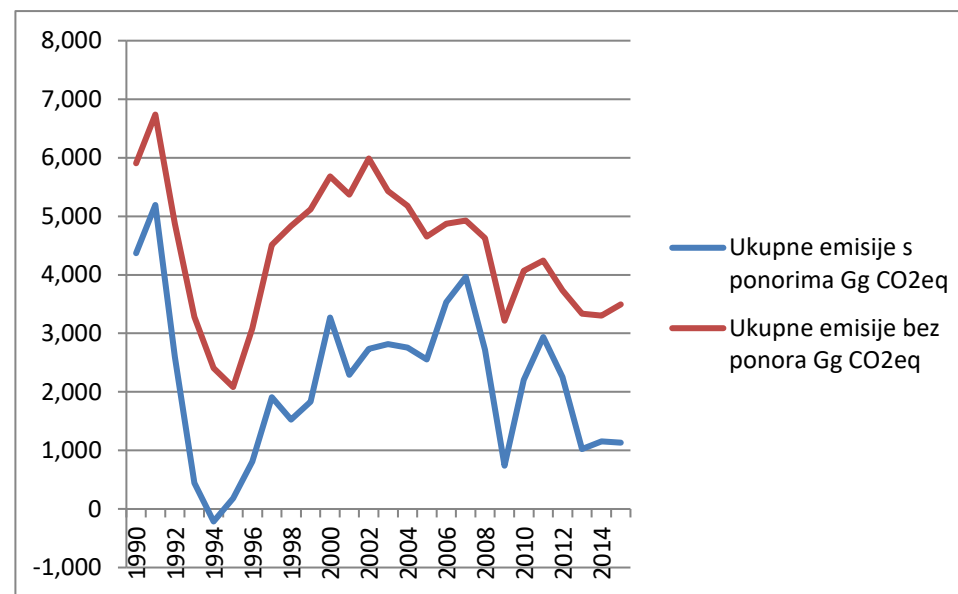
2018/842, kojom se obaveze smanjenja GHG iz sektora koji nisu obuhvaćeni sistemom trgovine emisijama vezuju za postizanje ciljeva Pariskog sporazuma u periodu od 2021 - 2030. godine, aktivnosti planirane za implementaciju ove odluke (koje uglavnom nisu dospjele) nisu uzete u obzir, već je data preporuka da se kroz ažuriranje NEAS-a planiraju koraci za implementaciju Regulative (EU) 2018/842. Kako se implementacija propisa koji se odnose na supstance koje oštećuju ozonski omotač i fluorisane gasove sprovode u Crnoj Gori od 2011. godine, kroz NSKP planirana je samo jedna mjera čija realizacija nije dospjela jer se odnosi na period pristupanja. Ova oblast takođe nije uzeta u obzir u sumarnom prikazu. U oblasti kvaliteta goriva 8 aktivnosti je realizovano, realizacija 4 aktivnosti je u toku, a 5 aktivnosti nije dospjelo za realizaciju, što predstavlja **70.5% aktivnosti koje su realizovane ili je realizacija u toku**. U oblasti propisa o emisijama CO₂ iz vozila dvije mjere nisu dospjele za realizaciju dok je ostalih 10 realizovano ili je realizacija u toku, što predstavlja **83.4% mjera koje su realizovane ili je realizacija u toku**. U oblasti koja se odnosi na skladištenje i kaptažu CO₂, **realizovano je 84.6%** od ukupno 13 aktivnosti. Jedna mjera iz ove oblasti nije realizovana a jedna nije dospjela, ostalih 11 realizovano je u potpunosti.

Grafik 3 – Realizacija aktivnosti za postizanje usklađenosti sa propisima EU u oblasti klimatskih promjena

Kao **ključni indikator učinka kada su u pitanju mjere mitigacije** mora se uzeti utvrđeni cilj smanjenja emisija GHG do 2030. godine, odnosno, postignuto smanjenje u određenom vremenskom periodu. Ovaj cilj (**smanjenje emisija GHG za 30% do 2030. godine u odnosu na baznu 1990. godinu**) preuzet je kao jedan od strateških ciljeva Nacionalne strategije održivog razvoja (NSOR).

Grafik 4 - Emisije GHG u Crnoj Gori 1990-2015 izražene u Gg CO₂eq

Izvor: Drugi dvogodišnji izvještaj

Podaci pokazuju da je ukupna emisija GHG 1990. godine iznosila 5,903 Gg CO₂eq. Posljednji dostupni podaci su podaci za 2015. godinu, jer se u skladu sa međunarodno prihvaćenom praksom i metodologijom UNFCCC tokom 2018. godine utvrđuju emisije za 2016. godinu pa podaci nisu dostupni za cijeli izvještajni period. Prema podacima za 2015. godinu ukupne emisije GHG su iznosile 3,494 Gg CO₂eq, što je za 40,9% manje od emisija u baznoj godini.

Kao što je ranije navedeno, NSKP ne obuhvata mjere adaptacije na klimatske promjene, već samo preporuke za izradu Nacionalnog plana adaptacije. NSOR se ovim pitanjem bavi sveobuhvatnije, posmatrajući problem iz više uglova i povezujući ga sa nekoliko globalnih ciljeva odnosno potciljeva održivog razvoja za koje su utvrđeni globalni indikatori. Donošenjem Nacionalnog plana adaptacije Crna Gora će doprinijeti globalnom postizanju cilja 13 održivog razvoja, koji se između ostalog prati kroz sljedeći globalni indikator: *SDG 13.2.1 Broj zemalja koje su saopštile da su uspostavile ili operacionalizovale integrisanu politiku/strategiju/plan koji povećava njihovu sposobnost da se prilagode negativnim uticajima klimatskih promjena, i razviju klimatsku otpornost i niske emisije gasova staklene bašte na način koji ne ugrožava proizvodnju hrane (uključujući i nacionalni plan adaptacije, nacionalno određen doprinos, nacionalne komunikacije, dvogodišnji ažurirani izvještaj ili drugo).*

Finansiranje sprovođenja strategije

NSKP ne sadrži procjenu troškova za realizaciju predloženih mjera, već samo preporuke za finansiranje Akcionog plana:

- Preporučuje se uspostavljanje Klimatskog fonda Crne Gore (KFCCG), koji treba da postane ključni instrument za mobilizaciju i raspodjelu sredstava od međunarodnih razvojnih partnera prema aktivnostima u oblasti klimatskih promjena u Crnoj Gori, i koji se može koristiti za raspodjelu nacionalnih javnih sredstava u ovoj oblasti.
- Preporučuje se poboljšanje kapaciteta apsorpcije javnog sektora Crne Gore da bi se omogućilo što efikasnije i efektivnije korišćenje domaćih i međunarodnih finansijskih resursa.
- Preporučuje se povećanje pristupa međunarodnim tržištima ugljen-dioksida, kako bi se povećali međunarodni finansijski tokovi privatnog sektora za investicije u smanjenje emisija GHG.
- Preporučuje se analiza poboljšanja investicione klime za investicije u ovoj oblasti kako bi se povećali tokovi kapitala privatnog sektora, odnosno povećale investicije u oblasti smanjenja emisija GHG investitora iz Crne Gore i inostranstva.
- Preporučuje se uspostavljanje finansijskih mehanizama kojima bi se upravljalo na državnom nivou (npr. kreditne linije i subvencije koje za cilj imaju mjere kao što su obnavljanje javnog prevoza, kupovinu električnih ili hibridnih vozila, kupovinu sistema za solarnu energiju, prelazak na sistem daljinskog grijanja ili grijanja na biomasu i sl.)

Nijedna od ovih pet preporuka još uvijek nije realizovana. Međutim, nakon potpisivanja Pariskog sporazuma izrađena je finansijska procjena za sprovođenje nacionalno utvrđenog doprinosa globalnom smanjenju emisija GHG, koji je utvrđen u okviru NSKP i predstavlja njen ključni dio. Prema ovoj analizi finansijskih procjena investicija za potvrđivanje Pariskog sporazuma, prioritetni investicioni projekti za ostvarivanje Namjeravanog nacionalno utvrđenog doprinosa u periodu 2017-2030. će koštati u iznosu od 1.754 miliona €, od čega se za oko 91% očekuje ulaganje privatnih investitora, a preostali dio iz javnih sredstava (budžet, uz kredite i grantove).

U drugom dvogodišnjem izvještaju o klimatskim promjenama procjenjuje se da je Crna Gora u periodu od 2006. do 2014. godine obezbijedila međunarodnu finansijsku podršku za brojne projekte koji doprinose borbi protiv negativnih efekata klimatskih promjena u iznosu od oko 490 miliona USD.

2. Najnovije informacije o institucionalnim aranžmanima, pravnom okruženju, klimatskoj politici i klimatskim aktivnostima, uključujući kratak pregled politike i ciljeva EU

Institucionalni okvir

Crna Gora je stranka potpisnica van Priloga I UNFCCC i ratifikovala je Protokol iz Kyota. Zatim je 2016. godine potpisala, a već 2017. godine ratifikovala Pariski Sporazum, čime se potvrđuje predanost Vlade da se pridruži globalnim naporima za rješavanje klimatskih promjena sprovođenjem aktivnosti za smanjenje emisija gasova sa efektom staklene bašte u cilju ograničavanja porasta globalne temperature do maksimalno 2 °C, do kraja ovog vijeka. U cilju ratifikovanja Pariskog sporazuma, Crna Gora je prethodno podnijela namjeravani nacionalno utvrđeni doprinos smanjenja emisija (INDC) Sekretarijatu Okvirne Konvencije Ujedinjenih Nacija o promjeni klime (UNFCCC), čime se država obavezala da će smanjiti emisije za najmanje 30% do 2030. godine, u odnosu na baznu 1990. godinu. U cilju potvrđivanja Pariskog sporazuma,

država je izradila Socioekonomsku analizu investicija, koje su neophodne za postizanje definisanog cilja smanjenja emisija do 2030. godine. Crna Gora je do sada dostavila UNFCCC Sekretarijatu dvije nacionalne komunikacije, kao i Prvi dvogodišnji ažurirani izvještaj (FBUR), a u toku je priprema Treće nacionalne komunikacije (TNC). Crna Gora je država-kandidat za članstvo u EU, i stoga u svoje zakonodavstvo mora transponovati EU klimatsko-energetsku politiku. Osim toga, država je ugovorna stranka Sporazuma o Energetskoj zajednici (EnCT), čime je u obavezi da ubrzano sprovodi EU propise o praćenju, izvještavanju i procjeni inventara emisija gasova sa efektom staklene bašte i preduzetim koracima za rješavanje klimatskih promjena, kao i da izrađuje integrisani nacionalni energetski i klimatski plan (NECP) u skladu sa predlogom Evropske komisije (EK). EnCT Sekretarijat je pripremio Preporuku 2018/01MC-EnC, za izradu budućih nacionalnih energetskih i klimatskih planova, kao i smjernice za izradu ovih planova.

Ministarstvo održivog razvoja i turizma (MORT), odnosno Direktorat za klimatske promjene i mediteranske poslove, Direkcija za klimatske promjene je nadležno za donošenje, implementaciju i praćenje klimatske politike. Važnu ulogu ima i Agencija za zaštitu prirode i životne sredine, koja je takođe sastavni dio MORT-a, a nadležna je za izradu inventara emisija gasova sa efektom staklene bašte. Pored ovog Ministarstva, koje je istovremeno nadležno i za otpad, odgovornosti vezane za ublažavanje klimatskih promjena imaju i Ministarstvo Ekonomije, nadležno za energetsku i industrijsku politiku, kao i Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, nadležno za poljoprivrednu i šumarsku politiku. Ministarstvo saobraćaja i pomorstva, Ministarstvo unutrašnjih poslova (Direkcija za vanredne situacije) takođe imaju važnu ulogu u kreiranju državne politike u oblasti klimatskih promjena. Pored ovih, značajno mjesto zauzima Nacionalni savjet za održivi razvoj, klimatske promjene i integralno upravljanje obalnim područjem koji je odgovoran za praćenje razvoja i sprovođenja nacionalne politike u oblasti održivog razvoja i klimatskih promjena, planskih dokumenata, politike razvoja države sa aspekta konzistentnosti sa politikom održivog razvoja i klimatskih promjena, kao i primjenu evropskog strateškog okvira za održivi razvoj u skladu sa energetsko-klimatskim paketom mjera EU. Radna grupa za mitigaciju i adaptaciju pruža visok nivo podrške i smjernice za klimatsku politiku u zemlji, radi sprovođenja mjera za ublažavanje klimatskih promjena, odnosno smanjenja emisije i prilagođavanja na negativne uticaje klimatskih promjena. Radna grupa je međuvladino tijelo koje se sastoji od predstavnika svih relevantnih vladinih institucija, civilnog društva, biznis alijansi i akademske zajednice.

Crna Gora nije uspostavila sistem, ni institucionalno odredila tijelo koje se bavi izradom projekcija emisija GHG i njihovog uklanjanja pomoću ponora kao osnovu za utvrđivanje i procjenu mogućnosti ograničenja emisija GHG, donošenje politika i mjera za ekonomski isplativo ograničenje emisija GHG, kao i za monitoring dostizanja ograničenja emisija GHG. U saradnji sa mađarskom firmom Naturaqua i Mađarskom Vladom, definisane su aktivnosti u okvirnom iznosu do 175.000 €, kako bi se podržale aktivnosti Crne Gore u dijelu pripreme okvira za uspostavljanje Nacionalnog sistema za politike mjere i projekcije koje će se odnositi na energetski i industrijski sektor uz primjenu TIMES modela. Projekat je završen u maju 2018. Budućim Zakonom o zaštiti klime biće definisana ova pitanja.

Definisanja predstojećih aktivnosti na uspostavljanju institucionalnog okvira za izradu projekcija GHG emisija i ponora CO₂, podrazumijeva formiranje stručnog tima za kreatora politika – MORT, EPA i tehnička lica, pod uslovom povećanja kadrovskih kapaciteta. Takođe je potrebno izraditi akcioni plan za uspostavljanje institucionalnog okvira za izradu projekcija u Crnoj Gori.

Usljed nepostojanja nacionalnog sistema za monitoring, izvještavanje i verifikaciju akcija, država nije odredila nacionalnog koordinatora za NAMA projekte, odnosno tijelo, koje bi radilo na prikupljanju NAMA projekata, njihovog odobravanja i podnošenja u NAMA Registar UNFCCC-a, čime bi ostvarila mogućnost finansiranja dijela ovih projekata.

Zakonodavni okvir

Pravni okvir za klimatske promjene uključen je u Zakonu o zaštiti vazduha, koji definiše praćenje i pojedinosti o izradi nacionalnog inventara emisija gasova sa efektom staklene bašte. Način izrade, sadržaj inventara emisija gasova sa efektom staklene bašte, lista gasova emisija gasova sa efektom staklene bašte, način obezbjeđivanja, kontrola kvaliteta podataka i rokovi za izradu inventara emisija gasova sa efektom staklene bašte i pratećih izvještaja definisani su Pravilnikom o načinu izrade i sadržaju inventara emisija gasova sa efektom staklene bašte. U skladu sa ovim Pravilnikom, 2017. godine, prvi put je izrađen Plan prikupljanja podataka za izradu inventara emisija gasova sa efektom staklene bašte za 2018. godinu, koji sadrži kategorije izvora, podatke o aktivnostima, izvore podataka i nadležnu instituciju za dostavljanje podataka, i izrađuje se za svaki sektor.

Zakon o životnoj sredini uređuje izradu Strategije o klimatskim promjenama, Strategije niskokarbonskog razvoja i Plana adaptacije na klimatske promjene.

Nacionalna strategija za transpoziciju, implementaciju i primjenu pravne tekovine EU u oblasti životne sredine i klimatskih promjena sa Akcionim planom za period (2016-2020). godine (NEAS) je takođe strateški važan dokument, koji definiše strateški planski okvir za postizanje pune usklađenosti nacionalnog pravnog i institucionalnog okvira sa zahtjevima pravne tekovine EU radi unapređenja stanja životne sredine, pružanja odgovora na izazove klimatskih promjena i održivog upravljanja prirodnim resursima.

U pripremi je izrada Zakona o zaštiti klime, krovnog zakona u ovoj oblasti, koji će definisati skup mjera i EU standarda, koji se moraju primijeniti i dostići kako bi odgovorilo izazovima klimatskih promjena, zatim uspostavljanje sistema za monitoring, izvještavanje i verifikaciju podataka i informacija od značaja za oblast klimatskih promjena, a kao ključnog preduslova za održivo planiranje i smanjenje emisija gasova sa efektom staklene bašte i prilagođavanje na izmijenjene klimatske uslove. Donošenje Zakona o zaštiti klime predstavlja ispunjenje obaveza prema međunarodnoj zajednici, tačnije Sporazumu iz Pariza i usklađuje domaće zakonodavstvo sa pravnim tekovinama EU. U proteklom periodu je usvojen niz drugih zakona, propisa i strategija relevantnih za ublažavanje klimatskih promjena. Najvažniji su Nacionalna strategija održivog razvoja (NSOR) do 2030. godine sa akcionim planom, Strategija razvoja energetike (SRE) do 2030. godine, Akcioni plan Strategije razvoja energetike (AP SRE) za period (2016-2020). godine, Program razvoja i korišćenja obnovljivih izvora energije (PRKOIE) do 2020. godine i Treći akcioni plan energetske efikasnosti (2016-2018). godine, dok je izrada Strategije niskokarbonskog razvoja planirana za 2019. god. Nacionalna Strategija održivog razvoja (NSOR) do 2030. godine je integrisala zahtjeve Adis Abeba Akcione Agende i Agende UN za održivi razvoj do 2030. godine u nacionalni kontekst kroz mjere definisane u Akcionom planu za period do 2030. godine. U skladu sa definisanim namjeravanim nacionalno utvrđenim doprinosom globalnom smanjenju emisija gasova sa efektom staklene bašte, strateški cilj Crne Gore u oblasti ublažavanja klimatskih promjena je smanjenje nivoa emisija sa efektom staklene bašte do 2030. godine za 30% u odnosu na 1990. godinu. Ovaj strateški cilj je direktno povezan sa 13. globalnim ciljem održivog razvoja, koji glasi preduzeti hitne akcije za borbu protiv klimatskih promjena i njihovih negativnih uticaja, uz napomenu da se ove aktivnosti primarno odvijaju kroz učešće u globalnom odgovoru na klimatske promjene pod okriljem UNFCCC-a.

Prioritetna tema NSOR-a je uvođenje zelene ekonomije podrazumijevaći primjenu pristupa, koji je definisao UNEP, prema kojem je zelena ekonomija niskokarbonska, resursno efikasna i socijalno inkluzivna, odnosno ostvarivanje strateških ciljeva strukturiranih u sljedećim prioritetnim oblastima: ublažavanje klimatskih promjena, resursna efikasnost, upravljanje otpadom primjenom principa cirkularne ekonomije,

održivo upravljanje resursima obalnog područja i podsticanje plave ekonomije, održiva proizvodnja i potrošnja i društvena odgovornost, kao i rast konkurentnosti crnogorske ekonomije.

NDC i strateški okvir zaštite klime u Crnoj Gori

Iz nacionalnog inventara emisija GHG (1990-2015). godine, koji uređuje i vodi Agencija za zaštitu prirode i životne sredine se vidi da ukupne godišnje nacionalne emisije GHG (bez ponora CO₂) imaju stalan trend opadanja nivoa, da bi zadnjih 3 godine bile na nivou ispod 3.500 Gg CO₂eq, odnosno u 2015. godini ekvivalentne emisije su iznosile 3.492 Gg CO₂eq nasuprot ponorima emisija CO₂, koji su iznosili 2.362 Gg CO₂eq. Najveći doprinos smanjenju emisija GHG ima smanjena industrijska aktivnost u državi, a naročito u metaloprerađivačkoj industriji, prvenstveno u Kombinatoru aluminijuma Podgorica (KAP), koji je u stečaju i gdje je usljed smanjene proizvodnje, znatno smanjena emisija sintetičkih gasova sa efektom staklene bašte (PFC), a takođe i potrošnja fosilnih goriva (lož ulja i mazuta) i električne energije. Pored ovog smanjenja, prisutna je i smanjena poljoprivredna proizvodnja, a samim tim i smanjene emisije CH₄ i N₂O. Trend emisija GHG u sektoru proizvodnje energije je prilično konstantan, jer tu figurira jedini, a u isto vrijeme najveći emiter GHG u Crnoj Gori, TE Pljevlja. Blagi porast emisija je prisutan u podsektorima potrošnje energije (saobraćaj i domaćinstva, komercijalne i javne zgrade) i sektoru upravljanja otpadom. Sa druge strane primjetan je porast ponora emisija CO₂, jer se dio poljoprivrednog zemljišta, koji je prestao da se obrađuje, pretvorio u šumsko zemljište.

Podaci o emisijama GHG u Crnoj Gori pokazuju da dva stacionarna izvora emisija (TE Pljevlja i KAP) emituju većinski udio nacionalnih emisija GHG (54% u 2015. godini). U poređenju sa emisijama CO₂, u državi je izražen visok nivo ponora emisija CO₂ (oko 67% u 2015. godini). Zahvaljujući velikom udjelu šuma i šumskog zemljišta u ukupnoj teritoriji države (69.8% u 2013. godini), kao i pretvaranja poljoprivrednog u šumsko zemljište, karakterističan je izuzetno visok nivo ponora emisija CO₂, koji će svakako pomoći državi u ispunjavanju međunarodnih zahtjeva za smanjenjem emisija GHG i rješavanju problema globalnog zagrijavanja.

Posljednjih godina se u Crnoj Gori aktivno radi, kako bi se doprinijelo globalnoj borbi protiv klimatskih promjena. Angažovanje Crne Gore na međunarodnom nivou uključuje dva jednako važna i međusobno komplementarna seta aktivnosti, poštovanje relevantnih međunarodnih multilateralnih sporazuma u oblasti klimatskih promjena, te ispunjavanje zahtjevnih tehnoloških standarda i preuzimanje obaveza iz procesa pristupanja EU.

Aktivnosti vezane za korišćenje obnovljivih izvora energije i poboljšanje energetske efikasnosti u državi su značajne, a naročito u skorijem periodu. U fazi gradnje je veći broj malih hidroelektrana i dvije veće farme vjetroelektrana. Održiva proizvodnja energije se promoviše i regulativno-fiskalnom mjerom, odnosno postojećim tarifnim sistemom (feed-in) podsticajnih cijena električne i toplotne energije, proizvedene u postrojenjima koja koriste obnovljive izvore energije i postrojenjima za visokoefikasnu kogeneraciju. Pored ovog, država je obezbijedila subvencije za uvođenje solarnog zagrijavanja vode i grijanja prostora na moderne oblike biomase (pelet, briket) i uvođenje fotonaponske energije na katinima i kredite za program energetske efikasnosti u javnim zgradama (prosvjetnim i zdravstvenim ustanovama). Ovdje ne treba zanemariti i projekte koje sprovode međunarodne institucije u Crnoj Gori, a naročito UNDP, koji sprovodi projekte izvještavanja o klimatskim promjenama prema Sekretarijatu Konvencije (TNC/SBUR) i Program razvoja niskokarbonskog turizma. Pored toga, EU je posredstvom EK obezbijedila sredstva za izradu Nacionalne Strategije za klimatske promjene do 2030. godine (2015. godine), a takođe je kroz program Regionalne pristupne mreže za životnu sredinu i klimu (ECRAN) aktivna na polju izgradnje kapaciteta javne administracije, edukacije i podizanja javne svijesti o klimatskim promjenama. Uzimajući u obzir činjenicu da su promjene klime višedisciplinarna problematika, ista zahtijeva

funkcionalnu međusektorsku saradnju između institucija sistema, kako bi se ciljevi, mjere, principi i instrumenti za ublažavanje klimatskih promjena i prilagođavanje na klimatske promjene integrisali u politike svih sektora, koji su izvori emisija GHG, odnosno ponori emisija CO₂. Značajan je i napredak u oblasti transpozicije i primjene EU legislative i donošenje strateških dokumenata u oblasti energetike, a izuzetnu važnost imaju međunarodne obaveze proistekle iz odluke EZ, koje su postavile sljedeće kvantifikovane ciljeve:

- 9 % ušteda u finalnoj potrošnji energije u državi do 2018. godine u odnosu na prosječnu potrošnju u periodu (2002-2006). godine (ne računajući potrošnju KAP-a);
- 33 % udjela energije iz obnovljivih izvora u finalnoj potrošnji energije do 2020. godine (26.3 % u 2009. godine).

Ispunjenje ovih ciljeva svakako će značajno uticati na smanjenje potrošnje fosilnih goriva, a samim tim i na sveukupno smanjenje emisija GHG. Kada je riječ o industrijskim procesima, važno je istaknuti da su, do početka 2018. godine sva postojeća, odnosno nova postrojenja u državi u obavezi da se usklade sa zahtjevima iz EU Direktive o integrisanom sprječavanju i kontroli zagađenja (IPPC), koja je prenešena u nacionalno zakonodavstvo, koju je nedavno zamijenila Direktiva o industrijskim emisijama (IED), a koja još uvijek nije prenešena u nacionalno zakonodavstvo. Obje direktive se u pogledu tehnoloških unaprjeđenja oslanjaju na smjernice iz referentnih dokumenata za sprovođenje direktiva IPPC i inovirane verzije IED (IPPC BREF) za najbolje dostupne tehnike (BAT), u kojima su definisane maksimalne vrijednosti emisija određenih zagađivača i potrošnje energenata po jedinici proizvoda za pojedinačne industrije. Ispunjenje zahtjeva iz gore pomenutih direktiva će najznačajnije smanjiti doprinos ukupnim emisijama GHG u državi, a samim tim i globalnoj borbi protiv klimatskih promjena.

Crna Gora je, u septembru 2015. godine, podnijela INDC Sekretarijatu Konvencije UNFCCC, a u susret Konferenciji potpisnica u Parizu. Prema novom sporazumu, sve stranke potpisnice Konvencije imaju obavezu smanjenja emisija GHG u određenom iznosu, pa se Crna Gora obavezala da, do 2030. godine, smanji emisije GHG za 30%, u odnosu na nivo istih iz 1990. godine. Na taj način, Crna Gora će nastaviti da doprinosi smanjenju globalnih emisija, u skladu sa važećim i budućim sporazumima, na međunarodnom i EU nivou, i dalje težiti uvođenju politika i sprovođenju zajedničkih ciljeva EU o klimatskim promjenama.

Po pitanju emisija sa efektom staklene bašte, Crna Gora se može svrstati u države sa niskom stopom emisija, kako ukupnih godišnjih emisija, tako i emisija po glavi stanovnika i po jedinici BDP-a. Iako emisije GHG u državi nisu značajne, predstavljaju svega 0,008% globalnih emisija GHG (2013. godine), u cilju ispunjenja međunarodnih obaveza, prvenstveno INDC-a, Crna Gora treba da nastavi sa aktivnostima na daljem smanjenju emisija GHG. U postizanju cilja smanjenja emisija GHG za 30% do 2030. godine u odnosu na baznu (1990. godinu), najefikasniji način je prenošenje ETS Direktive u nacionalno zakonodavstvo i uključanje svih postrojenja, koja koriste fosilna goriva, toplotne snage kotla preko 20 MW u EU-ETS. Ulaskom u najveći svjetski sistem trgovine emisijama dozvolama, postiže se smanjenje emisija GHG po godišnjoj stopi od 1,74%, u periodu do kraja 2020. godine, odnosno po godišnjoj stopi od 2,2%, u periodu (2021-2030). godine.

Projekti:

- GIZ Regionalni projekt "Prilagođavanje klimatskim promjenama u upravljanju rizikom od poplava zapadnog Balkana" (CCAWB II faza), počeo je 2016. god., i pruža podršku nacionalnim institucijama u četiri zemlje: Albaniji, Kosovu, Makedoniji i Crnoj Gori, sa fokusom na sliv rijeke Drim.
- Mađarska bilateralna pomoć – izrada okvira za uspostavljanje nacionalnog sistema politika i mjera u sektorima energetike i industrije korišćenjem modela TIMES uključujući električnu energiju, grijanje domaćinstava i proizvodnu industriju; GIS (geografski informacioni sistem) za ranjiva područja, na bazi kojeg će se razvijati četiri studije: turizam, zdravstveni sistem, uticaj na bazene pitke vode i rizik od šumskih požara.

- Priprema Nacionalnog plana prilagođavanja klimatskim promjenama (NAP), koji će biti finansiran od strane Zelenog klimatskog fonda (GCF)
- identifikacija srednjoročnih i dugoročnih potreba prilagođavanja klimatskim promjenama; uspostavljanje sistema usklađivanja sprovođenja mjera prilagođavanja klimatskim promjenama;
- Projekat regionalnog sprovođenja Pariskog sporazuma (RIPAP) – dugoročno planiranje klimatske politike, podrška uspostavljanju nacionalnog izvještavanja o projekcijama, uključujući: utvrđivanje najvažnijih učesnika koji će raditi na projekcijama i njihovim odgovornostima; podrška uspostavljanju sistema izvještavanja o politikama, mjerama i projekcijama antropogenih emisija iz izvora i uklanjanja pomoću ponora GHG u skladu sa MMR Uredbom; Priprema i sprovođenje sheme trgovanja emisijama EU - jačanje kapaciteta za implementaciju sistema, uspostavljanje zakonodavnog okvira, zakona i podzakonskih propisa, organizacija dodatne obuke za industrijski sektor u dijelu izrade plana praćenja;
- UNEP - Jačanje regionalnog prilagođavanja klimatskim promjenama u mediteranskim pomorskim i obalnim područjima - cilj 1: jačanje institucionalnih i tehničkih kapaciteta za djelotvorno prilagođavanje klimatskim promjenama; cilj 2: integrisanje prilagođavanja klimatskim promjenama u relevantne politike, planove i pridružene procese;
- Priprema Strategije niskokarbonskog razvoja, finansirana u okviru instrumenta IPA II (2016-2020), početak sprovođenja projekta planiran za prvu polovinu 2019. godine;
- GEF - Jačanje institucionalnih i tehničkih kapaciteta kako bi se zadovoljili poboljšani zahtjevi transparentnosti za sprovođenje Pariskog Sporazuma, u skladu sa čl. 13 ovog sporazuma, UNDP Crna Gora priprema predlog projekta za finansiranje iz fonda Inicijative za izgradnju kapaciteta za transparentnost (CBIT); kroz Inicijativu, zemlja će uspostaviti alat za praćenje NDC-a, kao i poboljšati okvir transparentnosti;
- GiZ (CDCPIII) regionalni projekat izgradnje kapaciteta u donošenju klimatskih politika – integrisanje nacionalnog cilja ublažavanja klimatskih promjena u nacionalne strategije razvoja, planiranje budžeta i regulativne okvire i izrada nacionalnog energetskeog i klimatskog plana (NECP) kroz izgradnju i jačanje institucionalnih kapaciteta za dugoročnu integraciju planiranja energetike i klime.

Sporazum o Energetskoj Zajednici

Sporazum o EZ je međunarodni ugovor između sljedećih pristupnih stranaka: Evropske Unije, sa jedne strane, i država: Albanija, Makedonija, Srbija, Moldavija, Ukrajina, Kosovo i Crna Gora, sa druge strane, o međusobnom osnivanju EZ.

Zadatak EZ je organizovanje stvaranja pravnog i ekonomskog okvira stranaka, kako bi se:

- (a) stvorio stabilni regulatorni i tržišni okvir, koji će da privuče ulaganja u gasovodne mreže, proizvodnju energije, prenosne i distributivne mreže, tako da sve stranke imaju pristup stabilnom i kontinuiranom snabdijevanju energijom, koja je bitna za ekonomski razvoj i socijalnu stabilnost;
- (b) stvorio jedinstveni regulatorni prostor za trgovinu u energetskoj mreži;
- (c) povećala sigurnost snabdijevanja jedinstvenog regulatornog prostora, stvaranjem investicione klime u kojoj će se razvijati projekti korišćenja konvencionalnih izvora energije, poput prirodnog gasa, uglja i hidroenergije, kao i gasovoda sa rezervama gasa iz Kaspijske oblasti, Sjeverne Afrike i Srednjeg Istoka;
- (d) poboljšalo stanje životne sredine i energetska efikasnost, podsticalo korišćenje obnovljivih izvora energije i uspostavili uslovi za trgovinu energijom u jedinstvenom regulatornom prostoru;
- (e) razvila tržišna konkurencija na širem geografskom području.

Aktivnosti EZ su uglavnom usmjerene na: primjenu zakonskih rješenja iz oblasti energetike, zaštite životne sredine, obnovljivih izvora energije i tržišta, prilagođenih istovremeno institucionalnom okviru EZ i specifičnim okolnostima u svakoj državi; uspostavljanje specifičnog regulatornog okvira za izdavanje dozvola učesnicima na jedinstvenom tržištu, a koji uključuje stvaranje jedinstvenog mehanizma za prekogranični prenos energije, i nadzor unilateralnih zaštitnih mjera, kao i stvaranje jedinstvenog tržišta bez unutrašnjih granica, uključujući i koordinaciju međusobne pomoći u slučaju ozbiljnih poremećaja u energetske sistemima ili spoljašnjih remećenja, koji mogu ugroziti postizanje zajedničke energetske trgovinske politike.

Klimatsko-energetski paket do 2020. god. (20-20-20)

Klimatsko-energetski paket 2020 je set obavezujućeg EU zakonodavstva o ispunjavanju klimatskih i energetskih ciljeva do 2020. godine, a sastoji se od niza mjera za borbu protiv klimatskih promjena. Takozvani "20-20-20" paket postavlja tri ključna cilja:

- smanjenje emisije GHG do 2020. godine za 20% u odnosu na nivo iz 1990. godine;
- 20% energije iz obnovljivih izvora u ukupnoj potrošnji energije do 2020. godine;
- poboljšanje energetske efikasnosti, kako bi se smanjila potrošnja energije od 20% do 2020. godine.

Ovi ciljevi su takođe uključeni u Strategiju razvoja EU 2020 za pametan, održiv i uključiv rast. Postizanje ciljeva iz paketa 2020 će povećati energetske sigurnost, odnosno smanjiti zavisnost od uvoza energije i doprinijeti otvaranju novih radna mjesta, unaprjeđenju zelenog rasta i povećanju konkurencije. U susret ispunjavanju ciljeva, EU je razvila set regulative i aktivnosti, među kojima su:

- sistem trgovine emisijama (ETS);
- nacionalni ciljevi smanjenja emisija GHG (Odluka o podjeli napora);
- nacionalni ciljevi za obnovljive izvore energije;
- plan energetske efikasnosti;
- hvatanje i skladištenje ugljen-dioksida (CCS);
- finansiranje inovacija.

ETS je ključni alat EU klimatske politike za smanjenje emisije GHG iz velikih postrojenja energetskog i industrijskog sektora i vazduhoplovstva, a obuhvata oko 45% emisija GHG na teritoriji cijele EU.

Odluka o podjeli napora obuhvata sektore, koji nisu pokriveni ETS, a emituju oko 55% ukupnih GHG na teritoriji cijele EU, kao što su domaćinstva, javni i komercijalni sektor, poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo i saobraćaj (bez vazdušnog saobraćaja). Nacionalni ciljevi, koji pokrivaju razdoblje od 2013-2020. godine, razlikuju se u državama članica, zavisno od njihovog ekonomskog stanja.

Zemlje članice EU-a takođe su se obavezale nacionalnim ciljevima za povećanje udjela obnovljivih izvora u potrošnji energije do 2020. godine, u skladu sa Direktivom o obnovljivoj energiji.

Mjere za povećanje energetske efikasnosti su navedene u Planu za energetske efikasnost i Direktivi za energetske efikasnost.

Peti element klimatsko-energetskog paketa 2020 je direktiva, koja je stvorila pravni okvir za ekološki sigurnu upotrebu tehnologije hvatanja i skladištenja CO₂. Postojeći pravni okvir se koristi za regulisanje komponenti za hvatanje i prenos CO₂, takvih da obezbijede da ne postoji značajan rizik od curenja CO₂, koji može imati negativan uticaj na zdravlje ili životnu sredinu. Direktiva dalje propisuje uslove, koji se primjenjuju na lokacijama za skladištenje CO₂ u toku njihovog životnog vijeka, zatim zahtjeve za odabir lokacije, za koju se inače radi detaljna analiza, koja treba

da pokaže da, pod predloženim uslovima upotrebe, ne postoji značajan rizik od curenja CO₂ iz CCS instalacije. Ovaj pravni akt takođe daje preporuke za bezbjednost prenosa CO₂ u okviru CCS instalacije, tako da se rad CCS instalacije treba pomno pratiti i sprovesti korektivne mjere, u slučaju da dođe do curenja CO₂. Osim toga, direktiva sadrži odredbe o zatvaranju i obavezama poslije zatvaranja CCS instalacije, te definiše kriterijume za prenos odgovornosti od operatora postrojenja na državu članicu. Konačno, potrebna je i finansijska održivost CCS instalacije prije početka izgradnje, kako bi se ispunili zahtjevi u skladu sa CCS Direktivom i ETS Direktivom.

Okvirna klimatsko-energetska politika do 2030. god.

Zemlje EU su 2014. godine usvojile novu okvirnu politiku za klimu i energetiku do 2030. godinu, sa ciljevima politike za period (2021–2030). godine. Nova politika ima za cilj da pomogne EU da uspostavi konkurentniji, sigurniji i održivi energetska sistem, i da se lakše postignu dugoročni ciljana smanjenja emisije GHG (2050. godine). Nova strategija šalje snažan signal tržištu, podsticanju privatnih ulaganja u nove gasovode, električne mreže, i niskougljenične tehnologije. Ciljevi se temelje na detaljnoj ekonomskoj analizi ekonomičnog postizanja dekarbonizacije do 2050. godine, a troškovi ispunjavanja ciljeva se bitno ne razlikuju od cijene, koja se ionako mora platiti za ulaganja u energetska sistem. Glavni finansijski efekat dekarbonizacije će biti preusmjeravanje sredstava sa izvora fosilnih goriva prema tehnologijama sa niskim udjelom ugljen-dioksida.

Obavezujući ciljevi za sve članice EU za 2030. godinu su:

- smanjenje od 40% emisija GHG u odnosu na nivo iz 1990. godine;
- najmanji udio od 27% potrošnje energije iz obnovljivih izvora;
- najmanje 27% ušteda energije (poboljšanje energetske efikasnosti).

Zajednički pristup za period do 2030. godine, obezbjeđuje regulatornu sigurnost za investitore i koordinisane akcije u EU zemljama. Okvir će obezbijediti da se dalji privredni razvoj zasniva na ekonomiji sa niskim udjelom ugljen-dioksida i da se izgradi energetska sistem, koji obezbjeđuje pristupačnu energiju za sve potrošače, poveća sigurnost snabdijevanja energijom, smanji zavisnost od uvoza energije i stvori nove mogućnosti za radna mjesta, a takođe donosi ekološke i zdravstvene prednosti, kroz smanjeno zagađenje vazduha, voda i zemljišta. Potrebna prosječna godišnja dodatna ulaganja procjenjuju se na iznos od 38 milijardi € u periodu (2011-2030). godine, dok će ušteda goriva u velikoj mjeri kompenzovati ovaj trošak. Više od polovine ulaganja je potrebno u stambenom i tercijarnom sektoru.

Okvir se zasniva na paketu 2020, a takođe je u skladu sa dugoročnim perspektivama, navedenim u Mapi puta za konkurentnu privredu sa niskim udjelom ugljen-dioksida u 2050. godini, i Mapi puta za energetiku i saobraćaj u 2050. godini.

Okvir je takođe napravio poštenu i ambicioznu doprinos novom međunarodnom sporazumu za klimu, koji će stupiti na snagu 2021. godine.

Kako bi postigla ciljeve, EK je prvenstveno predložila reformisanje sistema trgovine emisijama, na način da ETS sektori moraju da smanje emisije za 43% (u odnosu na 2005. godinu), dok sektori koji nisu obuhvaćeni ETS-om treba da smanje emisije za 30% (u odnosu na 2005. godinu) i to treba prevesti na pojedinačne obavezujuće ciljeve za zemlje članice.

Evropska energetska unija

Strategija Evropska energetska unija je donijeta u februaru 2015. god, a nakon toga je Komisija objavila nekoliko paketa mjera, kako bi se postigli ciljevi Strategije. Komisija takođe objavljuje redovne izvještaje o napretku Energetske unije, a najnoviji je objavljen u novembru 2017. god.

Paket "Čista energija za sve Evropljane", koji je objavljen u novembru 2016. godine, sadrži predlog Uredbe o upravljanju Energetskom unijom. Ova uredba definiše način za postizanje ciljeva Energetske unije obezbjeđujući dovoljno mjera za postizanje ciljeva koji su definisani EU klimatsko-energetskom okvirnom politikom 2030. god.

Ovom strategijom će se obezbijediti sigurnost, pristupačnost i održivost energije, pametna upotreba energije u borbi protiv klimatskih promjena i ulaganje u evropsku budućnost na način da se omogući slobodan protok energije preko granica i sigurno snabdijevanje u svakoj zemlji i za svakog građanina EU. Nove tehnologije i obnovljena infrastruktura će doprinijeti smanjenju računa domaćinstava i otvaranju novih radnih mjesta i poslova, budući da se povećava izvoz i podstiče razvoj. Na taj način se stvara održiva i konkurentna ekonomija sa niskim nivoom ugljen-dioksida, pri čemu će Evropa imati vodeću ulogu u proizvodnji iz obnovljivih izvora energije, tehnologijama čiste energije i borbi protiv globalnog zagrijavanja.

Strategija Evropska energetska unija se zasniva na EU klimatsko-energetskoj okvirnoj politici 2030. god. i Evropskoj strategiji energetske sigurnosti. Strategija Evropska energetska unija se sastoji od pet blisko povezanih i međusobno ojačavajućih politika:

1. Sigurnost, solidarnost i povjerenje

Diverzifikacija evropskih izvora energije i obezbjeđenje energetske sigurnosti kroz solidarnost i saradnju između država članica.

2. Potpuno integrisano unutrašnje tržište energije

Omogućavanje slobodnog protoka energije kroz odgovarajuću EU infrastrukturu i bez ikakvih tehničkih ili regulatornih prepreka – efikasan način osiguranja snabdijevanja i pružanje najboljih energetskih usluga potrošačima.

3. Energetska efikasnost

Energetska efikasnost na prvom mjestu – poboljšana energetska efikasnost će smanjiti zavisnost EU od uvoza energije, smanjiti emisije i podstaknuti otvaranje novih radnih mjesta i razvoj.

4. Klimatska akcija – dekarbonizacija ekonomije

Ambiciozna klimatska politika integralna je za stvaranje Energetske unije. Aktivnosti uključuju sistem trgovanja emisijama EU (EU ETS), snažne nacionalne ciljeve za sektore izvan ETS-a radi smanjenja emisija sa efektom staklene bašte, plan puta prema nisko-emisionoj mobilnosti i energetsku politiku kojom će EU postati svjetski lider u obnovljivim izvorima energije.

5. Istraživanje, inovacije i konkurentnost

Podrška otkrićima u tehnologijama sa niskim nivoom ugljen-dioksida i čistim energijama dajući prednost istraživanjima i inovacijama kako bi se podstakla tranzicija energetskog sistema i poboljšala konkurentnost.

3. Pregled realizacije obaveza po podoblastima za period 2015. –2018. godine

3.1. Pregled mjera mitigacije

U poglavlju „Ublažavanje klimatskih promjena“, dat je pregled mjera mitigacije do kraja 2030. godine pojedinačno za sve ključne sektore: **energetika, industrijski procesi, poljoprivreda, šumarstvo i otpad**. Kako se za analizu projekcija emisija sa efektom staklene bašte (u daljem tekstu: GHG) preporučuje razvijanje minimum dva scenarija, prilikom izrade Strategije su mjere iz sektora energetike i sektora industrijskih

procesa analizirane kroz 2 scenarija: scenario sa postojećim mjerama (WEM) i scenario sa dodatnim mjerama (WAM), dok je za preostale sektore dat jedinstveni pregled mjera za oba scenarija. Ukupan broj mjera po scenarijama za pojedinačne sektore iznosi: energetika (WEM-18, WAM-12), industrijski procesi (WEM-2, WAM-2), poljoprivreda (WEM/WAM-4), šumarstvo (WEM/WAM-28) i otpad (WEM/WAM-3). Samim tim će i pregled realizacije mjera u okviru izvještaja obuhvatiti mjere iz oba scenarija.

S obzirom da su mjere ublažavanja klimatskih promjena, u NSKP 2030 (Tabela 36) podijeljene u 3 grupe (kratkoročne mjere (2015-2020), srednjoročne mjere (2015-2025) i dugoročne mjere (2015-2030)), a da se Izvještaj radi za prvi period izvještavanja (2015-2018), nizak stepen realizacije ovih mjera treba sagledati i sa aspekta, da neke od ovih mjera nisu dospjele za realizaciju.

Radi lakšeg praćenja realizacije, mjere mitigacije predstavljene su i dodatnom tabelom gdje su predstavljene kroz kratkoročni, srednjoročni i dugoročni period. U Tabeli 1 predstavljene su kratkoročne mjere (ukupno 7) koje su relevantne za ovaj izvještajni period, dok su srednjoročne (30) i dugoročne mjere (32) date u tabelama 18 i 19 u prilogu 1. U tabeli 2 dat je pregled svih mjera mitigacije iz NSKP po sektorima i scenarijima.

Od ukupnog broja mjera (69), realizovano je 10 mjera, u toku je realizacija ukupno 34 mjere, dok realizacija preostalih 25 mjera nije otpočela, jer nisu dospjele na realizaciju, što čini 15% realizovanih mjera, odnosno 49% mjera, koje su u toku realizacije. Stepenn realizacije se može sagledati i na način da je **od ukupnog broja mjera 64% mjera realizovano ili u toku realizacije**.

Tabela 1 - Pregled realizacije kratkoročnih mjera mitigacije (2015-2020) po podoblastima

Pregled realizacije mjera mitigacije po podoblastima i rokovima za period 2015. –2018. godine							
Kratkoročne mjere							
Br	Sektor/scenario	Mjera		Institucija	Rok	Status realizacije	Komentar
1	Energetika/WEM	1	TE Pljevlja II - puštanje u rad 2020. godine	ME, EPCG	2020.	NIJE DOSPJELO	Tokom 2016. godine je potpisan ugovor sa stranim partnerom o izgradnji bloka II TEP, koji uključuje i proizvodnju toplotne energije i izgradnju toplovodne mreže za grad Pljevlja. Isti ugovor je raskinut već 2017. godine, ali se i dalje traži alternativno rješenje za izgradnju novog bloka termoelektrane. U skladu s novonastalom situacijom, Ministarstvo ekonomije je predložilo da se rok za realizaciju ove mjere pomjeri do 2030. godine.
2	Energetika/WAM	2	Učestvovanje u EU šemi trgovine emisijama (EU-ETS), počevši od 2020. god. pa nadalje za oba bloka termoelektrane, prema reformisanim pravilima šeme za period (2021-2030), cilj 2,2%	ME, MORT, EPCG	2020.	NIJE DOSPJELO	Ova mjera neće biti realizovana 2020. god. jer će učestvovanje u EU šemi trgovine emisijama (EU-ETS) biti moguće najranije, kada Crna Gora bude država članica EU, a sada je gotovo izvjesno da to ne može biti 2020. god. Očekivani novi rok za realizaciju ove mjere je 2025. godina.

			godišnje smanjenje emisija GHG iz postrojenja, koja učestvuju u šemi				
3	Industrijski procesi/WEM	1	Rad industrijskih postrojenja u punom kapacitetu u periodu (2020-2030) god. u oba scenarija (WEM i WAM)	KAP, Željezara	2020.	NIJE DOSPJELO	Ova mjera je predviđena za period od 2020. god. Trenutno, postrojenja i dalje rade smanjenim kapacitetom. Nemoguće predvidjeti očekivani novi rok za realizaciju ove mjere, jer su ova postrojenja u stečaju.
		2	Predložene tehničke i tehnološke mjere, zapravo već pokrenute akcije i intervencije u tehnološkim procesima: KAP – investicije u pogonu elektrolize i automatizacija procesa elektrolize, sa ciljem smanjenja broja anodnih efekata (do 50% u odnosu na referentno stanje) i trajanja pojedinačnih efekata	KAP, Željezara	2020.	U TOKU	Djelimično su izvršena tehnološka poboljšanja. Za dalja poboljšanja potrebne su velike investicije. S obzirom da je KAP u stečaju neizvjesno je da li i kada će moći investirati u tehnološke procese.
	Industrijski procesi/WAM	1	Učešće u EU šemi trgovine emisijama (EU-ETS), počevši od 2020. god.	MORT, KAP, Željezara	2020.	NIJE DOSPJELO	Ova mjera neće biti realizovana 2020. god. jer će učestvovanje u EU šemi trgovine emisijama (EU-ETS) biti moguće najranije, kada Crna Gora bude država članica EU, a sada je gotovo izvjesno da to ne može biti 2020. god. Očekivani novi rok za realizaciju ove mjere je 2025. godina.
4		2	Poboljšanje sadašnjih tehnoloških procesa ugradnjom nove opreme i / ili dalje parcijalne intervencije (poboljšanja / nadogradnje) na postojeću opremu, kao što su bolje kontrole procesa (dalja smanjenja broja anodnih efekata i trajanja pojedinačnih efekata u KAP-u)	KAP, Željezara	2018.	NIJE DOSPJELO	Operator KAP-a još uvijek nije dobio integrisanu dozvolu za sprječavanje i kontrolu zagađenja (IPPC), i nije predao Program mjera prilagođavanja rada postojećeg postrojenja ili aktivnosti propisanim uslovima u kom će biti definisane mjere i vremenski rokovi za primjenu najboljih raspoloživih tehnika u postrojenja u KAP-u. Pored KAP-a, drugo najveće industrijsko postrojenje Toščelik Alloyed Engineering Steel Nikšić je takođe u stečaju. Operator ovog postrojenja takođe još uvijek nije dobio integrisanu dozvolu za sprječavanje i kontrolu zagađenja. Važno je napomenuti da su u skladu sa Zakonom o integrisanoj kontroli i sprječavanju zagađenja sva postrojenja trebala da dobiju IPPC dozvolu najkasnije do 01. januara 2018. god. Ovo je razlog više za neizvjesnost nastavka rada oba postrojenja, sa zastarjelim tehnološkim procesima.
5	Otpad (WEM/WAM)	1	Izgradnja regionalnih sanitarnih deponija sa reciklažnim centrima	MORT, opštine	2020.	U TOKU	Dopunama Državnog plana upravljanja otpadom za period (2015-2020). godine su definisana četiri centra za upravljanje otpadom.

Tabela 2 - Pregled realizacije mjera mitigacije po podoblastima i scenarijima za period 2015. -2018. godine

Pregled realizacije po podoblastima za period 2015. –2018. godine							
Mjere mitigacije NSKP							
Br	Sektor/scenario	Mjera		Institucija	Rok	Status realizacije	Komentar
1	Energetika/WEM	1	Postojeća TE Pljevlja I - ograničeni broj radnih sati (20.000 radnih sati) u periodu 2018-2023. godine, u skladu sa EnCT Ministarskom Odlukom D-2013-05-MG-ENG: o sprovođenju Direktive 2001/80/EC Evropskog Parlamenta i Vijeća od 23. oktobra 2001. godine o ograničavanju emisija određenih zagađivača vazduha iz velikih uređaja za loženje i rad sa pola kapaciteta od 2024. godine pa nadalje, nakon investiranja u postrojenje, kako bi se zadovoljile granične vrijednosti emisija utvrđene u Dijelu 2 Priloga V Direktive 2010/75/EU	ME, EPCG	2023.	U TOKU	TEP I je već u periodu planiranom sa ograničenim brojem radnih sati (20.000 radnih sati). Trenutno se izradom idejnog projekta ekološke rekonstrukcije, koji će definisati najbolja dostupna tehnološka rješenja za postojeći blok, pristupa rekonstrukciji bloka I TEP-a. Projekat ekološke rekonstrukcije postojećeg bloka TE Pljevlja obuhvata izgradnju sistema za odsumporavanje, denitrifikaciju, unapređenje rada elektrofilterskog postrojenja, izgradnju sistema za tretman otpadnih voda i rekonstrukciju unutrašnjeg sistema transporta pepela i šljake. Sama TE Pljevlja je predviđena kao toplotni izvor za grijanje grada Pljevalja (predviđeno je oduzimanje toplote iz sistema turbine, izmjenjivači toplote, pumpna stanica, kao i rezervni izvor u vidu pomoćne kotlarnice). Planirano je da idejni projekat bude izrađen i revidovan u 2018. godini, uz dobijanje saglasnosti na elaborat o procjeni uticaja na životnu sredinu. Objavljivanje tendera za izradu glavnog projekta sa izvođenjem radova je planirano za IV kvartal 2018. dok će sama izrada i izvođenje radova biti realizovano u periodu (2019-2021) godine. Nakon realizacije ove investicije, planirano je da blok I TE Pljevlja nastavi da radi punim kapacitetom, i pod uslovom da se ne izgradi blok II TE Pljevlja, a ne sa pola kapaciteta, kako je bilo planirano ovom mjerom.
		2	TE Pljevlja II - puštanje u rad 2020. godine	ME, EPCG	2020.	NIJE DOSPJELO	Tokom 2016. godine je potpisan ugovor sa stranim partnerom o izgradnji bloka II TEP, koji uključuje i proizvodnju toplotne energije i izgradnju toplovodne mreže za grad Pljevlja. Isti ugovor je raskinut već 2017. godine, ali se i dalje traži alternativno rješenje za izgradnju novog bloka termoelektrane.
		3	Rekonstrukcija postojećih i izgradnja novih elektrana na obnovljive izvore energije (voda, sunce, vjetar, biomasa)	ME, EPCG, privatni investitori	2025.	U TOKU	Značajne rekonstrukcije postojećih velikih i malih hidroelektrana su već sprovedene, zatim investicije u nove obnovljive izvore (vjetroelektrane i male hidroelektrane), a u planu su investicije u solarne elektrane, elektrane na biogas, kao i kogeneracione elektrane na biomasi. Velike hidroelektrane su rekonstruisane, a male eventualno pustene u pogon. Komentar, Agencije za zaštitu prirode I životne sredine.

						Od planiranih 53 mHE završena je izgradnja 13 mHE. Ukupna instalirana snaga izgrađenih mHE iznosi oko 24 MW. Ukupna vrijednost investicije izgrađenih mHE iznosi cca 40 mil. EUR. Trenutno se realizuju dva ugovora o zakupu zemljišta za izgradnju vjetroelektrane na lokalitetu Možura (instalirane snage 46 MW) i Krnovo (instalirane snage 72 MW). Izgradnja VE Krnovo je završena i ista proizvodi električnu energiju, a do kraja ove godine se očekuje puštanje u pogon VE Možura. Ukupna vrijednost izgrađene VE Krnovo iznosi cca 142 mil. EUR. Ministarstvo ekonomije je preuzelo aktivnosti oko izrade tenderske dokumentacije i u narednom periodu planira da objavi tender za izgradnju vjetroelektrane na teritoriji opština Budva i Bar.
	4	Ugradnja kogeneracionih sistema kada je toplotna energija potrebna u prerađivačkim industrijama, gdje se toplotna energija dobija korišćenjem postojećih instalacija na bazi fosilnih tečnih goriva, sa postupnim uključivanjem moderne biomase i prirodnog gasa kao zamjena za lož ulje. Planirano je da se do kraja projektovanog perioda 20% ukupne toplotne energije koja se koristi u podsektoru prerađivačkih industrija i PGR (poljoprivreda, šumarstvo, ribarstvo, građevinarstvo i ne-energetsko rudarstvo) dobija iz kogeneracija (CHP). Moderna biomasa (pelet, briket) predstavlja 20% goriva za kogeneraciju na kraju planiranog perioda. Ostatak kogeneracionih goriva su nafta i prirodni gas, koji na kraju projektovanog perioda imaju učešće od 80% i 20% ukupnih fosilnih goriva koja se koriste za kogeneraciju. Sva električna energija generisana u CHP će se koristiti lokalno, što smanjuje količinu isporučene električne energije iz javne mreže. Dakle, potrebno je naglasiti da prirodni gas kao gorivo može postati moguće tek	Operatori industrijskih postrojenja (KAP, Željezara,...), rudnici	2030.	NIJE DOSPJELO	Zbog smanjene aktivnosti u sektoru prerađivačkih industrija, ova mjera nije počela sa realizacijom i ne očekuje se da će početi dok finansijska situacija u metaloprerađivačkim industrijskim postrojenjima ne bude stabilna, da mogu započeti velike investicione zahvate sa ciljem unaprjeđenja i modernizacije tehnoloških procesa.

			nakon 2020. godine, kada će, prema planovima iz SRE 2030, biti dostupna potrebna infrastruktura			
	5	Uvođenje sunčeve energije za proizvodnju toplotne energije - glavni industrijski kapaciteti se nalaze u središnjem dijelu države, gdje postoji velik potencijal za primjenu sunčeve energije. Iako većina studija pokazuje da je najjednostavniji način za iskorišćavanje sunčeve energije u domaćinstvima i uslužnom sektoru, sunčeva energija se može takođe koristiti u podsektoru prerađivačkih industrija i PGR. Dakle, malo učešće sunčeve toplotne energije (2% korisne energije) je uključeno kao mjera zamjene uglja i tečnog naftnog gasa, koji se koriste za proizvodnju toplotne energije	Operatori industrijskih postrojenja (KAP, Željezara,...), rudnici	2030.	NIJE DOSPJELO	Zbog smanjene aktivnosti u sektoru prerađivačkih industrija, ova mjera nije počela sa realizacijom i ne očekuje se da će početi dok finansijska situacija u metaloprerađivačkim industrijskim postrojenjima ne bude stabilna, da mogu započeti velike investicione zahvate sa ciljem unaprjeđenja i modernizacije tehnoloških procesa.
	6	Osim sunčeve energije, tradicionalna biomasa (drvo) se koristi za zamjenu uglja i tečnog naftnog gasa kao gorivo, koje se koristi za proizvodnju toplotne energije, tako da će do kraja projektovanog perioda sunčeva energija i tradicionalna biomasa u energetsom bilansu zamijeniti 10% uglja i tečnog naftnog gasa	Operatori industrijskih postrojenja (KAP, Željezara,...), rudnici	2030.	NIJE DOSPJELO	Zbog smanjene aktivnosti u sektoru prerađivačkih industrija, ova mjera nije počela sa realizacijom i ne očekuje se da će početi dok finansijska situacija u metaloprerađivačkim industrijskim postrojenjima ne bude stabilna, da mogu započeti velike investicione zahvate sa ciljem unaprjeđenja i modernizacije tehnoloških procesa.
	7	Upravljanje energijom i korišćenje savremenih tehnologija u podsektoru prerađivačkih industrija i PGR takođe mogu obezbijediti dodatne uštede u korišćenju foslinih goriva i električne energije	Operatori industrijskih postrojenja (KAP, Željezara,...), rudnici	2030.	NIJE DOSPJELO	Zbog smanjene aktivnosti u sektoru prerađivačkih industrija, ova mjera nije počela sa realizacijom i ne očekuje se da će početi dok finansijska situacija u metaloprerađivačkim industrijskim postrojenjima ne bude stabilna, da mogu započeti velike investicione zahvate sa ciljem unaprjeđenja i modernizacije tehnoloških procesa.
	8	Željeznički saobraćaj – povećanje željezničkog teretnog saobraćaja sa 20% na 50%, a u željezničkom teretnom saobraćaju povećanje učešća električnog željezničkog	MSP, operator željezničkog teretnog saobraćaja	2030.	NIJE DOSPJELO	Započeta rehabilitacija i modernizacija željezničke infrastrukture, što je ujedno i preduslov za realizaciju mjere povećanja udjela željezničkog teretnog saobraćaja i povećanja udjela električnog željezničkog teretnog saobraćaja.

			teretnog saobraćaja sa trenutnih 33% na 70% (ostatak željezničkog saobraćaja koristi dizel)				
		9	Kamionski prevoz – blago smanjenje kamionskog prevoza sa trenutnog 55% učešća u ukupnom teretnom saobraćaju na 40% krajem projektovanog perioda. Takođe, 5% smanjenja potrošnje goriva kamiona je uzeto u obzir zbog očekivanog napretka tehnologije	MSP, MUP, privatni prevoznici	2030.	NIJE DOSPJELO	Još se nisu stekli uslovi da se dio kamionskog prevoza prebaci na željeznički teretni saobraćaj, usljed lošeg stanja željezničke infrastrukture.
		10	Gradski prevoz – s obzirom da 2/3 putnika u gradskom prevozu koristi vozila na benzin u baznoj godini, glavni cilj je promjena tog stanja, pomoću sljedećih mjera: - Uvođenje hibridnih električnih vozila; - Povećanje udjela putnika koji koriste autobuse gradskog prevoza; - Umjereno povećanje dizela i TNG (tečni naftni gas) vozila, s obzirom na njihovu manju potrošnju; - Rezultat kombinovanja navedenih mjera na kraju projektovanog perioda je smanjen udio putnika koji koriste vozila na benzin u gradskom prevozu za 23%; - Udio prevezenih putnika autobusima povećan je sa 5% u baznoj godini na 36%, na kraju projektovanog perioda. - Uvođenje prirodnog gasa u energetsom miksu, nakon 2020. godine, što se obračunava sa 3% prevezenih putnika autobusima na	MSP, MUP, privatni prevoznici	2030.	U TOKU	Hibridna električna vozila, a naročito dizel i TNG vozila (8100) su već zastupljena za prevoz putnika u gradskom i međugradskom prevozu. Pored toga su izrađene: Studija o mogućnosti uvođenja drugih alternativnih goriva u sektor saobraćaja, Studija o potencijalima energetske efikasnosti u sektoru saobraćaja, Akcioni plan za održivo korišćenje energije u saobraćaju u Crnoj Gori, koji su postavili dobru osnovu za korišćenje biogoriva u sektoru saobraćaja. Pored toga, međunarodna obaveza proistekla iz odluke Energetske zajednice je postavila kvantifikovani cilj od 33% udjela energije iz obnovljivih izvora u finalnoj potrošnji energije do 2020. god. (26,3% u 2009. god.), od toga upotreba obnovljivih izvora energije u svim vidovima saobraćaja u iznosu od najmanje 10% od ukupne energije u saobraćaju do 2020. godine, i to korišćenjem biogoriva oko 90% obaveza, dok će se ostatak pokriti iz električne energije korišćene za električna vozila i električnu vuču.

			komprimovani prirodni gas (KPG), na kraju projektovanog perioda. - Smanjenje potrošnje goriva tokom projektovanog perioda takođe je modelovano zbog očekivanog poboljšanja tehnologija. Pretpostavlja se 30% porast efikasnosti vozila koji koriste dizel i benzin (hibridna vozila) i 20% porast efikasnosti vozila na LPG i autobusa na kraju projektovanog perioda u odnosu na baznu godinu.				
		11	Međugradski prevoz – veliki dio međugradskog prevoza u baznoj godini obavljan je privatnim automobilima (86%). Da bi se na kraju projektovanog perioda učešće automobilskog prevoza smanjilo za 80%, razmatrane su mjere poboljšanja sistema javnog prevoza, povećanje cijene goriva i podizanje svijesti o manjem uticaju javnog prevoza na životnu sredinu. Javni prevoz - Povećanje korišćenja autobusa sa trenutnog učešća od 25% na 50% na kraju projektovanog perioda (uključujući 2% CNG autobusa). - Smanjenje učešća dizel željezničkog saobraćaja u korist električnog željezničkog saobraćaja sa sadašnjih 27% na 13,5% krajem projektovanog perioda. - Povećanje energetske efikasnosti autobusa za 25% u odnosu na baznu	ME, MSP, MUP, privatni prevoznici	2030.	U TOKU	Hibridna električna vozila, a naročito dizel vozila i TNG vozila su već zastupljena za prevoz putnika u gradskom i međugradskom prevozu. Zatim su izrađene: Studija o mogućnosti uvođenja drugih alternativnih goriva u sektor saobraćaja, Studija o potencijalima energetske efikasnosti u sektoru saobraćaja, Akcioni plan za održivo korišćenje energije u saobraćaju u Crnoj Gori, koji su postavili dobru osnovu za korišćenje biogoriva u sektoru saobraćaja. Pored toga, međunarodna obaveza proistekla iz odluke Energetske zajednice je postavila kvantifikovani cilj od 33% udjela energije iz obnovljivih izvora u finalnoj potrošnji energije do 2020. god. (26,3% u 2009. god.), od toga upotreba obnovljivih izvora energije u svim vidovima saobraćaja u iznosu od najmanje 10% od ukupne energije u saobraćaju do 2020. godine, i to korišćenjem biogoriva oko 90% obaveza, dok će se ostatak pokriti iz električne energije korišćene za električna vozila i električnu vuču.

			godinu je modelovano zbog očekivanog napretka tehnologije tokom projektovanog perioda.				
		12	Auto prevoz Slično kao u slučaju gradskog prevoza, vozila na benzin se dominantno koriste za međugradski prevoz (72%). Ostala vozila koja se koriste su dizel vozila (20%) i LPG vozila (8%). Pretpostavlja se da će uvođenje hibridnih električnih vozila posebno uticati na učešće benzinskih vozila u međugradskom saobraćaju, te stoga dovesti do smanjenja benzinskih vozila na učešće od 40% krajem projektovanog perioda. - Zbog bolje ekonomske situacije, učešće dizelskih i LPG vozila će se povećati za 40% i 20% respektivno na kraju projektovanog perioda. - Povećanje energetske efikasnosti u odnosu na baznu godinu, zbog prodora hibridnih vozila i napretka tehnologija na način da je učešće: benzinskih vozila 40% dizel vozila 30% LPG vozila 20%.	MSP, MUP, privatni prevoznici	2030.	U TOKU	Isti komentar kao kod prethodne mjere.
		13	Grijanje prostora - 10% ukupne energije potrebne za grijanje domaćinstava obezbijediće se iz kotlova na modernu biomasu; - 5% ukupne energije potrebne za grijanje domaćinstava obezbijediće se iz sistema daljinskog grijanja;	ME, Uprava za imovinu, komercijalni sektor, privatna domaćinstva	2030.	U TOKU	

		- 10% ukupne energije potrebne za grijanje domaćinstava obezbijediće se iz kotlova na prirodni gas; - Zamjena klasičnog električnog grijanja u domaćinstvima toplotnim pumpama sa visokim COP do učešća od 85% ukupnih električnih aparata koji se koriste za grijanje. - Smanjenje specifične toplotne energije po m² na 80 kWh/m²god. u komercijalnim i javnim zgradama, koje će se postići kroz: - 8% ukupne energije potrebne za grijanje obezbijediće se iz kotlova na modernu biomasu; - 9% ukupne energije potrebne za grijanje obezbijediće se iz kotlova na prirodni gas; - 4% ukupne energije potrebne za grijanje obezbijediće se iz sistema daljinskog grijanja.				ME realizuje projekat Energy Wood – program subvencija za domaćinstva, kojim su domaćinstvima obezbijedeni beskamatni krediti za kupovinu i ugradnju sistema za grijanje na moderne oblike biomase. U okviru tri faze projekta, ugrađeno je oko 1010 sistema za grijanje na biomasu, a godišnje smanjenje emisija iznosi 1.388 tCO₂. Program „Energetski efikasan dom“ predstavlja nastavak programa „Energy Wood“. Cilj programa „Energetski efikasan dom“ čija realizacija je počela u oktobru 2018. godine je da se domaćinstvima u Crnoj Gori, preko beskamatnih kredita, ponudi mogućnost ostvarivanja ekonomskih i energetskih ušteda korišćenjem sistema grijanja na biomasu i finansiranjem radova na unapređenju energetskih karakteristika omotača objekta (ugradnja termoizolacije na fasadi stambenog objekta i ugradnja energetski efikasne stolarije). Vezano za daljinsko grijanje, izrađena je studija o identifikaciji potencijala biomase i procjene mogućnosti realizacije daljinskog grijanja za 10 opština na sjeveru države. Ovom studijom izvodljivosti obuhvaćeno je 10 opština, dok su 4 opštine (Kolašin, Nikšić, Bijelo Polje i Rožaje) odabrane kao održivi projekti za realizaciju razvoja sistema daljinskog grijanja (DG) na bazi biomase i za njih su izrađene posebne studije izvodljivosti.
14	Priprema sanitarne tople vode - 10% ukupnih potreba za toplom vodom obezbijediće se iz sistema sunčevog grijanja vode (SWH); - 10% ukupnih potreba za toplom vodom obezbijediće se iz kotlova na modernu biomasu; - 10% ukupnih potreba za toplom vodom obezbijediće se iz kotlova na prirodni gas;	ME, Uprava za imovinu, komercijalni sektor, privatna domaćinstva	2030.	REALIZOVANO	U okviru pPrograma podrške domaćinstvima za ugradnju solarnih sistema za zagrijavanje vode MONTESOL ugrađeno je 146 solarnih sistema ukupne površine 837,95 m². Radi se o jednostavnoj tehnologiji i značajnom potencijalu za iskorišćenje solarne insulacije u svrhu pripreme tople vode. Do sada je jedino moderna biomasa malo zastupljena u ovu svrhu.	

			- 5% ukupnih potreba za toplom vodom obezbijediće se iz sistema daljinskog grijanja.				
		15	Kuvanje - 20% ukupne energije potrebne za kuvanje obezbijediće se koristeći šporete na tečni naftni gas; - 10% od ukupne energije potrebne za kuvanje obezbijediće se koristeći šporete na prirodni gas.	ME, Uprava za imovinu, komercijalni sektor, privatna domaćinstva	2030.	U TOKU	Prirodni gas je zastupljen za potrebe kuvanja u dijelu crnogorskih domaćinstava. Veća zastupljenost se očekuje nakon izgradnje gasovoda.
		16	Ostale potrebe za električnom energijom Povećanje efikasnosti za 10% računa se kao posljedica tehnoloških napredaka u rasvjeti i kućnim aparatima, kao i podizanje opšte svijesti populacije o energetske efikasnosti i klimatskim promjenama.	ME, Uprava za imovinu, komercijalni sektor, privatna domaćinstva	2030.	U TOKU	Primjena regulative o označavanju energetske efikasnosti i zahtjevima za eko dizajn proizvoda koji utiču na potrošnju energije, kojom je obuhvaćena široka lepeza proizvoda široke potrošnje, koji se koriste, kako u domaćinstvima, tako i u komercijalnom i javnom sektoru, već doprinesi postizanju znatnih dodatnih ušteda energije.
		17	Ostale potrebe za toplotnom energijom u komercijalnim i javnim zgradama - 8% ukupne energije potrebne za grijanje obezbijediće se iz kotlova na modernu biomasu; - 9% ukupne energije potrebne za grijanje obezbijediće se iz kotlova na prirodni gas; - 4% ukupne energije potrebne za grijanje obezbijediće se iz sistema daljinskog grijanja; - 6% ostalih potreba za toplotnom energijom obezbijediće se iz kotlova na tečni naftni gas (zamjena preostalih kotlova na mazut) - 30% ukupnih potreba za toplom vodom	ME, Uprava za imovinu, komercijalni sektor	2030.	U TOKU	Primjena regulative o minimalnim zahtjevima energetske efikasnosti zgrada, sertifikovanju energetske karakteristika zgrada i redovnim energetske pregledima sistema za grijanje i sistema za klimatizaciju već daje rezultate u smanjenju potrošnje energije zgrada.

			obezbjediće se iz sistema sunčevog grijanja vode (SWH).				
		18	Hlađenje prostora Smanjenje specifične potrošnje energije koja se koristi za klima uređaje po m ² poslovnih i javnih zgrada na 50 kWh/m ² god.	ME, Uprava za imovinu, komercijalni sektor	2030.	U TOKU	Primjena regulative o označavanju energetske efikasnosti i zahtjevima za eko dizajn za uređaje za klimatizaciju već daje rezultate u smanjenju potrošnje energije koja se koristi za hlađenje prostora.
2	Energetika/WAM	1	Gašenje TE Pljevlja I do kraja 2023. god. (zastarjela i prljava tehnologija, koja će 2023. god. biti stara 43 godine), u skladu sa EnCT Ministarskom Odlukom D/2013/05/MG-ENG: o sprovođenju Direktive 2001/80/EC Evropskog Parlamenta i Vijeća od 23 oktobra 2001. god. o ograničavanju emisija određenih zagađivača vazduha iz velikih uređaja za loženje	ME, EPCG	2023.	NIJE DOSPJELO	Ova mjera neće biti realizovana, jer se u međuvremenu pristupilo mjeri ekološke rekonstrukcije TE Pljevlja I, koja je detaljno opisana ranije.
		2	Učestvovanje u EU šemi trgovine emisijama (EU-ETS), počevši od 2020. god. pa nadalje za oba bloka termoelektrane, prema reformisanim pravilima šeme za period (2021-2030), cilj 2,2% godišnje smanjenje emisija GHG iz postrojenja, koja učestvuju u šemi	ME, MORT, EPCG	2020.	NIJE DOSPJELO	Ova mjera neće biti realizovana 2020. god. jer će učestvovanje u EU šemi trgovine emisijama (EU-ETS) biti moguće najranije, kada Crna Gora bude država članica EU, a sada je gotovo izvjesno da to ne može biti 2020. god.
		3	Kogeneracije će generisati 40% toplote proizvedene u prerađivačkim industrijama, sa istom opštom strukturom goriva, kao u WEM scenariju, ali će fosilna goriva biti potpuno zamijenjena prirodnim gasom	Operatori industrijskih postrojenja (KAP, Željezara,...), rudnici	2030.	NIJE DOSPJELO	Zbog smanjene aktivnosti u sektoru prerađivačkih industrija, ova mjera nije počela sa realizacijom i ne očekuje se da će početi dok finansijska situacija u metaloprerađivačkim industrijskim postrojenjima ne bude stabilna, da mogu započeti velike investicione zahvate sa ciljem unaprjeđenja i modernizacije tehnoloških procesa.
		4	Sunčeva toplotna energija i tradicionalna biomasa će zamijeniti 20% uglja i i tečnog naftnog gasa za proizvodnju toplotne energije	Operatori industrijskih postrojenja (KAP, Željezara,...), rudnici	2030.	NIJE DOSPJELO	Zbog smanjene aktivnosti u sektoru prerađivačkih industrija, ova mjera nije počela sa realizacijom i ne očekuje se da će početi dok finansijska situacija u metaloprerađivačkim industrijskim postrojenjima ne bude stabilna, da mogu započeti velike investicione zahvate sa ciljem unaprjeđenja i modernizacije tehnoloških procesa.
		5	Prevoz tereta Povećanje teretnog saobraćaja željeznicom za dodatnih 20% u	MSP, operator željezničkog	2030.	NIJE DOSPJELO	Započeta rehabilitacija i modernizacija željezničke infrastrukture, što je ujedno i preduslov za realizaciju mjere povećanja udjela

		odnosu na WEM scenario do kraja projektovanog perioda; Povećanje učešća električnog željezničkog teretnog saobraćaja za dodatnih 10% u odnosu na WEM scenario u pogledu učešća električnog željezničkog teretnog saobraćaja u ukupnom željezničkom teretnom saobraćaju	teretnog saobraćaja			željezničkog teretnog saobraćaja i povećanja udjela električnog željezničkog teretnog saobraćaja.
6	Prevoz putnika Gradski prevoz - Uvođenje električnih vozila; - Povećanje učešća autobusa u ukupnom gradskom prevozu do 50% na kraju projektovanog perioda.	MSP, MUP, privatni prevoznici	2030.	U TOKU		Izrađene studije: Studija o mogućnosti uvođenja drugih alternativnih goriva u sektor saobraćaja, Studija o potencijalima energetske efikasnosti u sektoru saobraćaja, Akcioni plan za održivo korišćenje energije u saobraćaju u Crnoj Gori, koji su postavili dobru osnovu za uvođenje električnih vozila i povećanje učešća autobusa u ukupnom gradskom prevozu.
7	Međugradski prevoz - Povećanje učešća putnika koji koriste javni prevoz u odnosu na automobilski prevoz do 30%; - Uvođenje CNG autobusa u javnom prevozu sa učešćem od 5% na kraju projektovanog perioda.	MSP, MUP, privatni prevoznici	2030.	U TOKU		Izrađene studije: Studija o mogućnosti uvođenja drugih alternativnih goriva u sektor saobraćaja, Studija o potencijalima energetske efikasnosti u sektoru saobraćaja, Akcioni plan za održivo korišćenje energije u saobraćaju u Crnoj Gori, koji su postavili dobru osnovu za povećanje učešća putnika koji koriste javni prevoz u odnosu na automobilski prevoz i uvođenje CNG autobusa u javnom prevozu.
8	Grijanje prostora - 15% ukupne energije potrebne za grijanje domaćinstava obezbijediće se iz kotlova na modernu biomasu; - 10% ukupne energije potrebne za grijanje domaćinstava obezbijediće se iz sistema daljinskog grijanja; - 20% ukupne energije potrebne za grijanje domaćinstava obezbijediće se iz kotlova na prirodni gas;	ME, Uprava za imovinu, komercijalni sektor, privatna domaćinstva	2030.	U TOKU		Ministarstvo ekonomije realizuje projekat Energy Wood – program subvencija za domaćinstva, kojim su domaćinstvima obezbijedeni beskamatni krediti za kupovinu i ugradnju sistema za grijanje na moderne oblike biomase. U okviru projekta ugrađeno je oko 1010 sistema za grijanje na biomasu, a godišnje smanjenje emisija iznosi 1.388 tCO ₂ . Program „Energetski efikasan dom“ čija realizacija je počela u oktobru 2018. godine, predstavlja nastavak programa „Energy Wood“. Cilj programa „Energetski efikasan dom“ je da se domaćinstvima u Crnoj Gori, preko beskamatnih kredita, ponudi mogućnost ostvarivanja ekonomskih i energetskih ušteda korišćenjem sistema

			- Smanjenje specifične toplotne energije po m² na 70 kWh/m²god. u komercijalnim i javnim zgradama, koje će se postići kroz: - 12% ukupne energije potrebne za grijanje obezbijediće se iz kotlova na modernu biomasu; - 14% ukupne energije potrebne za grijanje obezbijediće se iz kotlova na prirodni gas; - 6% ukupne energije potrebne za grijanje obezbijediće se iz sistema daljinskog grijanja.				grijanja na biomasu i finansiranjem radova na unapređenju energetske karakteristike omotača objekta (ugradnja termoizolacije na fasadi stambenog objekta I ugradnja energetske efikasne stolarije). Vezano za daljinsko grijanje, izrađena je studija o identifikaciji potencijala biomase i procjene mogućnosti realizacije daljinskog grijanja za 10 opština na sjeveru države. Ovom studijom izvodljivosti obuhvaćeno je 10 opština, dok su 4 opštine (Kolašin, Nikšić, Bijelo Polje i Rožaje) odabrane kao održivi projekti za realizaciju razvoja sistema daljinskog grijanja (DG) na bazi biomase i za njih su izrađene posebne studije izvodljivosti.
		9	Priprema sanitarne tople vode - 20% ukupnih potreba za toplom vodom obezbijediće se iz sistema sunčevog grijanja vode (SWH); - 15% ukupnih potreba za toplom vodom obezbijediće se iz kotlova na modernu biomasu; - 20% ukupnih potreba za toplom vodom obezbijediće se iz kotlova na prirodni gas; - 10% ukupnih potreba za toplom vodom obezbijediće se iz sistema daljinskog grijanja.	ME, Uprava za imovinu, komercijalni sektor, privatna domaćinstva	2030.	REALIZOVANO	U okviru programa podrške domaćinstvima za ugradnju solarnih sistema za zagrijavanje vode MONTESOL ugrađeno je 146 solarnih sistema ukupne površine 837,95 m². Radi se o jednostavnoj tehnologiji i značajnom potencijalu za iskorišćenje solarne izolacije u svrhu pripreme tople vode. Do sada je jedino moderna biomasa malo zastupljena u ovu svrhu.
		10	Kuvanje - 30% ukupne energije potrebne za kuvanje obezbijediće se koristeći štednjake na tečni naftni gas; - 20% od ukupne energije potrebne za kuvanje	ME, Uprava za imovinu, komercijalni sektor, privatna domaćinstva	2030.	U TOKU	Prirodni gas je zastupljen za potrebe kuvanja u dijelu crnogorskih domaćinstava. Veća zastupljenost se očekuje nakon izgradnje gasovoda.

			obezbijediće se koristeći šporete na prirodni gas.				
		11	Ostale potrebe za toplotnom energijom u komercijalnim i javnim zgradama - 12% ukupne energije potrebne za grijanje obezbijediće se iz kotlova na modernu biomasu; - 14% ukupne energije potrebne za grijanje obezbijediće se iz kotlova na prirodni gas; - 6% ukupne energije potrebne za grijanje obezbijediće se iz sistema daljinskog grijanja; - 8% ostalih potreba za toplotnom energijom obezbijediće se iz kotlova na tečni naftni gas (zamjena preostalih kotlova na mazut); - 50% ukupnih potreba za toplom vodom obezbijediće se iz sistema sunčevog grijanja vode (SWH).	ME, Uprava za imovinu, komercijalni sektor	2030.	U TOKU	Primjena regulative o minimalnim zahtjevima energetske efikasnosti zgrada, sertifikovanju energetskih karakteristika zgrada i redovnim energetskim pregledima sistema za grijanje i sistema za klimatizaciju već daje rezultate u smanjenju potrošnje energije zgrada.
		12	Hlađenje prostora Smanjenje specifične potrošnje energije koja se koristi za klima uređaje po m ² poslovnih i javnih zgrada na 40 kWh/m ² god.	ME, Uprava za imovinu, komercijalni sektor	2030.	U TOKU	Primjena regulative o označavanju energetske efikasnosti i zahtjevima za eko dizajn za uređaje za klimatizaciju već daje rezultate u smanjenju potrošnje energije koja se koristi za hlađenje prostora.
3	Industrijski procesi/WEM	1	Rad industrijskih postrojenja u punom kapacitetu u periodu (2020-2030) god. u oba scenarija (WEM i WAM)	KAP, Željezara	2020.	NIJE DOSPIJELO	Ova mjera je predviđena za period od 2020. god. Trenutno, postrojenja i dalje rade smanjenjem kapacitetom.
		2	Predložene tehničke i tehnološke mjere, zapravo već pokrenute akcije i intervencije u tehnološkim procesima: KAP – investicije u pogonu elektrolize i automatizacija procesa elektrolize, sa ciljem smanjenja broja anodnih efekata	KAP, Željezara	2020.	U TOKU	Djelimično su izvršena tehnološka poboljšanja. Za dalja poboljšanja potrebne su velike investicije. S obzirom da je KAP u stečaju neizvjesno je da li i kada će moći investirati u tehnološke procese.

			(do 50% u odnosu na referentno stanje) i trajanja pojedinačnih efekata				
4	Industrijski procesi/WAM	1	Učešće u EU šemi trgovine emisijama (EU-ETS), počevši od 2020. god.	MORT, KAP, Željezara	2020.	NIJE DOSPJELO	Ova mjera neće biti realizovana 2020. god. jer će učestvovanje u EU šemi trgovine emisijama (EU-ETS) biti moguće najranije, kada Crna Gora bude država članica EU, a sada je gotovo izvjesno da to ne može biti 2020. god.
		2	Poboljšanje sadašnjih tehnoloških procesa ugradnjom nove opreme i / ili dalje parcijalne intervencije (poboljšanja / nadogradnje) na postojeću opremu, kao što su bolje kontrole procesa (dalja smanjenja broja anodnih efekata i trajanja pojedinačnih efekata u KAP-u)	KAP, Željezara	2018.	NIJE DOSPJELO	Operator KAP-a još uvijek nije dobio integrisanu dozvolu za sprječavanje i kontrolu zagađenja (IPPC), i nije predao Program mjera prilagođavanja rada postojećeg postrojenja ili aktivnosti propisanim uslovima u kom će biti definisane mjere i vremenski rokovi za primjenu najboljih raspoloživih tehnika u postrojenja u KAP-u. Pored KAP-a, drugo najveće industrijsko postrojenje Tošćelik Alloyed Engineering Steel Nikšić je takođe u stečaju. Operator ovog postrojenja takođe još uvijek nije dobio integrisanu dozvolu za sprječavanje i kontrolu zagađenja. Važno je napomenuti da su u skladu sa Zakonom o integrisanoj kontroli i sprječavanju zagađenja sva postrojenja trebala da dobiju IPPC dozvolu najkasnije do 01. januara 2018. god. Ovo je razlog više za neizvjesnost nastavka rada oba postrojenja, sa zastarjelim tehnološkim procesima.
5	Poljoprivreda (WEM/WAM)	1	Podsticaji za očuvanje i održivo korišćenje ugroženih autohtonih i lokalnih pasmina stoke i biljnih vrsta koje su ugrožene genetskom erozijom	MPRR, poljoprivredni proizvođači	2030.	NIJE DOSPJELO	
		2	Održivo korišćenje planinskih pašnjaka	MPRR, poljoprivredni proizvođači	2030.	NIJE DOSPJELO	
		3	Podrška razvoju organske proizvodnje: - Podsticanje efikasnog korišćenja resursa i prelaska na ekonomiju sa niskim nivoom emisija ugljendioksida, otpornu na klimatske promjene u poljoprivredi, prehrambenoj industriji i šumarstvu; - U kratkom roku, fokus će biti na povećanju efikasnosti upotrebe vode	MPRR, poljoprivredni proizvođači	2030.	U TOKU	Za razvoj crnogorske poljoprivrede i prehrambenog sektora u cilju povećanja konkurentnosti i održivosti životne sredine, kao i u cilju poboljšanja osnove za održivi razvoj ruralnih područja razvijen je Akcioni plan razvoja organske proizvodnje za period (2012-2017). godine, u cilju podrške razvoju organske poljoprivrede, prerade i potrošnje organskih proizvoda na domaćem tržištu. Podrška se daje proizvođačima u biljnoj proizvodnji po hektaru (ha), u stočarskoj proizvodnji po uslovnom grlu stoke, jedinki živine i u pčelarskoj proizvodnji po broju košnica, koji su u okviru organske proizvodnje registrovani u Registar subjekata u organskoj proizvodnji. Iz agrobudžeta je za ovu mjeru izdvojeno 250.000€ (2016. god.), čime je pružena podrška za oko 260 korisnika. Monteorganica, ovlašćeno pravno lice za vršenje kontrole i izdavanje sertifikata iz organske poljoprivrede (sertifikaciono tijelo) je do sada izdalo 314 sertifikata organskim proizvođačima, koji su uvedeni u Registar organskih

			i energije u poljoprivrednoj proizvodnji i preradi hrane; - U srednjem roku, fokus će biti na uvođenju EU politika, koje imaju za cilj smanjenje emisija azotnih oksida i metana i povećanje vezivanja ugljenika u poljoprivredi i šumarstvu.				proizvođača i dobili mogućnost da koriste finansijska sredstva iz fonda podrške organskoj poljoprivrednoj proizvodnji.
		4	Solarni paneli za katune	ME, MP RR, poljoprivredni proizvođači	2030.	REALIZOVANO	Ministarstvo ekonomije, u saradnji sa Ministarstvom poljoprivrede i ruralnog razvoja, realizovalo je treću fazu projekta "Solarni katuni", u okviru koje je ugrađeno 54 fotonaponska sistema na katunima. Za treću fazu projekta izdvojena su budžetska sredstva od skoro 55.000 €. Navedeni iznos odnosi se na 70 % ukupne vrijednosti projekta, dok je 30 % učešće korisnika. U okviru prve dvije faze projekta, koje su sprovedene 2012. i 2013. godine, ugrađeno je ukupno 189 fotonaponskih sistema na katunima, za šta je iz budžeta izdvojeno 154.400 U okviru prethodne tri faze projekta ukupan broj ugrađenih fotonaponskih sistema na crnogorskim katunima je 243.
6	Šumarstvo (WEM/WAM)	1	Jačanje produktivnosti, stabilnosti i otpornosti šuma i pejzaža	MP RR, Uprava za šume, Privatni vlasnici šuma	2023.	U TOKU	Izrađuju se planovi razvoja šuma za više opština, urađene su dvije studije o uticaju klimatskih promjena na rast i razvoj određenih vrsta šumskog drveća i prati se zdravstveno stanje šuma na bioindikacijskim tačkama. Urađeni Nacrti planova razvoja šuma za opštine Mojkovac i Pljevlja.
		2	Podsticanje na pošumljavanje, dodatnu sadnju i njegu šumskih šikara	MP RR, Uprava za šume	2023.	NIJE DOSPJELO	
		3	Upravljanje i uzgoj privatnih šuma, prilagođeno sistemu označavanja	MP RR, Uprava za šume, privatni vlasnici šuma, opštine	2023.	U TOKU	Urađene sljedeće brošure: "Podizanje novih šuma pošumljavanjem" (Savjeti za private vlasnike šuma) i "Njega mladih razvojnih faza šuma" (Uputstva za vlasnike šuma). Izmjenama i dopunama Zakona o šumama iz 2015. godine pojednostavljene su procedure izdavanja rješenja, dozname, prijema i uvjerenja o porijeklu.
		4	Pružanje kvalitetnih autohtonih sjemena i sadnica šumskog drveća	MP RR, Uprava za šume, naučno-istraživačke institucije,	2023.	U TOKU	Urađen Priručnik sa smjernicama za obezbjeđivanje i razvoj proizvodnje i čuvanja kvalitetnog šumskog sjemena i sadnog materijala, kao i Registar sjemenskih objekata. 16 sjemenskih objekata je registrovano u skladu sa Zakonom o reproduktivnom materijalu šumskog drveća.

				komercijalni ponuđači rasadničke proizvodnje.			
		5	Izgradnja šumskih komunikacija kako bi se obezbijedila održivost sječe	MPRR, Uprava za šume, koncesionari, vlasnici šuma, opštine.	2023.	U TOKU	Uspostavljen je Informacioni sistem o šumskim saobraćajnicama kao dio šumarskog informacionog sistema. Budućim modelom reorganizacije Sistema gazdovanja šumama će se utvrditi nadležnost i obaveza izgradnje i održavanja šumskih saobraćajnica.
		6	Definisanje novog koncepta za srednjeročni razvoj drvne industrije	ME, MPRR, preduzeća u oblasti drvne industrije, klaster drvoprerađiv ača, Privredna komora, kontrolne organizacije (laboratorije i zavodi za ispitivanje kvaliteta) u izabranim zemljama EU, Regionalne Privredne komore u izabranim zemljama EU, Kompanije iz oblasti drvne industrije u izabranim zemljama EU	2023.	U TOKU	Posljednjih godina su, u cilju unapređenja stanja šuma i načina njihovog korišćenja, sprovedene mjere dale niz pozitivnih rezultata posebno na planu bolje valorizacije šumskih resursa. Reorganizacija koncepta dosadašnjeg gazdovanja šumama, odnosno načina korišćenja šuma, uključujući organizacioni i zakonodavni okvir, procjene fiskalnog uticaja na privredu i građane i definisanje finansiranja sektora šumarstva, prioritetni je zadatak u ovoj oblasti. Programom reorganizacije modela koncesija stvoriće se i efikasnije polazište za pošumljavanje, odnosno očuvanje šumskih resursa. Novi model predviđa osnivanje privrednog društva u državnom vlasništvu koje će gazdovati šumama, biće izvršena i reorganizacija poslova vezanih za šumsko uzgojne radove i pošumljavanje, sa ciljem da se uspostavi efikasniji sistem gazdovanja šumama, sa brojnim ekonomskim i ekološkim pozitivnim efektima, kroz pošumljavanje, djelovanje protiv šumskih požara i sanaciju opožarenih površina.
		7	Povećanje potražnje za biomasom uvođenjem grijanja javnih zgrada kogeneracijom na drvenu sječku	ME, MPRR, MF, MZ, MP, MK, Uprava za imovinu,	2023.	U TOKU	Poboljšanjem energetske efikasnosti u javnim zgradama (zdravstveni, obrazovni, kulturni i administrativni objekti), koje se sprovodi kroz 2 programa (Energetska efikasnost u Crnoj Gori (MEEP) i Program energetske efikasnosti u javnim zgradama

				preduzeća u drvnoj industriji, menadžment objekata od javnog značaja, privatni vlasnici šuma i njihova udruženja, kao učesnici u lancu snabdijevanja			(EEPPB)), već se otpočelo sa aktivnostima na uvođenju grijanja javnih zgrada na pelet.
		8	Uključivanje drvnih proizvoda u "zelene javne nabavke"	MF, MPRR, Direkcija za javne nabavke, kao i javna preduzeća i ustanove.	2023.	NIJE DOSPJELO	Urađena je Strategija razvoja Sistema javnih nabavki za period 2016-2020 sa Akcionim planom za sprovođenje iste i zelene nabavke predstavljaju prioritet Strategije.
		9	Definisanje izvoznog klastera za odabrane gotove proizvode	Liderska preduzeća iz drvne industrije, ministarstva, agencije, institucije i ustanove, banke, konsultantske kuće, Privredna komora, inostrani partneri.	2023.	REALIZOVANO	U evidenciji Ministarstva ekonomije je registrovano sedam klastera koji djeluju u oblasti drvoprerađivanja, od kojih su neki prilično aktivni u realizaciji zajedničkih projekata koji za cilj imaju povećanje izvoza.
		10	Razvoj fleksibilnijeg sistema prodaje drveta	MPRR, Uprava za šume, preduzeća iz drvne	2023.	U TOKU	Raskinuti koncesioni ugovori sa koncesionarima, zbog neizvršavanja obaveza. Uvedeni drugi oblici prodaje drveta, prije svega licitacijama.

				industrije. Poreska uprava, Privredna komora			
		11	Uvođenje lanca i kontrole cirkulacije drveta	MPRR, Uprava za Šume, Poreska uprava, Privatni vlasnici šuma, koncesionari, Izvođači radova i prevoznici, Drvena industrija	2023.	U TOKU	Prihvaćen je Akcioni plan za FSC sertifikaciju gazdovanja šumama i treba da započne proces sertifikacije šuma po međunarodnim standardima kako bi domaća drvna industrija mogla izaći na zapadno tržište, gdje je uslov da drvo potiče iz sertifikovanih šuma kojima se održivo gazduje.
		12	Ulaganja u drvnu industriju	ME, MPRR, MP, Univerziteti, Institut za Standardizac iju, Preduzeća u drvnoj industriji i šumarstvu, Projektni biroi i konsultantsk e agencije	2023.	REALIZOVANO	Realizacijom projekta "Unaprjeđenje drvoprerađivačke industrije" je definisan obim, izvori i načini realizacije investicija u tehnološku modernizaciju, jačanje kadrova i razvoja novih proizvoda u segmentu drvne industrije.
		13	Jačanje uloge i učešća lokalnog stanovništva u zajedničkim programima ruralnog razvoja	Područne jedinice Uprave za šume i savjetodavne službe, postojeća udruženja na lokalnom nivou,	2023.	NIJE DOSPJELO	

			odjeljenja lokalne samouprave zadužena za lokalni razvoj, zainteresovano lokalno stanovništvo i lokalna preduzeća.			
		14	Poboljšanje infrastrukture u ruralnim područjima (ruralna infrastruktura)	MPRR, MSP	2023.	U TOKU Ova mjera se sprovodi kroz Program razvoja poljoprivrede i ruralnih područja u okviru IPARD II - 2014-2020.
		15	Raznovidnost ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima kroz promociju uloge šuma i šumarstva	Područne jedinice Uprave za šume i savjetodavne službe, postojeća udruženja na lokalnom nivou, odjeljenja lokalne samouprave zadužena za lokalni razvoj, zainteresovano lokalno stanovništvo i lokalna preduzeća.	2023.	NIJE DOSPJELO
		16	Ulaganja u mala preduzeća šumarstva i drvne industrije u ruralnim područjima	Područne jedinice Uprave za šume i savjetodavne	2023.	REALIZOVANO Osnovano više preduzeća za proizvodnju peleta, proizvodnju ogrijevnog drveta i pilane.

				službe, postojeća udruženja na lokalnom nivou, odjeljenja lokalne samouprave zadužena za lokalni razvoj, zainteresova no lokalno stanovništvo i lokalna preduzeća.			
		17	Ulaganja u turizam	MPRR, MORT	2023.	NIJE DOSPJELO	
		18	Održivo upravljanje i korišćenje nedravnih šumskih proizvoda	Područne jedinice Uprave za šume, Agencija za zaštitu prirode i životne sredine, postojeća udruženja vlasnika šuma i vlasnici šuma, zainteresova na postojeća lokalna preduzeća, zaštićena područja.	2023.	NIJE DOSPJELO	
		19	Stabilni šumski ekosistemi visokog kvaliteta: zaštićena staništa i vrste u	MPRR, Uprava	2023.	U TOKU	U šumama, u okviru zaštićenih prirodnih dobara, može se vršiti sanitarna sječa i mjere neophodne za njegu kojima se obezbjeđuje

			cijelom šumskom području kroz integraciju zahtjeva Natura 2000 u planove upravljanja šumama	Za šume, Agencija za zaštitu prirode i životne sredine, institucije koje upravljaju pojedinim zaštićenim područjima, Lovački savez			zaštita, stabilnost i prirodna obnova šuma, u skladu sa zakonom. U šumama, u okviru ekološke mreže NATURA 2000, gazduje se na održiv način u cilju zaštite i očuvanja stanišnih tipova i ekološki zaštićenih lokaliteta, u skladu sa Zakonom o šumama. Organizovane su i sljedeće obuke u svrhu jačanja kapaciteta službenika relevantnih institucija na teme: - Natura 2000 u Crnoj Gori, obaveze prema EU, faze i glavne aktivnosti; - Natura 2000 u Crnoj Gori, problemi, analiza, ciljevi, glavni koraci i logički okvir; - Nacionalni kriterijumi za SPA područja.
		20	Eko-sistemske pristup upravljanju šumama i zaštite prirode	MPRR, Uprava za šume, druge državne i lokalne institucije, privatni vlasnici šuma, preduzeća, NVO	2023.	U TOKU	Posljednjih godina su, u cilju unapređenja stanja šuma i načina korišćenja ovog značajnog ekološkog, socijalnog i ekonomskog resursa, sprovedene mjere dale niz pozitivnih rezultata posebno na planu bolje valorizacije šumskih resursa. Reorganizacija koncepta dosadašnjeg gazdovanja šumama, odnosno načina korišćenja šuma, uključuje organizacioni i zakonodavni okvir, procjene fiskalnog uticaja na privredu i građane i definisanje finansiranja sektora šumarstva. Programom reorganizacije modela koncesija stvoriće se i efikasnije polazište za pošumljavanje, odnosno očuvanje šumskih resursa. Novi model predviđa osnivanje privrednog društva u državnom vlasništvu koje će gazdovati šumama, biće izvršena i reorganizacija poslova vezanih za šumsko uzgojne radove i pošumljavanje, sa ciljem da se uspostavi efikasniji sistem gazdovanja šumama, sa brojnim ekonomskim i ekološkim pozitivnim efektima, kroz pošumljavanje, djelovanje protiv šumskih požara i sanaciju opožarenih površina. Program reorganizacije koncepta gazdovanja šumskim resursima, u cilju postizanja značajno većih efekata, ogleda se, prije svega, u dijelu boljeg očuvanja šuma, ali i bolje ekonomske valorizacije, ravnomjerne dostupnosti sirovine za razvoj drvne industrije, sa ambicijom da se otvori što više „zelenih“ radnih mjesta i stvori nova dodata vrijednost u ovom sektoru
		21	Razgraničenje pašnjaka i šuma, registracija i regulisanje prava korišćenja	Vlasnici šuma, MPRR, Uprava za šume, Regionalni parkovi	2023.	REALIZOVANO	Uspostavljena je Digitalna baza podataka o šumskoj vegetaciji u GIS-u na površini od 353.000 ha, koju je potrebno doraditi da bi bila funkcionalna.

		22	Poboljšanje upravljanja šumama u nacionalnim parkovima	MPRR, Nacionalni parkovi, vlasnici zemljišta, korisnici u NP.	2023.	REALIZOVANO	Za Nacionalni park Prokletije je usvojen Prostorni plan posebne namjene, dokument koji predstavlja osnovu za utvrđivanje zona zaštite, organizaciju uređenja prostora, kao i osnovu za postavljanje temelja upravljanja ovim zaštićenim prostorom. JP Nacionalni parkovi realizovalo je Projekat „Upravljanje šumama u nacionalnim parkovima“, a na osnovu koga je izrađena Bazna studija za šume za svaki nacionalni park posebno. Bazna studija se koristi kao osnova za utvrđivanje mjera i aktivnosti u planiranju upravljanja i gazdovanja šumama u nacionalnim parkovima.
		23	Očuvanje otvorenih prostora unutar šuma	MUP, MPRR	2023.	NIJE DOSPJELO	Pravilnik o mjerama zaštite šuma od požara nije usvojen.
		24	Unaprjeđenje organizacije institucija uključenih u borbu protiv šumskih požara	MUP, MPRR, Uprava za šume, Preduzeća u sektoru šumarstva, opštinske službe za zaštitu i spašavanje	2023.	U TOKU	Ministarstvo unutrašnjih poslova - Direktorat za vanredne situacije u skladu sa odredbama Zakona o zaštiti i spašavanja redovno ažurira Nacionalni plan za zaštitu i spašavanje od požara. Osim toga izrađeni su i opštinski planovi za zaštitu i spašavanje od požara. Uprava za šume i JP Nacionalni parkovi su u obavezi da izrade preduzetne planove za zaštitu i spašavanje od požara.
		25	Ulaganje u opremu i preventivne mjere za gašenje požara	Preduzetne i dobrovoljne vatrogasne jedinice, MPRR, Uprava za šume, opštinske službe za spašavanje, MUP, vlasnici šuma	2023.	U TOKU	Ministarstvo unutrašnjih poslova permanentno ulaže u opremanje jedinice za gašenje požara iz vazduha kroz nabavku novih vazduhoplova i održavanje postojećih. Lokalne samouprave na osnovu procjene rizika i opštinskih planova za zaštitu i spašavanje od požara godišnjim budžetom planiraju finansijska sredstva za nabavku opreme i materijalno-tehnička sredstva za zaštitu od požara. U okviru projekta „Holistički model integralne zaštite od šumskih požara i zemljotresa - HOLISTIC“ nabavljene su 4 kamere za automatsku dojavu požara u cilju ranog upozorenja na požare
		26	Uključivanje stanovništva u prevenciju i gašenje požara	MUP	2023.	NIJE DOSPJELO	Mislim da su se građani uključivali u gasenje požara. Ne znam da li postoji organizovan projekat za te aktivnosti, ali ad hoc, kad su neka područja bila ugrožena, građani su se uključivali.
		27	Razvoj i testiranje metoda rehabilitacije za spaljena područja	MPRR, Uprava za šume, naučne institucije i udruženje	2023.	REALIZOVANO	Plan sanacije šuma degradiranih šumskim požarima

				vlasnika šuma			
		28	Razmjena iskustava i saradnje sa institucijama iz regiona	MPRR, Uprava za šume, MUP, Službe za zaštitu i spašavanje u opštinama.	2023.	REALIZOVANO	Pokrenut prekogranični projekat zaštite od požara između BiH i Crne Gore
7	Otpad (WEM/WAM)	1	Izgradnja regionalnih sanitarnih deponija sa reciklažnim centrima	MORT, opštine	2020.	U TOKU	Dopunama Državnog plana upravljanja otpadom za period (2015-2020). godine su definisana četiri centra za upravljanje otpadom.
		2	Smanjenje količine otpada, kao rezultat uvođenja primarne selekcije i reciklaže	MORT, opštine	2027.	U TOKU	Pored toga, proizvodnja otpada će se smanjiti uvođenjem primarne selekcije i recikliranja, tako da će procenat recikliranog otpada u ukupnom komunalnom otpadu iznositi oko 50% u 2027. godini
		3	Smanjenje količine biološki razgradivog otpada u čvrstom komunalnom otpadu	MORT, opštine	2027.	U TOKU	Radi dostizanja nivoa količina biološko razgradivog komunalnog otpada koji se odlaže na deponiju, procentualni nivo količina biološko razgradivog otpada u iznosu od 35% od ukupne mase biološko razgradivog otpada proizvedenog u 2010. god. mora se dostići najkasnije do 2027. god. Da bi se preusmjerila količina biološki razgradivog komunalnog otpada koji se odlaže na deponije, njegov procenat mora biti 75% od ukupne mase biološki razgradivog otpada iz 2010. god. i mora se postići najkasnije 2022. god.

3.2. Prilagođavanje klimatskim promjenama

Nacionalna strategija u oblasti klimatskih promjena do 2030. godine prilagođavanje klimatskim promjenama obrađuje u poglavlju 6, čija je svrha procjena potreba i utvrđivanje preduslova za formulisanje mjera prilagođavanja na klimatske promjene. Imajući u vidu da Strategijom nisu obuhvaćene mjere prilagođavanja, jedna od ključnih preporuka Strategije je izrada Nacionalnog plana prilagođavanja klimatskim promjenama. U sljedećoj tabeli dat je pregled glavnih potreba i preduslova za izradu i sprovođenje Nacionalnog plana prilagođavanja klimatskim promjenama. Od ukupnog broja potreba (10) i preduslova, u toku je realizacija ukupno 3 potrebe, dok realizacija preostalih 7 nije otpočela, **što čini 30% potreba, čija je realizacija u toku. S obzirom da izrada ovog Plana, još nije počela, potrebno je intenzivirati aktivnosti na otpočinjanju ovog važnog procesa.**

Nacionalna strategija u oblasti klimatskih promjena do 2030. godine i Zakon o životnoj sredini (Član 33) predviđaju izradu Nacionalnog Plana adaptacije na klimatske promjene do 2020. U cilju prepoznavanja srednjoročnih i dugoročnih potreba prilagođavanja na klimatske promjene i uspostavljanja sistema za koordinaciju sprovođenja mjera prilagođavanja klimatskim promjenama potrebno je izraditi Nacionalni plan

adaptacije na klimatske promjene. Ministarstvo održivog razvoja i turizma je u saradnji sa Programom UN za razvoj (UNDP) pripremilo projektni predlog za Zeleni klimatski fond (GCF), koji je trenutno u proceduri odobrenja.

Tabela 3 – Pregled realizacije potreba i preduslova za izradu Nacionalnog Plana prilagođavanja klimatskim promjenama

Pregled realizacije mjera za period 2015-2018. godina							
GLAVNE POTREBE I PREDUSLOVI ZA IZRADU I SPROVOĐENJE PLANA PRILAGOĐAVANJA KLIMATSKIM PROMJENAMA (NSKP Tabela 10)							
Br	Potrebe	Preduslovi		Institucija	Rok	Status realizacije	Komentar
1	Obezbijediti ljudske resurse na duži period	1	Oformljen osnovni nacionalni tim za prilagođavanje	MORT	nije utvrđen	NIJE REALIZOVANO	Oformiti nacionalni tim za prilagođavanje klimatskim promjenama i uspostaviti institucionalnu saradnju na redovnom nivou
		2	Uspostavljena institucionalna saradnja				
2	Obezbijediti podršku za prilagođavanje na visokom političkom nivou	3	Usmjeriti se na ciljne grupe za podizanje nivoa svijesti	Nacionalni savjet*	nije utvrđen	U TOKU	Intenzivirati aktivnosti Nacionalnog savjeta za održivi razvoj i klimatske promjene u pogledu prilagođavanja klimatskim promjenama
3	Uključiti sve zainteresovane strane	4	Usmjeriti se na ciljne grupe za podizanje nivoa svijesti	Nacionalni savjet*	nije utvrđen	NIJE REALIZOVANO	Prilikom izrade Nacionalnog plana prilagođavanja omogućiti učešće javnosti u ključnim fazama izrade dokumenta kroz javne tribine, okrugle stolove i sl.
4	Obezbijediti pristup svim relevantnim podacima	5	Dobijene relevantne informacije i obezbijeđen pristup	AZPŽS, ZHMS	nije utvrđen	U TOKU	Utvrđiti set podataka i indikatora ranjivosti na klimatske promjene i sistematizovati ih u skladu s navedenim preduslovima. Ovdje možda staviti U TOKU, zbog mogućnosti azuriranja MRV portala.
		6	Uspostavljeno praćanje relevantnih fenomena				
		7	Identifikovani i uklonjeni nedostaci u podacima				
5	Obezbijediti zajedničko razumijevanje prilagođavanja klimatskim promjenama	8	Usmjeriti se na ciljne grupe za podizanje nivoa svijesti	MORT	nije utvrđen	U TOKU	Intenzivirati aktivnosti u pogledu promovisanja prilagođavanja na klimatske promjene Već se sprovode dvije regionalne aktivnosti u oblasti prilagođavanja:
		9	Obezbijedene obuke i obrazovne aktivnosti sa specifičnim pitanjima o prilagođavanju klimatskim promjenama				

		10	Nedostaci u poznavanju i nejasnoće o klimatskim promjenama sumirane i objašnjene				1. Prilagođavanje klimatskim promjenama u upravljanju rizikom od poplava zapadnog Balkana (CCA WB II faza), sa fokusom na rijeku Drim, finansiran od strane GiZ-a i 2. Poboljšanje prilagođavanja klimatskim promjenama u obalnim područjima mediteranskih zemalja, finansiran od strane GEF-a.
6	Identifikovati glavna pitanja koja zahtijevaju odgovor za prilagođavanje	11	Sprovedena procjena ranjivosti na klimatske promjene i procjena rizika za sve relevantne sektore	MORT, ZHMS	nije utvrđen	U TOKU	Sprovesti procjenu ranjivosti za sve sektore. Prekinuti sa praksom da se fenomenom prilagođavanja na klimatske promjene bavi samo u fazi pripreme Nacionalnih izvještaja prema UNFCCC
		12	Uspostavljen sistematski pregled o meteorološkim događajima u prošlosti, njihove posljedice i preduzete aktivnosti				
		13	Identifikovani nedostaci i prepreke koje su u prošlosti sprječavali adekvatan odgovor				
7	Identifikovati opcije za prilagođavanje	14	Razmotren čitav portfolio opcija za prilagođavanje		nije utvrđen	NIJE REALIZOVANO	Realizovaće se u procesu izrade Nacionalnog plana prilagođavanja klimatskim promjenama
		15	Identifikovani i razmotreni stresni faktori koji nisu vezani za klimatske promjene				
		16	Identifikovane kontinuirane aktivnosti koje su od značaja za prilagođavanje				
		17	Identifikovane i razmotrene moguće sinergije i konflikti				
		18	Istražene potencijalne koristi klimatskih promjena				
		19	Procijenjene opcije troškova i koristi				
8	Definisati relevantne aktivnosti (mjere), i njihove potencijalne dodatne koristi	20	Identifikovani ciljevi i podciljevi prilagođavanja klimatskim promjenama		nije utvrđen	NIJE REALIZOVANO	Realizovaće se u procesu izrade Nacionalnog plana prilagođavanja klimatskim promjenama
9	Sprovesti NAP	21	Izrađen plan prilagođavanja sa koracima za implementaciju, usvojen na političkom nivou		nije utvrđen	NIJE REALIZOVANO	Realizovaće se u procesu izrade Nacionalnog plana prilagođavanja klimatskim promjenama, pri čemu je neophodno pažljivo planirati budžetska i dostupna donatorska sredstva za sprovođenje NaP-a
		21	Obezbijeđena finansijska sredstva na duži period				
		23	Mjere prilagođavanja integrisane u relevantne sektorske i razvojne strategije				

10	Izveštavati, pratiti i evaluirati napredak implementacije	24	Razvijeni odgovarajući indikatori		nije utvrđen	NIJE REALIZOVANO	Prilikom izrade NAP-a voditi računa o uspostavljanju mehanizama za izvještavanje, praćenje i realizaciju u skladu s Uredbom o načinu i postupku izrade, usklađivanja i praćenja sprovođenja strateških dokumenata.
----	---	----	-----------------------------------	--	--------------	-------------------------	--

3.3. Usklađenost sa propisima EU u oblasti klimatskih promjena

Nacionalna strategija u oblasti klimatskih promjena do 2030. godine (u daljem tekstu NSKP) usklađenost sa propisima EU u oblasti klimatskih promjena obrađuje u poglavlju 7, sa detaljno razrađenim koracima usklađivanja sa ključnim pravnim instrumentima u ovoj oblasti, koji su podijeljeni u 7 podgrupa:

- 1) Mehanizam monitoringa
- 2) Šema trgovine emisijama GHG
- 3) Podjela napora (za smanjenje emisija GHG)
- 4) Supstance koje oštećuju ozonski omotač i fluorisani gasovi
- 5) Kvalitet goriva
- 6) Emisije CO₂ iz vozila
- 7) Skladištenje i kaptaža CO₂

U Nacionalnoj strategiji za transpoziciju, implementaciju i primjenu pravne tekovine EU u oblasti životne sredine i klimatskih promjena (U daljem tekstu NEAS) se u oblasti klimatskih promjena navodi 27 pojedinačnih akata, ali se transpozicione i implementacione mjere predviđaju samo za 3 grupe propisa (Mehanizam monitoringa i izvještavanja, Zaštita ozonskog omotača i emisija F-gasova, Saobraćaj i goriva) dok je planirano da se sistem trgovanja emisijama uspostavlja u skladu sa koracima definisanim Nacionalnom strategijom o klimatskim promjenama do 2030. godine. Treba imati u vidu da NEAS prati akcioni plan za period 2016-2020. godina, koji je nedavno ažuriran za period 2018-2020. godina. Sa druge strane, NSKP je strategija rađena sa dužim rokom primjene (do 2030. godine) pa su njome obuhvaćene i obaveze koje će Crna Gora imati u kasnijoj fazi pridruživanja EU, kao i one koje je očekuju sa punopravnim članstvom u EU.

Što se realizacije usklađenosti sa propisima EU u oblasti klimatskih promjena tice, ovdje se može zaključiti da ista teče uglavnom po planu i vremenskim rokovima, predviđenim u pomenutim strategijama ili sa blagim pomjeranjima rokova. Važno je naglasiti da jedan dio ovih propisa nije transponovan, dok dio nije dospio na implementaciju, jer je puna implementacija dijela ovih propisa jedino moguća, nakon ulaska Crne Gore u EU. Osim toga, nedavno je izrađen i nacrt Zakona o klimatskim promjenama, čije će usvajanje svakako doprinijeti efikasnijem transponovanju i implementaciji EU propisa iz ove oblasti.

U narednim tabelama dat je uporedni pregled mjera predviđenih kroz obje strategije.

Tabela 4 – Pregled realizacije mjera za implementaciju Uredbe o praćenju emisija GHG⁶ (NSKP)

Pregled realizacije mjera za period 2015. –2018. godine							
Usklađenost sa propisima EU u oblasti klimatskih promjena							
Br	Naziv EU propisa	Mjera		Institucija	Rok	Status realizacije	Komentar
1	Uredba o praćenju emisija GHG	1	Priprema niskokarbonske razvojne strategije	MORT, AZPŽS	2017. -2019.	NIJE DOSPJELO	U skladu sa Nacionalnom strategijom u oblasti klimatskih promjena do 2030. godine kao i Zakonom o životnoj sredini (član 32.), predviđena je izrada Strategije niskokarbonskog razvoja. Direktorat za klimatske promjene je uputio projektni predlog aktivnosti u okviru IPA II projekta (2016-2020) pri čemu je pomenuta strategija delegirana kao prioritarna aktivnost u dijelu klimatskih promjena. Početak imlementacije projekta planiran je krajem 2018. godine.
		2	Uspostavljanje nacionalnog sistema inventara GHG		2016. -2017.	U TOKU	Realizacija ove mjere predviđena je u 8 koraka od kojih je realizovano pet. Neophodno je uspostaviti sistem kvaliteta i dugoročni kontinuitet sistema nacionalnog inventara, kao i kontinuiranu obuku službenika odgovornih za sistem inventara, uključujući i sektorske eksperte uključene u sistem transfera podataka. Pored godišnjeg plana prikupljanja podataka koji je donijet za 2018. godinu, ako se prepozna potreba, za naredne godine se mogu izraditi i posebna uputstva vezana za format i način dostavljanja podataka.
		3.	Izveštavanje o istorijskim emisijama i ponorima GHG		Nakon pridruživanja	NIJE DOSPJELO	Iako obaveza izveštavanja prema Evropskoj komisiji počinje s članstvom u EU, izveštavanje o istorijskim emisijama i ponorima GHG je u toku , s tim da se vrši prema Sekretarijatu UNFCCC, kroz izradu nacionalnih izveštaja i dopunskih dvogodišnjih izveštaja.
		4.	Registri		Nakon pridruživanja	NIJE DOSPJELO	
		5.	Izveštavanje o nacionalnim sistemima inventara		Nakon pridruživanja	NIJE DOSPJELO	Iako obaveza izveštavanja prema Evropskoj komisiji počinje s članstvom u EU, izveštavanje o nacionalnim sistemima inventara je u toku , s tim da se vrši prema Sekretarijatu UNFCCC,

⁶ Uredba (EU) br. 525/2013 parlamenta i savjeta EU od 21. maja 2013. godine o mehanizmu praćenja i izveštavanja o emisijama GHG i izveštavanju o drugim informacijama od značaja za klimatske promjene, na nacionalnom nivou i nivou Unije, kojom se stavlja van snage Odluka br. 280/2004/EC); Uredba (EU) br. 662/2014 Evropskog parlamenta i Savjeta od 15. maja 2014. godine, kojom se mijenja Uredba (EU) br. 525/2013 u pogledu tehničke primjene Kjoto protokola uz okvirnu Konvenciju Ujedinjenih nacija o klimatskim promjenama; Implementaciona uredba Komisije (EU) br. 749/2014 od 30. juna 2014. godine, o strukturi, formatu, procesu dostavljanja i razmatranju informacija koje države članice dostavljaju u skladu sa Uredbom (EU) br. 525/2013 Evropskog parlamenta i Savjeta; Odluka br. 529/2013/EU Evropskog parlamenta i Savjeta od 21. maja 2013. godine o pravilima obračuna emisija GHG i uklanjanja koje nastaje od djelatnosti povezanih sa upotrebom zemljišta, promjenama upotrebe zemljišta i šumarstva i o informacijama o mjerama povezanim sa tim djelatnostima.

							kroz izradu nacionalnih izvještaja i dopunskih dvogodišnjih izvještaja.
		6.	Izvještavanje o politikama i mjerama		Nakon pridruživanja	NIJE DOSPJELO	Iako obaveza izvještavanja prema Evropskoj komisiji počinje s članstvom u EU, izvještavanje o politikama i mjerama u oblasti klimatskih promjena je u toku , s tim da se vrši prema Sekretarijatu UNFCCC, kroz izradu nacionalnih izvještaja i dvogodišnjih izvještaja.
		7.	Izvještavanje o projekcijama		Nakon pridruživanja	NIJE DOSPJELO	Iako obaveza izvještavanja prema Evropskoj komisiji počinje s članstvom u EU, izvještavanje o projekcijama je u toku , s tim da se vrši prema Sekretarijatu UNFCCC, kroz izradu nacionalnih izvještaja i dopunskih dvogodišnjih izvještaja. Budućim Zakonom o zaštiti klime biće definisana ova pitanja. Definisanja predstojećih aktivnosti na uspostavljanju institucionalnog okvira za izradu projekcija GHG emisija i ponora CO2, podrazumijeva formiranje stručnog tima za kreatore politika – MORT, EPA i tehnička lica, pod uslovom povećanja kadrovskih kapaciteta. Takođe je potrebno izraditi akcioni plan za uspostavljanje institucionalnog okvira za izradu projekcija u Crnoj Gori.
		8.	Izvještavanje o nacionalnim mjerama adaptacije		Nakon pridruživanja	NIJE DOSPJELO	Iako obaveza izvještavanja prema Evropskoj komisiji počinje s članstvom u EU, izvještavanje o nacionalnim mjerama adaptacije je u toku , s tim da se vrši prema Sekretarijatu UNFCCC, kroz izradu nacionalnih izvještaja i dopunskih dvogodišnjih izvještaja.
		9.	Izvještavanje o finansijskoj i tehničkoj podršci pruženoj zemljama u razvoju		Nakon pridruživanja	NIJE DOSPJELO	Ove dvije aktivnosti nijesu trenutno relevantne za Crnu Goru.
		10.	Izvještavanje o korišćenju naknade od aukcija i projektnih kredita		Nakon pridruživanja	NIJE DOSPJELO	
		11.	Izvještavanje prema UNFCCC		U toku	U TOKU	Izvještavanje prema UNFCCC je u toku i vrši se kroz izradu nacionalnih izvještaja i dopunskih dvogodišnjih izvještaja. Do sada su Sekretarijatu UNFCCC dostavljena dva nacionalna izvještaja (2010, 2015) i jedan dopunski dvogodišnji izvještaj (2016) u pripremi je drugi dvogodišnji izvještaj i treći nacionalni izvještaj. Izvještavanje se vrši uz značajnu finansijsku pomoć GEF fonda i organizacionu i ekspertsku podršku UNDP-a. Crna Gora priprema nacionalne izvještaje za period od 4 godine, dok će ulaskom u EU morati da pređe na samostalno izvještavanje na godišnjem nivou. Za to je neophodna dalja izgradnja kapaciteta koju treba planirati kroz reviziju NEAS-a

		12.	Saradnja i podrška		Nakon pridruživanja	NIJE DOSPJELO	Ova mjera se odnosi na saradnju i podršku država članica EU u procesu izrade inventara emisija na nivou Zajednice, u kojoj će Crna Gora učestvovati nakon pridruživanja.
--	--	-----	--------------------	--	---------------------	----------------------	--

U ovoj oblasti, NEAS predviđa realizaciju dvije mjere:

Tabela 5 - Pregled realizacije mjera za implementaciju Uredbe o praćenju emisija GHG (NEAS)

Pregled realizacije mjera (NEAS) za period 2015. –2018. godine							
Usklađenost sa propisima EU u oblasti klimatskih promjena							
Br	Naziv EU propisa	Mjera		Institucija	Rok	Status realizacije	Komentar
1	Uredba o praćenju emisija GHG	1	Uspostavljanje nacionalnog sistema inventara GHG	MORT, AZPŽS	2018	U TOKU	Realizacija ove mjere je u toku. Rok je produžen u odnosu na NSKP
2	Regulativa (EU) br. 749/2014 - Struktura i format izvještaja, način izvještavanja i pregled izvještaja.	2	Obezbijediti strukturu i format izvještaja, način izvještavanja i pregled izvještaja	MORT, AZPŽS	2018	NIJE DOSPJELO	Imajući u vidu da se izvještavanje o GHG emisijama za sada vrši samo prema UNFCCC, a ne prema Evropskoj komisiji, propisivanje strukture i formata izvještaja u skladu sa MMR nije neophodno, jer će se izvještavanje vršiti u skladu s ovom regulativom nakon pridruživanja. Preporučuje se da se ova mjera briše prilikom revizije NEAS-a.

Tabela 6 - Pregled realizacije mjera za transpoziciju i implementaciju zakonodavstva EU o sistemu trgovine emisijama GHG (NSKP)

Pregled realizacije mjera za period 2015. –2018. godine							
Usklađenost sa propisima EU u oblasti klimatskih promjena							
Br	Naziv EU propisa	Mjera		Institucija	Rok	Status realizacije	Komentar
1	7.2 Zakonodavstvo EU o sistemu trgovine emisijama GHG	1	Mjere transpozicije	MORT	nije utvrđen	U TOKU	Kroz nacrt Zakona o klimatskim promjenama transponovane su neke odredbe zakonodavstva EU o sistemu trgovine emisijama GHG, koje će dalje biti upotunjene podzakonskim aktima nakon donošenja ovog zakona. Kroz reviziju NEAS-a neophodno je planirati dalju dinamiku transpozicije zakonodavstva iz ove oblasti. Neophodno je imati u vidu usvojene izmjene i dopune ključnih akata EU koje su usvojene tokom izvještajnog perioda.
		2	Planiranje i priprema za implementaciju		2016. - Nakon pridruživanja	U TOKU	Realizacija ove mjere predviđena je u 10 koraka od kojih nijedan nije finalizovan.

	3.	Primjena članova o izdavanju dozvola		Nakon pridruživanja	NIJE DOSPJELO	Primjena direktive o trgovini emisijama GHG biće moguća nakon pridruživanja Crne Gore EU. Donošenjem novog Zakona o zaštiti klime biće učinjen prvi korak ka unaprijeđenju spremnosti Crne Gore da prihvati ovu kompleksnu obavezu. Iako će u sistemu EU ETS učestvovati vrlo ograničen broj postrojenja, administrativna podrška za funkcionisanje ovog sistema je neophodna i vrlo zahtjevna.
	4.	Primjena dodjele i izdavanja emisijskih kvota		Nakon pridruživanja	NIJE DOSPJELO	
	5.	Transfer, predavanje i otkazivanje emisijskih kvota		Nakon pridruživanja	NIJE DOSPJELO	
	6.	Registar		Nakon pridruživanja	NIJE DOSPJELO	
	7.	Korišćenje kredita iz mehanizama Kjoto protokola		Nakon pridruživanja	NIJE DOSPJELO	
	8.	Učešće javnosti i pristup informacijama		Nakon pridruživanja	NIJE DOSPJELO	
	9.	Monitoring, izvještavanje, verifikacija i akreditacija		Nakon pridruživanja	NIJE DOSPJELO	
	10.	Izvještavanje		Nakon pridruživanja	NIJE DOSPJELO	
	11.	Obuka i izgradnja kapaciteta		u toku	U TOKU	Za sprovođenje ove direktive neophodna je izgradnja kapaciteta koju treba planirati kroz reviziju NEAS-a.

U NEAS-u se za ovu kompleksnu grupu propisa navodi da su mjere za primjenu evropskog sistema trgovanja emisijama (EU ETS) gasova staklene bašte razrađene u Nacionalnoj strategiji klimatskih promjena za Crnu Goru i da je njena implementacija osnovni preduslov za implementaciju EU ETS. Nasuprot ovom pristupu, preporuka je da se mjere za dalje usklađivanje zakonodavstva u oblasti klimatskih promjena utvrde kroz NEAS čiji je to osnovni cilj, dok NSKP treba rasteretiti od ovih mjera i postepeno je transformisati u razvojnu (niskokarbonsku) strategiju.

Iako Odluka o podjeli napora⁷ nije pravno obavezujuća za Crnu Goru, NSKP sadrži mjere za primjenu određenih elemenata ove odluke, koja se odnosi na sektore koji nijesu obuhvaćeni sistemom trgovine emisijama. Planirano je deset implementacionih mjera od kojih se pet u potpunosti poklapa sa mjerama predviđenim za implementaciju Uredbe o praćenju emisija GHG, koje u ovom pregledu nije potrebno razmatrati dva puta.

Tabela 7 - Pregled realizacije mjera za implementaciju Odluke o podjeli napora (NSKP)

Pregled realizacije mjera za period 2015. –2018. godine

⁷ Odluka br. 406/2009/EC Evropskog parlamenta i Savjeta od 23. aprila 2009. o naprima država članica za smanjenje GHG da bi se ispunili ciljevi smanjenja emisija GHG Komisije do 2020. god.

Usklađenost sa propisima EU u oblasti klimatskih promjena							
Br	Naziv EU propisa	Mjera		Institucija	Rok	Status realizacije	Komentar
1	Odluka o podjeli napora	1	Uspostaviti mehanizme koordinacije da bi se osigurala sinergija sa primjenom ključnih zakonodavnih/strateških dokumenata relevantnih za ovu Odluku, npr. zakonodavstvo iz oblasti energetske efikasnosti, odredbe vezane za poljoprivredu, saobraćaj i upravljanje otpadom.	MORT	2020.	NIJE DOSPJELO	Iako dugoročni plan Crne Gore za smanjenje emisija gasova staklene bašte za period do 2030, koji je definisan INDC-jem (cilj smanjenja emisija GHG od 30% u odnosu na baznu 1990.) predstavlja dobar osnov za sprovođenje ove odluke, imajući u vidu da se Odlukom utvrđuju obaveze smanjenja emisija država članica samo do 2020. godine, za Crnu Goru nije relevantno planiranje sprovođenja ovog konkretnog akta. Kroz ažuriranje NEAS-a neophodno je planirati korake za implementaciju Regulative (EU) 2018/842 koja je usvojena 30. maja 2018. godine i kojom se obaveze smanjenja GHG iz sektora koji nisu obuhvaćeni sistemom trgovine emisijama vezuju zapostizanje ciljeva Pariskog sporazuma u periodu od 2021. do 2030. godine.
		2	Obezbijediti tehničku obuku zaposlenima u organima uprave uključenim u prikupljanje informacija i dostavljanje podataka i praćenje rezultata primijenjenih nacionalnih mjera, obezbjeđujući kontrolu kvaliteta podataka dostavljenih iz uključenih sektora.		2020.	NIJE DOSPJELO	
		3.	Uspostaviti neophodne administrativne i tehničke aranžmane da bi se osiguralo da dostavljeni izvještaji u skladu sa ovom Odlukom sadrže sve zahtijevane elemente.		Nakon pridruživanja	NIJE DOSPJELO	
		4.	Uspostaviti regulatorni sistem da bi se obezbijedilo ispunjavanje nacionalnh ciljeva vezanih za emisije.		Nakon pridruživanja	NIJE DOSPJELO	
		5.	Uspostaviti sistem za korektivne mjere u slučaju neusklađenosti.		Nakon pridruživanja	NIJE DOSPJELO	

NEAS-om se ne predviđaju mjere za implementaciju ove odluke.

Uredbe o supstancama koje oštećuju ozonski omotač i određenim fluorisanim gasovima predstavljaju grupu propisa u oblasti klimatskih promjena koja je vrlo dobro uređena i već se godinama uspješno primjenjuje. Brojni preostali zahtjevi ovih propisa (npr. međusobno priznavanje sertifikata za serviseri uređaja koji sadrže supstance koje oštećuju ozonski omotač ili fluorisane gasove) mogu se ispuniti samo nakon pridruživanja. U okviru NSKP planirana je samo jedna mjera koju treba realizovati prije pridruživanja EU.

Tabela 8 - Pregled realizacije mjera za implementaciju uredbi o supstancama koje oštećuju ozonski omotač i F-gasovima (NSKP)

Pregled realizacije mjera za period 2015. –2018. godine							
Usklađenost sa propisima EU u oblasti klimatskih promjena							
Br	Naziv EU propisa	Mjera		Institucija	Rok	Status realizacije	Komentar
1	Uredbe o supstancama koje oštećuju ozonski omotač i određenim fluorisanim gasovima	1	Planirati uspostavljanje tijela za sertifikaciju, tijela za verifikaciju i tijela za atestiranje	MORT	nije utvrđen	NIJE DOSPJELO	Tijela za sertifikaciju, veifikaciju i atestiranje imaće svoju ulogu tek nakon sticanja članstva u EU. Trenutno postoje tijela za sertifikaciju serviseri i atestiranje uređaja na nacionalnom nivou ali je neophodno blagovremeno planirati unapređenje kapaciteta kako bi serviseri, kompanije i uređaji za rukovanje supstancama koje oštećuju ozonski omotač i alternativnim supstancama mogli da bez ograničenja učestvuju na tržištu EU.

NEAS u ovoj oblasti predviđa dvije mjere:

Tabela 9 - Pregled realizacije mjera za implementaciju uredbi o supstancama koje oštećuju ozonski omotač i f - gasovima (NEAS)

Pregled realizacije mjera (NEAS) za period 2015. -2018. godine							
Usklađenost sa propisima EU u oblasti klimatskih promjena							
Br	Naziv EU propisa	Mjera		Institucija	Rok	Status realizacije	Komentar
1	Regulativa (EC) br. 1005/2009 o supstancama koje oštećuju ozonski omotač	1	Nastaviti sa primjenom	MORT/AZ PŽS	nije utvrđen	U TOKU	Uredba o supstancama koje oštećuju ozonski omotač i alternativnim supstancama kojom su transponovane ove dvije regulative primjenjuje se od 2011. godine. Prilikom revizije NEAS-a planirati Izmjene i dopune uredbe u skladu sa EU propisima koji su donijeti u međuvremenu.
2	Regulativa (EU) br. 517/2014 (Fgasovi)			MORT/AZ PŽS			

U oblasti kvaliteta goriva NSKP predviđa sljedeće mjere za transpoziciju i implementaciju direktiva 98/70/EC i 2009/30/EC.

Tabela 10 - Pregled realizacije mjera za implementaciju Direktiva o kvalitetu goriva (NSKP)

Pregled realizacije mjera za period 2015. –2018. godine							
Usklađenost sa propisima EU u oblasti klimatskih promjena							
Br	Naziv EU propisa	Mjera		Institucija	Rok	Status realizacije	Komentar
1	Direktive o kvalitetu goriva	1	Izmjene članova 1-4 Direktive 98/70/EC (transponovati kroz izmjene Uredbe o graničnim vrijednostima sadržaja zagađujućih materija u tečnim gorivima naftnog porijekla)	MORT	2016.	REALIZOVANO	Nova Uredba o graničnim vrijednostima sadržaja zagađujućih materija u tečnim gorivima naftnog porijekla usvojena je u martu 2017. godine ("Službeni list Crne Gore", br. 017/17)
		2	Ubačeni članovi 7a-7e Odredbe o smanjenju emisija GHG, kriterijumima održivosti biogoriva, verifikaciji usklađenosti sa kriterijumima održivosti biogoriva, izračunavanju životnog ciklusa emisija GHG, implementacionim mjerama i izvještaju o održivosti biogoriva treba transponovati podzakonskim aktom o biogorivima na osnovu Predloga zakona o energetici.	MEK	2016.	REALIZOVANO	Pravilnik o kvalitetu i načinu kontrole biogoriva, Uredba o bližim kriterijumima održivosti za biogoriva i biotečnosti za ostvarivanje obaveznog udjela energije u ukupnoj finalnoj potrošnji energije i Pravilnik o metodologiji za izračunavanje uticaja biogoriva na emisiju gasova sa efektom staklene bašte donijeti su u julu 2018. godine ("Službeni list Crne Gore", br. 43/18, 45/18 i 51/18)
		3.	Ubačeni član 8a Odredbe o aditivima na bazi metala treba transponovati kroz izmjene Uredbe o graničnim vrijednostima sadržaja zagađujućih materija u tečnim gorivima naftnog porijekla	MORT	2016.	REALIZOVANO	Nova Uredba o graničnim vrijednostima sadržaja zagađujućih materija u tečnim gorivima naftnog porijekla usvojena je u martu 2017. godine ("Službeni list Crne Gore", br. 017/17)

		4.	Izmjene Direktive 1999/32/EC Odredbe o kvalitetu brodskih goriva treba transponovati kroz izmjene Uredbe o graničnim vrijednostima sadržaja zagađujućih materija u tečnim gorivima naftnog porijekla	MORT	2016.	REALIZOVANO	Nova Uredba o graničnim vrijednostima sadržaja zagađujućih materija u tečnim gorivima naftnog porijekla usvojena je u martu 2017. godine ("Službeni list Crne Gore", br. 017/17)
		5.	Napraviti jasno razgraničenje između nadležnosti imenovanih organa (Ministarstvo održivog razvoja i turizma/Ministarstvo ekonomije i različita inspeksijska tijela)	MORT MEK UIP	2016.	REALIZOVANO	Donošenjem pomenutih akata utvrđene su nadležnosti vezane za kvalitet goriva i kvalitet biogoriva.
		6.	Identifikovati neophodne korake i uspostaviti regulatorni sistem kojim se obezbjeđuje da biogoriva odgovaraju propisanim specifikacijama i da su potrošači obavješteni o sadržaju biogoriva u gorivima. Osigurati ispravno označavanje usaglašenih goriva tako da se navodi njihov sadržaj – npr. sadržaj bio goriva ili aditiva na bazi metala.	MEK	2016.	U TOKU	Vlada Crne Gore na sjednici od 28. juna 2018. godine, donijela je Uredbu o bližim kriterijumima održivosti za biogoriva i biotečnosti za ostvarivanje obaveznog udjela energije u ukupnoj finalnoj potrošnji energije ("Sl. list CG", broj 51/18 od 25.07.2018. godine) Obaveza informisanja potrošača ukoliko gorivo sadrži aditive na bazi metala uređena je Uredbom o graničnim vrijednostima sadržaja zagađujućih materija u tečnim gorivima naftnog porijekla ("Službeni list Crne Gore", br. 017/17 od 17.03.2017)
		7.	Koristiti ispravne metodologije za testiranje i ispitivanje aditiva na bazi metala.	MRT	U zavisnosti od odobrenja metode ispitivanja od strane EK	REALIZOVANO	Propisano Uredbom o graničnim vrijednostima sadržaja zagađujućih materija u tečnim gorivima naftnog porijekla.
		8.	Uspostaviti sistem za smanjenje emisija GHG kojim se uzimaju u obzir biogoriva u skladu sa	MEK	2018.	REALIZOVANO	Propisano Pravilnikom o kvalitetu i načinu kontrole biogoriva, Uredbom o bližim kriterijumima održivosti za biogoriva i biotečnosti za ostvarivanje obaveznog udjela energije u ukupnoj finalnoj potrošnji energije i Pravilnikom o metodologiji za

			propisanim specifikacijama, uključujući i kriterijume održivosti za biogoriva, metode izračunavanja i specifikacije vezane za njihov sastav i porijeklo				izračunavanje uticaja biogoriva na emisiju gasova sa efektom staklene bašte.
		9.	Smanjiti životni vijek emisija GHG po jedinici energije iz goriva i isporučene energije do 10%	MEK	2020.	U TOKU	Vlada Crne Gore na sjednici od 28. juna 2018. godine donijela je Uredbu o obaveznom udjelu biogoriva u sektoru saobraćaja ("Sl. list CG", broj 51/18 od 25.07.2018. godine), čime je načinjen prvi korak ka ostvarenju ovog cilja i omogućeno praćenje realizacije.
		10.	Pružiti mogućnost grupi distributera da zajednički ispune određene uslove iz Direktive, kao što su postizanje ciljeva smanjenja emisija GHG iz goriva	MEK	Nakon pridruživanja	NIJE DOSPJELO	Ova mogućnost može se nakon pridruživanja utvrditi Uredbom o obaveznom udjelu biogoriva u sektoru saobraćaja, kojom se uređuju obaveze distributera.
		11.	Koristiti propisane metode za izračunavanje životnog vijeka emisija GHG iz goriva, uključujući i biogoriva	MEK,MRT	2020.	U TOKU	Djelimično propisano Pravilnikom o metodologiji za izračunavanje uticaja biogoriva na emisiju gasova sa efektom staklene bašte.
		12.	Uspostaviti sistem za prikupljanje nacionalnih podataka o kvalitetu goriva (baza podataka ili drugi sistem). Sistem treba da sadrži i sistem rezimiranja odstupanja i metod za sačinjavanje godišnjih izvještaja	MRT	2017.	U TOKU	Ova aktivnost je planirana i djelimično realizovana u sklopu projekta izrade informacionog sistema za životnu sredinu, koji još uvijek nije u funkciji. Preporučuje se odlaganje izrade softverskog rješenja do osposobljavanja informacionog sistema za životnu sredinu.
		13.	Obezbijediti da se odgovarajuća verifikacija informacija i podataka koje dostavljaju operateri, uključujući i verifikaciju usklađenosti sa kriterijumima održivosti uzmu u obzir kod smanjenja emisija GHG		2020.	REALIZOVANO	Regulisano Uredbom o obaveznom udjelu biogoriva u sektoru saobraćaja ("Sl. list CG", broj 51/18 od 25.07.2018. godine).
		14.	Dostaviti izvještaj, svake godine do 30. juna, sa:			NIJE DOSPJELO	Trenutno se izvještavanje vrši na nacionalnom nivou.

			nacionalnim podacima o kvalitetu goriva za proteklu godinu, u skladu sa relevantnim EN standardom, ukupne količine motornih benzina i dizel goriva stavljenih u promet na domaće tržište i udio bezolovnih benzina i dizel goriva		Nakon pridruživanja		
		15.	Osigurati da dobavljači godišnje izvještavaju (predmet verifikacije) nacionalno nadležno tijelo o intenzitetu GHG i isporučenoj energiji, obezbjeđujući minimum informacija propisanih Direktivom		2020.	NIJE DOSPJELO	Obaveza je propisana Pravilnikom o metodologiji za izračunavanje uticaja biogoriva na emisiju gasova sa efektom staklene bašte.
		16.	Dostaviti Komisiji izvještaj, uključujući listu oblasti na teritoriji koja je klasifikovana kao stepen 2 ili veći u nomenklaturi (NUTS) (član 7 (d) Direktiva 2009/30/EC)		Nakon pridruživanja	NIJE DOSPJELO	U nomenklaturi NUTS Crna Gora predstavlja jednu prostornu jedinicu nivoa 2. Izvještavanje se ne vrši na nacionalnom nivou.
		17.	Planirati sistem povlastica (npr. finansijskih olakšica, kao što su rabat, jeftiniji parking i povećan pristup unutrašnjim zonama gradova koje mogu biti predmet naplate posebih taksi) za promociju korišćenja biogoriva		Nakon pridruživanja	NIJE DOSPJELO	Kroz važeću zakonsku regulativu trenutno ne postoje povlastice ovog tipa.

U okviru NEAS-a ovaj set propisa obrađen je sa mnogo manje detalja i sadrži dvije mjere:

Tabela 11 - Pregled realizacije mjera za implementaciju Direktiva o kvalitetu goriva (NEAS)

Pregled realizacije mjera (NEAS) za period 2015. –2018. godine
Usklađenost sa propisima EU u oblasti klimatskih promjena

Br	Naziv EU propisa	Mjera		Institucija	Rok	Status realizacije	Komentar
1	Direktiva 98/70/EC	1	Nastaviti sa kontrolom kvaliteta goriva	AZPŽS	nije utvrđen	U TOKU	Uredba o graničnim vrijednostima sadržaja zagađujućih materija u tečnim gorivima naftnog porijekla primjenjuje se od 2011. godine. Prilikom revizije NEAS-a nije potrebno planirati dalje aktivnosti.
2	Direktiva 2009/30/EC kvaliteta goriva i mehanizmu praćenja i smanjivanja emisija gasova staklene bašte i Direktiva 2009/28/EC o promociji energenata iz obnovljivih izvora	2	Uspostaviti kontrolu i proračun emisija gasova staklene bašte	MEK MORT AZPŽS	2018.	REALIZOVANO	Prilikom revizije NEAS-a potrebno je planirati dalje aktivnosti za usklađivanje i implementaciju ove direktive.

Direktiva o označavanju vozila u pogledu emisija CO₂ je takođe obrađena vrlo detaljno kroz NSKP:

Tabela 12 - Pregled realizacije mjera za implementaciju propisa o emisijama CO₂ iz vozila (NSKP)

Pregled realizacije mjera za period 2015. –2018. godine							
Usklađenost sa propisima EU u oblasti klimatskih promjena							
Br	Naziv EU propisa	Mjera		Institucija	Rok	Status realizacije	Komentar
1	Direktiva o označavanju vozila u pogledu emisija CO ₂ ⁸	1	Odredbe o predmetu i cilju Direktive transponovane su kroz Predlog zakona o životnoj sredini. Predlog Zakona o životnoj sredini utvrđen je od strane Vlade u junu 2015. godine i nalazi se u skupštinskoj proceduri.	MORT	2015.	REALIZOVANO	Novi Zakon o životnoj sredini usvojen je u avgustu 2016. god. ("Službeni list Crne Gore", br. 52/16)
		2	Definicije propisane ovom Direktivom treba transponovati kroz podzakonski akt predviđen Zakonom o životnoj sredini nakon njegovog donošenja.	MORT	2017.	REALIZOVANO	Pravilnik o bližem sadržaju oznaka, vodiča, postera, displeja i promotivne literature i materijala o potrošnji goriva i emisijama ugljendioksida iz novih putničkih vozila donijet je u junu 2017. godine ("Službeni list Crne Gore", br. 040/17)

⁸ Direktiva 1999/94/EC Evropskog parlamenta i Savjeta od 13. decembra 1999 o dostupnosti podataka za potrošače o ekonomičnoj potrošnji goriva i emisijama CO₂ prilikom prodaje novih putničkih vozila;

	3.	Odredbe o određivanju nadležnog organa transponovane su kroz Zakon o životnoj sredini. Predlog Zakona o životnoj sredini utvrđen je od strane Vlade u junu 2015. godine i nalazi se u skupštinskoj proceduri.	MORT	2015.	REALIZOVANO	Novi Zakon o životnoj sredini usvojen je u avgustu 2016. god. ("Službeni list Crne Gore", br. 52/16)
	4.	Oznaka, poster, vodič i promotivni materijal Odredbe vezane za oznaku, poster, vodič i promotivni materijal treba transponovati kroz podzakonski akt predviđen Zakonom o životnoj sredini nakon njegovog donošenja.	MORT	2017.	REALIZOVANO	Pravilnik o bližem sadržaju oznaka, vodiča, postera, displeja i promotivne literature i materijala o potrošnji goriva i emisijama ugljendioksida iz novih putničkih vozila donijet je u junu 2017. godine ("Službeni list Crne Gore", br. 040/17)
	5.	Kaznene odredbe definisane su u Predlogu zakona o životnoj sredini. Predlog Zakona o životnoj sredini utvrđen je od strane Vlade u junu 2015. godine i nalazi se u skupštinskoj proceduri.	MORT	2016.	REALIZOVANO	Novi Zakon o životnoj sredini usvojen je u avgustu 2016. god. ("Službeni list Crne Gore", br. 52/16)
	6.	Osigurati da je oznaka potrošnje goriva i emisija CO ₂ prikačena ili istaknuta na jasno vidljiv način pored svakog modela novih putničkih vozila na mjestu prodaje.	MORT	2018.	REALIZOVANO	Obaveza je propisana pomenutim pravilnikom i za kršenje ove obaveze propisana kazna Zakonom o životnoj sredini.
	7.	Osigurati da je vodič o ekonomičnoj potrošnji goriva i emisijama CO ₂ izrađen. Vodič treba da bude prenosiv, kompaktan i besplatno dostupan na zahtjev potrošača na mjestu prodaje i kod nadležnog organa.	MORT	2019.	REALIZOVANO	Pilot-vodič izrađen je za 2017. godinu uz podršku REC-a kroz program GFEI. Vodič je neophodno ažurirati svake godine. Vodič je ažuriran za 2018. godinu.

2.		8.	Obezbijediti da je, za svaki tip vozila, postavljen poster (ili alternativno displej) sa listom zvaničnih podataka o potrošnji goriva i specifičnim emisijama CO ₂ za sve modele novih putničkih vozila koja su izložena ili ponuđena na prodaju ili za iznajmljivanje na tom mjestu prodaje.	MORT	2018.	REALIZOVANO	Obaveza je propisana pomenutim pravilnikom i za kršenje ove obaveze propisana kazna Zakonom o životnoj sredini.
		9.	Osigurati da promotivna literatura sadrži zvanične podatke o potrošnji goriva i specifičnim emisijama CO ₂ za sve modele novih putničkih vozila na koje se odnosi, u skladu sa zahtjevima.	MORT	2018.	REALIZOVANO	Obaveza je propisana pomenutim pravilnikom i za kršenje ove obaveze propisana je kazna Zakonom o životnoj sredini.
		10.	Osigurati da je prisustvo oznaka, vodiča, postera i promotivnog materijala koji se odnosi na potrošnju goriva i emisije CO ₂ koji ne odgovara zahtjevima Direktive 99/94/EC zabranjen ukoliko njihovo isticanje može dovesti u zabludu potencijalne kupce novih putničkih vozila.	MORT	2019.	NIJE DOSPJELO	Planirati uvođenje kaznene odredbe u Zakon o klimatskim promjenama
	Uredbe o emisijama CO ₂ iz vozila	11.	Uspostavljanje uslova za primjenu uredbi o emisijama CO ₂ iz vozila (laka vozila – automobili i kombi vozila, teška vozila – autobusi i kamioni)	MSP	Nakon pridruživanja	U TOKU	Ministarstvo saobraćaja i pomorstva je obimnu legislativu iz ove oblasti prenijela usvajanjem UNECE pravilnika, ne prenoseći ažurirane EURO standarde za laka i teška vozila.
		12.	Uspostavljanje uslova za redovno izvještavanje Komisije	MSP	Nakon pridruživanja	NIJE DOSPJELO	Neophodno je uspostaviti bazu podataka vozila na nacionalnom nivou na osnovu odobrenja tipa vozila, jer postojeća evidencija MUP-a o registraciji motornih vozila ne odgovara zahtjevima propisa EU

U ovoj oblasti NEAS-om su planirane tri mjere:

Tabela 13 - Pregled realizacije mjera za implementaciju propisa o emisijama CO₂ iz vozila (NEAS)

Pregled realizacije mjera (NEAS) za period 2015. –2018. godine							
Usklađenost sa propisima EU u oblasti klimatskih promjena							
Br	Naziv EU propisa	Mjera		Institucija	Rok	Status realizacije	Komentar
1	Direktiva 1999/94/EC o informacijama potrošača u vezi potrošnje goriva i emisijama CO ₂ prilikom kupovine novih automobila	1	Uspostaviti sistem informisanja o potrošnji goriva i emisijama CO ₂ prilikom kupovine novih automobila	MORT	2018.	REALIZOVANO	Pravilnik o bližem sadržaju oznaka, vodiča, postera, displeja i promotivne literature i materijala o potrošnji goriva i emisijama ugljendioksida iz novih putničkih vozila donijet je u junu 2017. godine ("Službeni list Crne Gore", br. 040/17)
2	Regulativa (EU) br. 510/2011 i 443/2009 o CO ₂ emisijama iz novih „kombi“ i putničkih vozila	2	Uspostaviti sistem obračuna i izvještavanja o emisijama CO ₂ prilikom kupovine novih automobila	MSP	2019.	NIJE DOSPJELO	Ova Regulativa odnosi se na proizvođače vozila i nije relevantna za Crnu Goru
3	Regulativa (EU) br. 1014/2010 (Monitoring i izvještavanje o registraciji novih putničkih vozila)	3	Obezbijediti održavanje, prikupljanje, kontrolu, verifikaciju i prenos zbirnih i detaljnih podataka o novoregistrovanim vozilima	MUP	2019.	NIJE DOSPJELO	Neophodno je uspostaviti bazu podataka vozila na nacionalnom nivou na osnovu odobrenja tipa vozila, jer postojeća evidencija MUP-a o registraciji motornih vozila ne odgovara zahtjevima propisa EU

Kaptaža i skladištenje CO₂ obuhvaćeno je kroz NSKP ali nije obuhvaćeno NEAS-om jer su planirane aktivnosti u velikoj mjeri sprovedene.

Tabela 14 - Pregled realizacije mjera za implementaciju propisa o kaptaži i skladištenju CO₂ (NSKP)

Pregled realizacije mjera za period 2015. –2018. godine							
Usklađenost sa propisima EU u oblasti klimatskih promjena							
Br	Naziv EU propisa	Mjera		Institucija	Rok	Status realizacije	Komentar
1		1	Odredbe o predmetu i cilju Direktive transponovane su kroz Predlog zakona o životnoj sredini. Predlog Zakona o životnoj sredini utvrđen je	MORT	2015.	REALIZOVANO	Novi Zakon o životnoj sredini usvojen je u avgustu 2016. god. ("Službeni list Crne Gore", br. 52/16)

Kaptaža i skladištenje CO ₂ ⁹		od strane Vlade u junu 2015. godine i nalazi se u skupštinskoj proceduri.				
	2	Odredbe o opsegu i zabranama transponovane su kroz Predlog zakona o životnoj sredini. Predlog Zakona o životnoj sredini utvrđen je od strane Vlade u junu 2015. godine i nalazi se u skupštinskoj proceduri.	MORT	2015.	REALIZOVANO	Novi Zakon o životnoj sredini usvojen je u avgustu 2016. god. ("Službeni list Crne Gore", br. 52/16). Zakonom je zabranjena kaptaža i skladištenje CO ₂ u Crnoj Gori, osim u svrhe istraživanja u skladu sa Direktivom.
	3.	Odredbe o određivanju nadležnog organa transponovane su kroz Zakon o životnoj sredini. Predlog Zakona o životnoj sredini utvrđen je od strane Vlade u junu 2015. godine i nalazi se u skupštinskoj proceduri.	MORT	2015.	REALIZOVANO	Novi Zakon o životnoj sredini usvojen je u avgustu 2016. god. ("Službeni list Crne Gore", br. 52/16)
	4.	Odredbe o dozvolama za istraživanje djelimično su transponovane kroz Predlog zakona o životnoj sredini. Dalji koraci u transpoziciji su usvajanje podzakonskih akta predviđenih Zakonom.	MORT	2016.	REALIZOVANO	Odredbe o dozvolama za istraživanje transponovane su kroz Zakon o životnoj sredini. Prilikom izrade Zakona o klimatskim promjenama potrebno je razmotriti potrebu daljeg uređivanja ovog pitanja podzakonskim aktima.
	5.	Odredbe o imenovanju nadležnog organa transponovane su kroz Predlog zakona o životnoj sredini. Predlog Zakona o životnoj sredini utvrđen je od strane Vlade u junu 2015. godine i nalazi se u skupštinskoj proceduri.	MORT	2015.	REALIZOVANO	Novi Zakon o životnoj sredini usvojen je u avgustu 2016 ("Službeni list Crne Gore", br. 52/16)

⁹ Direktiva 2009/31/EC Evropskog parlamenta i Savjeta od 23. aprila 2009. o geološkom skladištenju ugljen-dioksida kojom se mijenja Direktiva Savjeta 85/337/EEC, Direktive Evropskog parlamenta i Savjeta 2000/60/EC, 2001/80/EC, 2004/35/EC, 2006/12/EC, 2008/1/EC i Uredba (EC) br. 013/2006; Odluka Komisije od 10. februara 2011. kojom se uvodi upitnik koji se koristi za prvi izvještaj o implementaciji Direktive 2009/31/EC Evropskog parlamenta i Savjeta o geološkom skladištenju ugljen-dioksida (notifikacija po dokumentu C(2011) 657)

	6.	Odredbe o prekograničnoj saradnji transponovane su kroz Predlog zakona o životnoj sredini. Predlog Zakona o životnoj sredini utvrđen je od strane Vlade u junu 2015. godine i nalazi se u skupštinskoj proceduri.	MORT	2015.	REALIZOVANO	Odredbe o prekograničnoj saradnji transponovane su kroz Zakon o životnoj sredini.
	7.	Odredbe o informisanju javnosti transponovane su kroz Predlog zakona o životnoj sredini. Predlog Zakona o životnoj sredini utvrđen je od strane Vlade u junu 2015. godine i nalazi se u skupštinskoj proceduri.	MORT	2015.	REALIZOVANO	Odredbe o informisanju javnosti transponovane su kroz Zakon o životnoj sredini.
	8.	Izveštavanje Postoji mogućnost da se obaveze izveštavanja koje proizilaze iz EU zakonodavstva o klimatskim promjenama nađu u jedinstvenom dokumentu (pravilniku).	MORT	2019.	NIJE DOSPJELO	Prilikom izrade Zakona o klimatskim promjenama potrebno je razmotriti obavezu izveštavanja o implementaciji ove Direktive
	9.	Odlučivanje o namjeri da se dozvoli ili ne dozvoli geološko skladištenje CO ₂ na nacionalnoj teritoriji, isključivim ekonomskim zonama i podmorju		2015.	REALIZOVANO	Zakonom o životnoj sredini zabranjena je kaptaža i skladištenje CO ₂ u Crnoj Gori, osim u svrhe istraživanja u skladu sa Direktivom.
	10.	Uspostavljanje sistema inspekcije		2015.	REALIZOVANO	Zakonom o životnoj sredini utvrđena su ovlašćenja geološkog inspektora.
	11.	Uspostavljanje procedura povezanih sa curenjem ili značajnim nepravilnostima		2016.	NIJE REALIZOVANO	Prilikom izrade Zakona o klimatskim promjenama potrebno je razmotriti obavezu uspostavljanja procedura povezanih sa curenjem ili značajnim nepravilnostima. Novi rok za realizaciju ove mjere je 2020. godina do koje se očekuje usvajanje Zakona o zaštiti klime, uključujući i vrijeme potrebno za izradu podzakonskih akata.
	12.	Uspostavljanje sistema za informisanje javnosti o		2015.	REALIZOVANO	Zakonom o životnoj sredini uređeno je informisanje javnosti o geološkom skladištenju CO ₂ .

			geološkom skladištenju CO ₂				
		13.	Uspostavljanje procedure za saradnju sa susjednim državama u slučaju prekograničnog transporta ili skladištenja CO ₂		2015.	REALIZOVANO	Zakonom o životnoj sredini uređena je saradnja sa susjednim državama u slučaju prekograničnog transporta ili skladištenja CO ₂ .

4. Preporuke za unapređenje implementacije NSKP

S obzirom da su klimatske promjene multidisciplinarna problematika, prilikom izrade i donošenja politika je važno integrisati klimatsku politiku u sektorske planove i strategije. Kako je strategijom obuhvaćen veliki broj mjera, koje prožimaju razne sektore direktno povezane sa klimatskom politikom, realizacija ovih mjera zavisi od velikog broja faktora: načina finansiranja, dostupnosti sredstava u javnom budžetu, privatnih investitora, međunarodnih finansijera, donacija, ljudskih i tehničkih kapaciteta za sprovođenje, regulatornih i drugih ograničenja. Primjere dobre prakse u sprovođenju NSKP nalaze se u dobrom dijelu mjera predviđenih Strategijom, koje se uspješno realizuju u skladu sa planiranim rokovima i dinamikom, a tu se naročito izdvajaju mjere energetske efikasnosti, povećanje udjela proizvodnje iz obnovljivih izvora energije, veći dio mjera u sektoru šumarstva, kao i usklađivanje nacionalnog zakonodavstva sa politikama EU. Sa druge strane, izvjestan dio mjera nije dospio na realizaciju usljed dugotrajnog procesa pristupanja EU, pa je samim tim, što je došlo do pomjeranja vremenskog roka za pristupanje EU, došlo do pomjeranja realizacije ovih mjera, kao npr. mjere vezane za uspostavljanje i funkcionisanje sistema trgovine emisijama. Na kraju, postoji i dio mjera, koje se mogu svrstati u primjere loše prakse, čija realizacija nije započela, ili kasni usljed objektivnih razloga ili čak lošeg planiranja. To su uglavnom sve mjere, koje se odnose na industrijska postrojenja i mjere modernizacije željezničkog saobraćaja, djelimično i mjere iz sektora potrošnje goriva u saobraćaju, kao i kašnjenje u planiranju tretmana čvrstog komunalnog otpada, gdje nema značajnih pomaka u realizaciji istih. Tu se može i svrstati mjera izgradnje novog bloka Termoelektrane Pljevlja, čija je realizacija obustavljena neposredno nakon potpisivanja ugovora o finansiranju ovog objektu, međutim, tu se pristupilo alternativnom rješenju ekološke rekonstrukcije postojećeg bloka. Ovdje je takođe bitno navesti znatno kašnjenje u izradi i usvajanju NAP-a, kao jedan od primjera loše prakse. Imajući u vidu dostupne međunarodne fondove i ograničene domaće kapacitete izrada NAP-a planira se kroz projekat. Projektna aktivnosti u izradi strateških dokumenata često donose nedostajuću ekspertizu i neophodna finansijska sredstva, ali imaju i svoje negativne strane - dugotrajne procese odobravanja projekata, nedovoljno "vlasništvo" institucija nad rezultatima i nerijetko nezadovoljavajuće rezultate projektnih aktivnosti. Pored toga, ovakva realizacija obaveza često ne doprinosi izgradnji domaćih kapaciteta (ovde je dobar primjer izvještavanje prema UNFCCC u čijoj izradi pored MORT-a, aktivno učešće imaju institucije ZSHM i AZPŽZ).

4.1. Mjere mitigacije: Plan prioritarnih mjera za postizanje pune implementacije Strategije

Ažuriranje NSKP 2030 treba uraditi na način da se postojeće mjere inoviraju, odnosno usklade sa novim strateškim dokumentima, da se definišu precizniji rokovi realizacije mjera, kao i institucije zadužene za njihovu implementaciju.

TNA definiše dvije grupe prioritetnih sektora koji se mogu grupisati kao: podsektori prioritetni za ublažavanje (mitigaciju), odnosno smanjenje emisija GHG (proizvodnja energije, potrošnja energije u stambenom i uslužnom sektoru, proizvodnja aluminijuma i drumski saobraćaj), i podsektori prioritetni za adaptaciju, odnosno prilagođavanje klimatskim promjenama (vodni resursi, javno zdravlje, poljoprivredno zemljište, poljoprivredna proizvodnja, obalno područje i šume).

Za prioritizaciju mjera mora se koristiti neka od prioritizacionih tehnika. Vodeći se pristupom koji je rađen tokom izrade TNA, gdje su utvrđeni prioritetni sektori, u narednoj tabeli biće izdvojene prioritetne mjere, koje su utvrđene na bazi višekriterijumske analize, koja se zasnivala na sljedećim kriterijumima prioritizacije (potencijal smanjenja GHG, finansijska održivost, politička podrška, institucionalna spremnost za implementaciju, mogućnost MRV-a, javna/društvena prihvatljivost i dodatni efekti (ekonomski efekti, društveni efekti i efekti na životnu sredinu).

Tabela 15 - Plan prioritetnih mjera za postizanje implementacije NSKP

PLAN PRIORITETNIH MJERA ZA POSTIZANJE PUNE IMPLEMENTACIJE			
Br	Sektor	Mjera	
1	Proizvodnja električne energije	1	Postojeća TE Pljevlja I - ograničeni broj radnih sati (20.000 radnih sati) u periodu 2018-2023. godine, u skladu sa EnCT Ministarskom Odlukom D-2013-05-MG-ENG: o sprovođenju Direktive 2001/80/EC Evropskog Parlamenta i Vijeća od 23. oktobra 2001. godine o ograničavanju emisija određenih zagađivača vazduha iz velikih uređaja za loženje i rad sa pola kapaciteta od 2024. godine pa nadalje, nakon investiranja u postrojenje, kako bi se zadovoljile granične vrijednosti emisija utvrđene u Dijelu 2 Priloga V Direktive 2010/75/EU.
		2	Rekonstrukcija postojećih i izgradnja novih elektrana na obnovljive izvore energije (voda, sunce, vjetar, biomasa).
		3	Učestvovanje u EU šemi trgovine emisijama (EU-ETS), počevši od ulaska Crne Gore u EU. pa nadalje za I blok termoelektrane, prema reformisanim pravilima šeme za period (2021-2030), cilj 2,2% godišnje smanjenje emisija GHG iz postrojenja, koja učestvuju u šemi.
2	Potrošnja energije	4	EE mjere u javnom, komercijalnom i rezidencijalnom sektoru (grijanje i hlađenje prostora, priprema sanitarne tople vode, kuvanje i ostale potrebe za električnom energijom).
		5	EE mjere u saobraćaju (gradski prevoz, međugradski prevoz, teretni prevoz, željeznički prevoz)
3	Proizvodnja aluminijuma	6	Predložene tehničke i tehnološke mjere, zapravo već pokrenute akcije i intervencije u tehnološkom procesu KAP-a: investicije u pogonu elektrolize i automatizacija procesa elektrolize, sa ciljem smanjenja broja anodnih efekata (do 50% u odnosu na referentno stanje) i trajanja pojedinačnih efekata.
		7	Učešće u EU šemi trgovine emisijama (EU-ETS), počevši od ulaska Crne Gore u EU.
4	Prilagođavanje klimatskim promjenama	8	Izrada Nacionalnog plana prilagođavanja klimatskim promjenama u skladu sa dinamikom, koja je definisana projektnim zadatkom.
5	Usklađenost sa EU propisima u oblasti klimatskih promjena	9	Donošenje zakonskih propisa u skladu sa planiranom dinamikom iz Nacionalne Strategije klimatskih promjena do 2030. god. i Nacionalne strategije za transpoziciju, implementaciju i primjenu pravne tekovine EU u oblasti životne sredine i klimatskih promjena do 2020. god.

4.2. Prilagođavanje klimatskim promjenama: Izrada NAP-a

Imajući u vidu da NSKP ne obuhvata mjere prilagođavanja, jedna od ključnih preporuka Strategije je izrada Nacionalnog plana prilagođavanja klimatskim promjenama. Aktivnosti u ovom smjeru su započete izradom projektnog zadatka koji je upućen GEF-u. Izrada Nacionalnih planova prilagođavanja klimatskim promjenama uz pomoć ovog fonda je ustaljena praksa kada su u pitanju zemlje u razvoju. Od 2001. godine GEF je uložio preko 1.5 milijardi USD i preusmjerio više od 7 milijardi USD iz drugih izvora za finansiranje 330 projekata u oblasti adaptacije na klimatske promjene u 130 zemalja svijeta.

Uprkos pozitivnim iskustvima, neophodno je ukazati i na nedostatke strateških dokumenata koji se izrađuju kroz projektne aktivnosti. Odličan primjer je upravo NSKP koja je izrađena kroz projekat EuropeAid/127054/C/SER/multi - SC N° 2014/344648, uz finansijsku pomoć EU i ekspertizu konzorcijuma AGRECO. NSKP ne sadrži finansijsku procjenu za sprovođenje predloženih mjera, a indikatori za praćenje implementacije nisu jasno definisani. Stoga je neophodno uskladiti izradu strateškog dokumenta sa Uredbom o načinu i postupku izrade, usklađivanja i praćenja sprovođenja strateških dokumenata i pratećom metodologijom.

Paralelno sa aktivnostima vezanim za izradu Nacionalnog plana prilagođavanja klimatskim promjenama, u toku je izrada novog, trećeg po redu nacionalnog izvještaja prema Sekretarijatu UNFCCC, koji će sadržati ažurirane podatke i mjere prilagođavanja klimatskim promjenama. Do ovog trenutka izrađena je studija o invazivnim vrstama u Jadranskom moru uslijed klimatskih promjena, klimatski modeli, uključujući i nivo Jadranskog mora i studija o šumama u zaštićenim područjima. Rezultati ovih studija, kao i onih koje su izrđene u proteklom periodu ili će biti izrađene u skorijoj budućnosti predstavljaju nezaobilazne inpute za izradu NAP-a.

Projektni predlog za izradu NAP-a sadrži ažurirani plan aktivnosti u ovom kontekstu, gdje se realizacija svih planiranih mjera predviđa tokom trogodišnjeg perioda trajanja projekta. U tom smislu, novi rokovi uslovljeni su datumom početka projekta.

Tabela 16 – Pregled planiranih ishoda projekta za izradu NAP-a

Plan realizacije mjera za trogodišnji period trajanja projekta izrade NAP-a				
Projektni zadatak za izradu NAP-a upućen Zelenom klimatskom fondu				
Br	Ishod	Pod-ishod		Rok
1	Uspostavljeni efikasni mehanizmi institucionalne koordinacije i tehnički kapaciteti za planiranje prilagođavanja	1	Institucionalni tehnički kapaciteti za planiranje adaptacije procijenjeni i poboljšani kroz izgradnju kapaciteta	Godina 2/I kvartal
		2	Jačanje mehanizama institucionalne koordinacije za podršku investicijama u adaptaciji.	Godina 2/II kvartal
2	Poboljšana baza dokaza za planiranje adaptacije	1	Postojeće studije ranjivosti su revidirane i konsolidovane, izrađene dodatne procjene ugroženosti, ciljevi prilagođavanja razvijeni	Godina 3/I kvartal

3	Razvijena je strategija mobilizacije resursa za investicije u adaptaciju	2	Definisani i postavljeni prioriteti srednjoročnih i dugoročnih opcija prilagođavanja koje će biti uključene u NAP dokument	Godina 2/III kvartal
		3	NAP Crne Gore je formulisan i objavljen	Godina 3/III kvartal
		1	Identifikovani mehanizmi za finansiranje investicija za adaptaciju	Godina 3/IV kvartal
		2	Uključenost privatnog sektora u projekte adaptacije je ojačana	Godina 3/IV kvartal

4.3. Usklađenost sa propisima EU: Preporuke za ažuriranje NEAS-a

Generalna preporuka ovog izvještaja je, u skladu sa preporukama za usklađivanje strateških dokumenata i izbjegavanja da se različiti dokumenti na različiti način bave istim pitanjima, da se mjere za transpoziciju i implementaciju pravne tekovine EU u oblasti klimatskih promjena ažuriraju kroz NEAS koji predstavlja strateški dokument čiji je to primarni cilj i obavezni sadržaj. U narednim izvještajima o sprovođenju NSKP ne bi trebalo izvještavati o usklađivanju zakonodavnog okvira sa EU jer se napredak prati kroz instrumente procesa pridruživanja.

U sumarnoj tabeli dat je plan mjera za ažuriranje Nacionalne strategije za transpoziciju, implementaciju i primjenu pravne tekovine EU u oblasti životne sredine i klimatskih promjena, u dijelu klimatskih promjena.

Tabela 17 - Plan mjera za ažuriranje NEAS-a u dijelu klimatskih promjena

Plan mjera za ažuriranje Nacionalne strategije za transpoziciju, implementaciju i primjenu pravne tekovine EU u oblasti životne sredine i klimatskih promjena						
Usklađenost sa propisima EU u oblasti klimatskih promjena						
Br	Naziv EU propisa	Mjera		Institucija	Rok	Komentar
1	Uredba o praćenju emisija GHG ¹⁰	1	Priprema niskokarbonske razvojne strategije	MORT	2020.	Razmotriti produženje roka za izradu ovog strateškog dokumenta, koji kao razvojna politika mora biti usklađen sa sektorskim razvojnim dokumentima i opštim razvojnim ciljevima i ciljevima održivog razvoja.
		2	Uspostavljanje nacionalnog sistema inventara GHG	AZPŽS	2020.	Neophodno je uspostaviti sistem kvaliteta i dugoročni kontinuitet sistema nacionalnog inventara, kao i kontinuiranu obuku službenika odgovornih za sistem inventara, uključujući i sektorske eksperte uključene u sistem transfera podataka. Pored godišnjeg plana prikupljanja podataka koji je donijet za 2018. godinu, ako se prepozna potreba, za naredne godine se mogu izraditi i posebna uputstva vezana za format i

¹⁰ Uredba (EU) br. 525/2013 parlamenta i savjeta EU od 21. maja 2013. godine o mehanizmu praćenja i izvještavanja o emisijama GHG i izvještavanju o drugim informacijama od značaja za klimatske promjene, na nacionalnom nivou i nivou Unije, kojom se stavlja van snage Odluka br. 280/2004/EC; Uredba (EU) br. 662/2014 Evropskog parlamenta i Savjeta od 15. maja 2014. godine, kojom se mijenja Uredba (EU) br. 525/2013 u pogledu tehničke primjene Kjoto protokola uz okvirnu Konvenciju Ujedinjenih nacija o klimatskim promjenama; Implementaciona uredba Komisije (EU) br. 749/2014 od 30. juna 2014. godine, o strukturi, formatu, procesu dostavljanja i razmatranju informacija koje države članice dostavljaju u skladu sa Uredbom (EU) br. 525/2013 Evropskog parlamenta i Savjeta; Odluka br. 529/2013/EU Evropskog parlamenta i Savjeta od 21. maja 2013. godine o pravilima obračuna emisija GHG i uklanjanja koje nastaje od djelatnosti povezanih sa upotrebom zemljišta, promjenama upotrebe zemljišta i šumarstva i o informacijama o mjerama povezanim sa tim djelatnostima.

						način dostavljanja podataka. Neophodno je redovno izrađivati plan obezbjeđenja kvaliteta i kontrole kvaliteta podataka.
2.	Zakonodavstvo EU o sistemu trgovine emisijama GHG	3.	Postepeno prilagođavanje nacionalnog sistema inventara GHG za samostalno izvještavanje na godišnjem nivou u skladu sa zahtjevima Uredbe	MORT AZPŽS SHMZ	2025 - 2030.	Sprovođenje ove mjere je u toku, ali je za njenu realizaciju neophodno unaprijediti administrativne kapacitete.
		4.	Mjere transpozicije	MORT	2019 -2022.	Kroz Zakon o zaštiti klime i prateće podzakonske akte transponovati ključne akte zakonodavstva EU o sistemu trgovine emisijama GHG Direktiva (EU) 2018/410 - Direktiva 2003/87/EC - Direktiva 2009/29/EC - Direktiva 2008/101/EC - Direktiva 2004/101/EC
		5.	Planiranje i priprema za implementaciju	MORT	2022 – do pridruživanja	Realizovati korake iz Tabele br. 13 NSKP
		6.	Obuka i izgradnja kapaciteta	MORT	2019 – do pridruživanja	Izraditi plan obuka i izgradnje kapaciteta u skladu sa poglavljem 7.2.3 NSKP
3.	Uredbe o supstancama koje oštećuju ozonski omotač i određenim fluorisanim gasovima	7.	Mjere transpozicije	MORT	2019 -2021.	Donijeti novu Uredbu o supstancama koje oštećuju ozonski omotač i alternativnim supstancama na osnovu Zakona o klimatskim promjenama uz usklađivanje sa pravnim aktima EU donijetim nakon 2011. godine (Regulativa (EU) br. 517/2014)
		8.	Planirati uspostavljanje tijela za sertifikaciju, tijela za verifikaciju i tijela za atestiranje	MORT	2019 -2022.	Tijela za sertifikaciju, veifikaciju i atestiranje imaće svoju ulogu tek nakon sticanja članstva u EU. Trenutno postoje tijela za sertifikaciju serviseri i atestiranje uređaja na nacionalnom nivou ali je neophodno blagovremeno planirati unapređenje kapaciteta kako bi serviseri, kompanije i uređaji za rukovanje supstancama koje oštećuju ozonski omotač i alternativnim supstancama mogli da bez ograničenja učestvuju na tržištu EU. Rok za realizaciju ove mjere neophodno je produžiti do momenta pridruživanja EU.
4.	Direktiva 2009/30/EC kvalitetu goriva i mehanizmu praćenja i smanjivanja emisija gasova staklene bašte	9.	Osigurati označavanje goriva tako da se navodi. sadržaj biogoriva	MEK	2025.	Pored obaveze distributera da vodi evidenciju o količini, vrsti i porijeklu biogoriva stavljenog na tržište, a koja je propisana Uredbom o obaveznom udjelu biogoriva u sektoru saobraćaja, neophodno je propisati obavezu distributera da ove podatke učini dostupnim javnosti u smislu označavanja sadržaja biogoriva u gorivu na prodajnom mjestu. Neophodno je voditi računa o činjenici da se ova uredba primjenjuje od dana pristupanja EU, što ne blokira prisustvo biogoriva na tržištu Crne Gore.
5.	Direktiva o označavanju vozila u pogledu emisija CO ₂	11.	Osigurati da je prisustvo oznaka, vodiča, postera i promotivnog materijala koji se odnosi na potrošnju goriva i emisije CO ₂ koji ne odgovara zahtjevima Direktive	MORT	2019.	Planirati uvođenje kaznene odredbe u Zakon o klimatskim promjenama

			99/94/EC zabranjen ukoliko njihovo isticanje moće dovesti u zabludu potencijalne kupce novih putničkih vozila			
6.	Regulativa (EU) br. 1014/2010 (Monitoring i izvještavanje o registraciji novih putničkih vozila)	12.	Obezbijediti održavanje, prikupljanje, kontrolu, verifikaciju i prenos zbirnih i detaljnih podataka o novoregistrovanim vozilima	MUP/MSP	2020.	Neophodno je uspostaviti bazu podataka vozila na nacionalnom nivou na osnovu odobrenja tipa vozila, jer postojeća evidencija MUP-a o registraciji motornih vozila ne odgovara zahtjevima propisa EU

Prilog 1

Tabela 18 – Pregled realizacije srednjoročnih mjera mitigacije (2015-2025) po podoblastima

Pregled realizacije mjera mitigacije po podoblastima i rokovima za period 2015. –2018. godine							
Srednjoročne mjere							
Br	Sektor/scenario	Mjera		Institucija	Rok	Status realizacije	Komentar
1	Energetika/WEM	1	Postojeća TE Pljevlja I - ograničeni broj radnih sati (20.000 radnih sati) u periodu 2018-2023. godine, u skladu sa EnCT Ministarskom Odlukom D-2013-05-MG-ENG: o sprovođenju Direktive 2001/80/EC Evropskog Parlamenta i Vijeća od 23. oktobra 2001. godine o ograničavanju emisija određenih zagađivača vazduha iz velikih uređaja za loženje i rad sa pola kapaciteta od 2024. godine pa nadalje, nakon investiranja u postrojenje, kako bi se zadovoljile granične vrijednosti emisija utvrđene u Dijelu 2 Priloga V Direktive 2010/75/EU	ME, EPCG	2023.	U TOKU	
		2	Rekonstrukcija postojećih i izgradnja novih elektrana na	ME, EPCG, privatni investitori	2025.	U TOKU	

			obnovljive izvore energije (voda, sunce, vjetar, biomasa)				
2	Energetika/WAM	1	Gašenje TE Pljevlja I do kraja 2023. god. (zastarjela i prljava tehnologija, koja će 2023. god. biti stara 43 godine), u skladu sa EnCT Ministarskom Odlukom D/2013/05/MG-ENG: o sprovođenju Direktive 2001/80/EC Evropskog Parlamenta i Vijeća od 23 oktobra 2001. god. o ograničavanju emisija određenih zagađivača vazduha iz velikih uređaja za loženje	ME, EPCG	2023.	NIJE DOSPJELO	
3	Šumarstvo	1	Jačanje produktivnosti, stabilnosti i otpornosti šuma i pejzaža	MPRR, Uprava za šume, Privatni vlasnici šuma	2023.	U TOKU	
		2	Podsticanje na pošumljavanje, dodatnu sadnju i njegu šumskih šikara	MPRR, Uprava za šume	2023.	NIJE DOSPJELO	
		3	Upravljanje i uzgoj privatnih šuma, prilagođeno sistemu označavanja	MPRR, Uprava za šume, privatni vlasnici šuma, opštine	2023.	U TOKU	
		4	Pružanje kvalitetnih autohtonih sjemena i sadnica šumskog drveća	MPRR, Uprava za šume, naučno-istraživačke institucije, komercijalni ponuđači rasadničke proizvodnje.	2023.	U TOKU	
		5	Izgradnja šumskih komunikacija kako bi se obezbijedila održivost sječe	MPRR, Uprava za šume, koncesionari,	2023.	U TOKU	

				vlasnici šuma, opštine.			
		6	Definisanje novog koncepta za srednjeročni razvoj drvne industrije	ME, MPRR, preduzeća u oblasti drvne industrije, klaster drvoprerađiv ača, Privredna komora, kontrolne organizacije (laboratorije i zavodi za ispitivanje kvaliteta) u izabranim zemljama EU, Regionalne Privredne komore u izabranim zemljama EU, Kompanije iz oblasti drvne industrije u izabranim zemljama EU	2023.	U TOKU	
		7	Povećanje potražnje za biomasom uvođenjem grijanja javnih zgrada kogeneracijom na drvnu sječku	ME, MPRR, MF, MZ, MP, MK, Uprava za imovinu, preduzeća u drvnoj industriji, menadžment objekata od javnog značaja, privatni vlasnici	2023.	U TOKU	

				šuma i njihova udruženja, kao učesnici u lancu snabdijevanja			
		8	Uključivanje drvnih proizvoda u "zelene javne nabavke"	MF, MPRR, Direkcija za javne nabavke, kao i javna preduzeća i ustanove.	2023.	NIJE DOSPJELO	
		9	Definisanje izvoznog klastera za odabrane gotove proizvode	Liderska preduzeća iz drvne industrije, ministarstva, agencije, institucije i ustanove, banke, konsultantske kuće, Privredna komora, inostrani partneri.	2023.	REALIZOVANO	
		10	Razvoj fleksibilnijeg sistema prodaje drveta	MPRR, Uprava za šume, preduzeća iz drvne industrije. Poreska uprava, Privredna komora	2023.	U TOKU	
		11	Uvođenje lanca i kontrole cirkulacije drveta	MPRR, Uprava za šume, Poreska uprava,	2023.	U TOKU	

				Privatni vlasnici šuma, koncesionari, Izvođači radova i prevoznici, Drvna industrija			
		12	Ulaganja u drvnu industriju	ME, MPRR, MP, Univerziteti, Institut za Standardizaciju, Preduzeća u drvnoj industriji i šumarstvu, Projektni biroi i konsultantske agencije	2023.	REALIZOVANO	
		13	Jačanje uloge i učešća lokalnog stanovništva u zajedničkim programima ruralnog razvoja	Područne jedinice Uprave za šume i savjetodavne službe, postojeća udruženja na lokalnom nivou, odjeljenja lokalne samouprave zadužena za lokalni razvoj, zainteresovano lokalno stanovništvo i	2023.	NIJE DOSPJELO	

				lokalna preduzeća.			
		14	Poboljšanje infrastrukture u ruralnim područjima (ruralna infrastruktura)	MPRR, MSP	2023.	U TOKU	
		15	Raznovidnost ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima kroz promociju uloge šuma i šumarstva	Područne jedinice Uprave za šume i savjetodavne službe, postojeća udruženja na lokalnom nivou, odjeljenja lokalne samouprave zadužena za lokalni razvoj, zainteresovano lokalno stanovništvo i lokalna preduzeća.	2023.	NIJE DOSPJELO	
		16	Ulaganja u mala preduzeća šumarstva i drvne industrije u ruralnim područjima	Područne jedinice Uprave za šume i savjetodavne službe, postojeća udruženja na lokalnom nivou, odjeljenja lokalne samouprave zadužena za lokalni razvoj,	2023.	REALIZOVANO	

				zainteresovano lokalno stanovništvo i lokalna preduzeća.			
		17	Ulaganja u turizam	MPRR, MORT	2023.	NIJE DOSPJELO	
		18	Održivo upravljanje i korišćenje nedrvenih šumskih proizvoda	Područne jedinice Uprave za šume, Agencija za zaštitu prirode i životne sredine, postojeća udruženja vlasnika šuma i vlasnici šuma, zainteresovana na postojeća lokalna preduzeća, zaštićena područja.	2023.	NIJE DOSPJELO	
		19	Stabilni šumski ekosistemi visokog kvaliteta: zaštićena staništa i vrste u cijelom šumskom području kroz integraciju zahtjeva Natura 2000 u planove upravljanja šumama	MPRR, Uprava za šume, Agencija za zaštitu prirode i životne sredine, institucije koje upravljaju pojedinim	2023.	U TOKU	

				zaštićenim područjima, Lovački savez			
		20	Eko-sistemski pristup upravljanju šumama i zaštite prirode	MPRR, Uprava za šume, druge državne i lokalne institucije, privatni vlasnici šuma, preduzeća, NVO	2023.	NIJE DOSPJELO	
		21	Razgraničenje pašnjaka i šuma, registracija i regulisanje prava korišćenja	Vlasnici šuma, MPRR, Uprava za šume, Regionalni parkovi	2023.	REALIZOVANO	
		22	Poboljšanje upravljanja šumama u nacionalnim parkovima	MPRR, Nacionalni parkovi, vlasnici zemljišta, korisnici u NP.	2023.	REALIZOVANO	
		23	Očuvanje otvorenih prostora unutar šuma	MUP, MPRR	2023.	NIJE DOSPJELO	
		24	Unaprjeđenje organizacije institucija uključenih u borbu protiv šumskih požara	MUP, MPRR, Uprava za šume, Preduzeća u sektoru šumarstva, opštinske službe za zaštitu i spašavanje	2023.	U TOKU	

		25	Ulaganje u opremu i preventivne mjere za gašenje požara	Preduzetne i dobrovoljne vatrogasne jedinice, MPRR, Uprava za šume, opštinske službe za spašavanje, MUP, vlasnici šuma	2023.	U TOKU	
		26	Uključivanje stanovništva u prevenciju i gašenje požara	MUP	2023.	NIJE DOSPJELO	
		27	Razvoj i testiranje metoda rehabilitacije za spaljena područja	MPRR, Uprava za šume, naučne institucije i udruženje vlasnika šuma	2023.	REALIZOVANO	
		28	Razmjena iskustava i saradnje sa institucijama iz regiona	MPRR, Uprava za šume, MUP, Službe za zaštitu i spašavanje u opštinama.	2023.	REALIZOVANO	

Tabela 19 - Pregled realizacije dugoročnih mjera mitigacije (2015-2030) po podoblastima

Pregled realizacije mjera mitigacije po podoblastima i rokovima za period 2015. -2018. godine							
Dugoročne mjere							
Br	Sektor/scenario	Mjera		Institucija	Rok	Status realizacije	Komentar
1	Energetika/WEM	1	Ugradnja kogeneracionih sistema kada je toplotna energija potrebna u prerađivačkim industrijama, gdje se toplotna energija dobija	Operatori industrijskih postrojenja (KAP,	2030.	NIJE DOSPJELO	

			korišćenjem postojećih instalacija na bazi fosilnih tečnih goriva, sa postupnim uključivanjem moderne biomase i prirodnog gasa kao zamjena za lož ulje. Planirano je da se do kraja projektovanog perioda 20% ukupne toplotne energije koja se koristi u podsektoru prerađivačkih industrija i PGR (poljoprivreda, šumarstvo, ribarstvo, građevinarstvo i ne-energetsko rudarstvo) dobija iz kogeneracija (CHP). Moderna biomasa predstavlja 20% goriva za kogeneraciju na kraju planiranog perioda. Ostatak kogeneracionih goriva su nafta i prirodni gas, koji na kraju projektovanog perioda imaju učešće od 80% i 20% ukupnih fosilnih goriva koja se koriste za kogeneraciju. Sva električna energija generisana u CHP će se koristiti lokalno, što smanjuje količinu isporučene električne energije iz javne mreže. Dakle, potrebno je naglasiti da prirodni gas kao gorivo može postati moguće tek nakon 2020. godine, kada će, prema planovima iz SRE 2030, biti dostupna potrebna infrastruktura	Željezara,...), rudnici			
		2		Operatori industrijskih postrojenja (KAP, Željezara,...), rudnici	2030.	NIJE DOSPJELO	
Energetika/WEM		3	Osim sunčeve energije, tradicionalna biomasa se koristi za zamjenu uglja i tečnog naftnog gasa kao gorivo, koje se koristi za proizvodnju toplotne energije, tako da će do kraja projektovanog	Operatori industrijskih postrojenja (KAP, Željezara,...), rudnici	2030.	NIJE DOSPJELO	

			perioda sunčeva energija i tradicionalna biomasa u energetsom bilansu zamijeniti 10% uglja i tečnog naftnog gasa				
		4	Upravljanje energijom i korišćenje savremenih tehnologija u podsektoru prerađivačkih industrija i PGR takođe mogu obezbijediti dodatne uštede u korišćenju foslinih goriva i električne energije	Operatori industrijskih postrojenja (KAP, Željezara,...), rudnici	2030.	NIJE DOSPJELO	
		5	Željeznički saobraćaj – povećanje željezničkog teretnog saobraćaja sa 20% na 50%, a u željezničkom teretnom saobraćaju povećanje učešća električnog željezničkog teretnog saobraćaja sa trenutnih 33% na 70% (ostatak željezničkog saobraćaja koristi dizel)	MSP, operator željezničkog teretnog saobraćaja	2030.	NIJE DOSPJELO	
				MSP, MUP, privatni prevoznici	2030.	NIJE DOSPJELO	
Energetika/WEM		6		MSP, MUP, privatni prevoznici	2030.	U TOKU	
		7	Kamionski prevoz – blago smanjenje kamionskog prevoza sa trenutnog 55% učešća u ukupnom teretnom saobraćaju na 40% krajem projektovanog perioda. Takođe, 5% smanjenja potrošnje goriva kamiona je uzeto u obzir zbog očekivanog napretka tehnologije	ME, MSP, MUP, privatni prevoznici	2030.	U TOKU	
		8	Gradski prevoz – s obzirom da 2/3 putnika u gradskom prevozu koristi vozila na benzin u baznoj godini, glavni cilj je promjena tog stanja, pomoću sljedećih mjera: - Uvođenje hibridnih električnih vozila; - Povećanje udjela putnika koji koriste autobuse gradskog prevoza;	MSP, MUP, privatni prevoznici	2030.	U TOKU	

			- Umjereno povećanje dizela i TNG (tečni naftni gas) vozila, s obzirom na njihovu manju potrošnju; - Rezultat kombinovanja navedenih mjera na kraju projektovanog perioda je smanjen udio putnika koji koriste vozila na benzin u gradskom prevozu za 23%; - Udio prevezenih putnika autobusima povećan je sa 5% u baznoj godini na 36%, na kraju projektovanog perioda. - Uvođenje prirodnog gasa u energetsom miksu, nakon 2020. godine, što se obračunava sa 3% prevezenih putnika autobusima na komprimovani prirodni gas (KPG), na kraju projektovanog perioda. Smanjenje potrošnje goriva tokom projektovanog perioda takođe je modelovano zbog očekivanog poboljšanja tehnologija. Pretpostavlja se 30% porast efikasnosti vozila koji koriste dizel i benzin (hibridna vozila) i 20% porast efikasnosti vozila na LPG i autobusa na kraju projektovanog perioda u odnosu na baznu godinu.				
		9	Grijanje prostora - 10% ukupne energije potrebne za grijanje domaćinstava obezbijediće se iz kotlova na modernu biomasu; - 5% ukupne energije potrebne za grijanje domaćinstava	ME, Uprava za imovinu, komercijalni sektor, privatna domaćinstva	2030.	U TOKU	

			osiguravajući se iz sistema daljinskog grijanja; - 10% ukupne energije potrebne za grijanje domaćinstava osiguravajući se iz kotlova na prirodni gas; - Zamjena klasičnog električnog grijanja u domaćinstvima toplotnim pumpama sa visokim COP do učešća od 85% ukupnih električnih aparata koji se koriste za grijanje. - Smanjenje specifične toplotne energije po m² na 80 kWh/m²god. u komercijalnim i javnim zgradama, koje će se postići kroz: - 8% ukupne energije potrebne za grijanje osiguravajući se iz kotlova na modernu biomasu; - 9% ukupne energije potrebne za grijanje osiguravajući se iz kotlova na prirodni gas; 4% ukupne energije potrebne za grijanje osiguravajući se iz sistema daljinskog grijanja.				
	Energetika/WEM	10	Priprema sanitarne tople vode - 10% ukupnih potreba za toplom vodom osiguravajući se iz sistema sunčevog grijanja vode (SWH); - 10% ukupnih potreba za toplom vodom osiguravajući se iz kotlova na modernu biomasu; - 10% ukupnih potreba za toplom vodom osiguravajući se iz kotlova na prirodni gas;	ME, Uprava za imovinu, komercijalni sektor, privatna domaćinstva	2030.	REALIZOVANO	

			5% ukupnih potreba za toplom vodom obezbijediće se iz sistema daljinskog grijanja.				
		11	Kuvanje - 20% ukupne energije potrebne za kuvanje obezbijediće se koristeći šporete na tečni naftni gas; 10% od ukupne energije potrebne za kuvanje obezbijediće se koristeći šporete na prirodni gas.	ME, Uprava za imovinu, komercijalni sektor, privatna domaćinstva	2030.	U TOKU	
		12	Ostale potrebe za električnom energijom Povećanje efikasnosti za 10% računa se kao posljedica tehnoloških napredaka u rasvjeti i kućnim aparatima, kao i podizanje opšte svijesti populacije o energetskej efikasnosti i klimatskim promjenama.	ME, Uprava za imovinu, komercijalni sektor, privatna domaćinstva	2030.	U TOKU	
		13	Ostale potrebe za toplotnom energijom u komercijalnim i javnim zgradama - 8% ukupne energije potrebne za grijanje obezbijediće se iz kotlova na modernu biomasu; - 9% ukupne energije potrebne za grijanje obezbijediće se iz kotlova na prirodni gas; - 4% ukupne energije potrebne za grijanje obezbijediće se iz sistema daljinskog grijanja; - 6% ostalih potreba za toplotnom energijom obezbijediće se iz kotlova na tečni naftni gas (zamjena preostalih kotlova na mazut) 30% ukupnih potreba za toplom vodom obezbijediće se iz sistema sunčevog grijanja vode (SWH).	ME, Uprava za imovinu, komercijalni sektor	2030.	U TOKU	

		14	Hlađenje prostora Smanjenje specifične potrošnje energije koja se koristi za klima uređaje po m ² poslovnih i javnih zgrada na 50 kWh/m ² god.	ME, Uprava za imovinu, komercijalni sektor	2030.	U TOKU	
2	Energetika/WAM	1	Kogeneracije će generisati 40% toplote proizvedene u prerađivačkim industrijama, sa istom opštom strukturom goriva, kao u WEM scenariju, ali će fosilna goriva biti potpuno zamijenjena prirodnim gasom	Operatori industrijskih postrojenja (KAP, Željezara,...), rudnici	2030.	NIJE DOSPJELO	
		2	Sunčeva toplotna energija i tradicionalna biomasa će zamijeniti 20% uglja i i tečnog naftnog gasa za proizvodnju toplotne energije	Operatori industrijskih postrojenja (KAP, Željezara,...), rudnici	2030.	NIJE DOSPJELO	
		3	Prevoz tereta Povećanje teretnog saobraćaja željeznicom za dodatnih 20% u odnosu na WEM scenario do kraja projektovanog perioda; Povećanje učešća električnog željezničkog teretnog saobraćaja za dodatnih 10% u odnosu na WEM scenario u pogledu učešća električnog željezničkog teretnog saobraćaja u ukupnom željezničkom teretnom saobraćaju	MSP, operator željezničkog teretnog saobraćaja	2030.	NIJE DOSPJELO	
		4	Prevoz putnika Gradski prevoz - Uvođenje električnih vozila; Povećanje učešća autobusa u ukupnom gradskom prevozu do 50% na kraju projektovanog perioda.	MSP, MUP, privatni prevoznici	2030.	U TOKU	
		5		MSP, MUP, privatni prevoznici	2030.	U TOKU	
		6	Grijanje prostora - 15% ukupne energije potrebne za grijanje	ME, Uprava za imovinu, komercijalni	2030.	U TOKU	

			domaćinstava obezbijediće se iz kotlova na modernu biomasu; - 10% ukupne energije potrebne za grijanje domaćinstava obezbijediće se iz sistema daljinskog grijanja; - 20% ukupne energije potrebne za grijanje domaćinstava obezbijediće se iz kotlova na prirodni gas; - Smanjenje specifične toplotne energije po m² na 70 kWh/m²god. u komercijalnim i javnim zgradama, koje će se postići kroz: - 12% ukupne energije potrebne za grijanje obezbijediće se iz kotlova na modernu biomasu; - 14% ukupne energije potrebne za grijanje obezbijediće se iz kotlova na prirodni gas; 6% ukupne energije potrebne za grijanje obezbijediće se iz sistema daljinskog grijanja.	sektor, privatna domaćinstva			
		7	Priprema sanitarne tople vode - 20% ukupnih potreba za toplom vodom obezbijediće se iz sistema sunčevog grijanja vode (SWH); - 15% ukupnih potreba za toplom vodom obezbijediće se iz kotlova na modernu biomasu; - 20% ukupnih potreba za toplom vodom obezbijediće se iz kotlova na prirodni gas;	ME, Uprava za imovinu, komercijalni sektor, privatna domaćinstva	2030.	REALIZOVANO	

			10% ukupnih potreba za toplom vodom obezbijediće se iz sistema daljinskog grijanja.				
		8	Kuvanje - 30% ukupne energije potrebne za kuvanje obezbijediće se koristeći štednjake na tečni naftni gas; 20% od ukupne energije potrebne za kuvanje obezbijediće se koristeći šporete na prirodni gas.	ME, Uprava za imovinu, komercijalni sektor, privatna domaćinstva	2030.	U TOKU	
		9	Ostale potrebe za toplotnom energijom u komercijalnim i javnim zgradama - 12% ukupne energije potrebne za grijanje obezbijediće se iz kotlova na modernu biomasu; - 14% ukupne energije potrebne za grijanje obezbijediće se iz kotlova na prirodni gas; - 6% ukupne energije potrebne za grijanje obezbijediće se iz sistema daljinskog grijanja; - 8% ostalih potreba za toplotnom energijom obezbijediće se iz kotlova na tečni naftni gas (zamjena preostalih kotlova na mazut); 50% ukupnih potreba za toplom vodom obezbijediće se iz sistema sunčevog grijanja vode (SWH).	ME, Uprava za imovinu, komercijalni sektor	2030.	U TOKU	
		10	Hlađenje prostora Smanjenje specifične potrošnje energije koja se koristi za klima uređaje po m ² poslovnih i javnih zgrada na 40 kWh/m ² god.	ME, Uprava za imovinu, komercijalni sektor	2030.	U TOKU	
3	Poljoprivreda WEM/WAM	1	Podsticaji za očuvanje i održivo korišćenje ugroženih autohtonih i lokalnih pasmina stoke i biljnih	MPRR, poljoprivredni proizvođači	2030.	NIJE DOSPJELO	

			vrsta koje su ugrožene genetskom erozijom				
		2	Održivo korišćenje planinskih pašnjaka	MPRR, poljoprivredni proizvođači	2030.	NIJE DOSPJELO	
		3	Podrška razvoju organske proizvodnje: - Podsticanje efikasnog korišćenja resursa i prelaska na ekonomiju sa niskim nivoom emisija ugljendioksida, otpornu na klimatske promjene u poljoprivredi, prehrambenoj industriji i šumarstvu; - U kratkom roku, fokus će biti na povećanju efikasnosti upotrebe vode i energije u poljoprivrednoj proizvodnji i preradi hrane; U srednjem roku, fokus će biti na uvođenju EU politika, koje imaju za cilj smanjenje emisija azotnih oksida i metana i povećanje vezivanja ugljenika u poljoprivredi i šumarstvu.	MPRR, poljoprivredni proizvođači	2030.	U TOKU	
		4	Solarni paneli za katune	ME, MPRR, poljoprivredni proizvođači	2030.	REALIZOVANO	
4	Otpad WEM/WAM	2	Smanjenje količine otpada, kao rezultat uvođenja primarne selekcije i reciklaže	MORT, opštine	2027.	U TOKU	
		3	Smanjenje količine biološki razgradivog otpada u čvrstom komunalnom otpadu	MORT, opštine	2027.	U TOKU	